

פרק מז

בו יבואר: א) באיזה אופן יכול כל אחד לעורר בלבו הרגשת האהבה לה'. ב) מהי הנקודה הפנימית של היהדות.

א

ישתבח היוצר ויתרומם הכורא שבראנו לכבודו וכחר בנו זרע אברהם אוהבו ומכל עם ולשון רוממנו, ואהבה רבה אהב אותנו.

וכמה יודע איפה כי נפלינו אנחנו מכל עם ואהבת עולם אהבנו השי"ת הוא על ידי שתהיה נכרת בנו האהבה אליו יתברך שנמע בתוכינו כי זאת האהבה שבלבנו נובע ומשתלשל מאהבתו יתברך אלינו בבחינת כמים פנים אל פנים והרי זה כדמות לבו כביכול אלינו וזהו כדמותו ובצלמו ועל ידי כך ניכר עלינו כי אנו בני קל חי בנים לה' אלוקינו, וכשאנחנו משתדלים ומתאמצים להוציאו לאור ולגלותו בזה אנו מעידים שאנו מאמינים שה' האמירך היום הזה ועשאנו חטיבה אחת בעולם מיוחד מכל עם ולשון בנים לה' אלקינו, ועל ידי כך גם את ה' האמרת היום הזה ונגדלו ונשבחו ונמליכו נבואה שערינו בתודה בזמירות נריע לו, ונעבדו בשמחה בכח גודל אהבתנו שבלבנו, ובוה יהיה ניכר שאנו מיוחדים אליו יתברך, ומרומם מכל עם ולשון כי כל העמים אין בלבם האהבה לה', ואין בלבם אלא אהבת עצמם כמו כל הבעלי חי בהמות וחיותו יער ושקצים ורמשים שכולם אוהבים את עצמם ושומרים את גופם ונפשם מכל דבר שיכול לגרום להם נזק, ועל כן איתא בחז"ל (עי' ב"ב י' ע"ב) שכל מה שאומות העולם עושים מהמצות לגרמיהו עבדו להו, ועל כן עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה.

ועל כל יהודי שהוא מזרע אברהם יצחק ויעקב להרגיש שאשרינו מה טוב חלקינו ומה יפה ירושתינו ואשרינו כשאנו משכימים ומעריכים בכל יום בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומייחדים שמך תמיד בכל יום ומקבלים "באהבה"

עול מלכות שמים, ואם לא מקבלים את העול מלכות שמים כאהבה ולא אומרים את השבחות וזמירות שבתפלתנו כל יום בשמחה ובהרגשת אהבה רבה ועזה הרי זה מוכיח שחסר לנו מהרגשת האשרינו מה טוב חלקינו וירושתינו, וכמה מסכן הוא מי שיש לו ירושה של עושר ואושר גדול ואיננו משתדל להשיגה ולהנות ממנה אלא נשאר בעניו ומסכנותו האם יש שומה גדול מזה שמאבד מה שניתן לו והרי הוא ח"ו בבחינת שומה המאבד עצמו וחיוו לדעת.

נמצא שחובת כל אדם בעולמו חוץ ממה שהוא מאמין בה' ומקבל עליו עול מלכות שמים, עליו לייצר קשר אהבה עם השי"ת, והיא מצות ואהבת את ה' וגו' שהיא המצוה הראשונה שאנו אמרים כל יום ערב ובוקר צמוד למצות קבלת עול מלכות שמים שהיא שמע ישראל וגו', ובלא זה חסר צורת ויסוד יהודי ואינו ניכר עליו שהוא מזרע אברהם אוהבו יתברך כי כך היתה צורת אבותינו הקדושים אברהם יצחק יעקב ועל שם כך נקרא אברהם אוהבי כלומר לא רק שהיה מאמין בה' אלא שהיה אוהבו ורץ אחרי ה' להיות דבוק בו, ומגודל אהבתו את ה' פרסם שמו ית' ומלכותו בכל העולם ואף על פי שלא היה מצווה על זה כלל, וכמו כן קיים כל התרי"ג מצות אע"פ שלא היה מצווה יותר מהז' מצות בני נח, בכל זאת לא הסתפק בזה אלא היה מחפש לעשות נחת רוח לפניו בכל מה שהיה יכול עד שהגיע לשמירת כל התרי"ג מצות והכל מכח גודל האהבה אליו יתברך.

וזוהו הצורה אשר צר הבורא ב"ה צורת קלסתר פניו של כל יהודי שהוא מזרע אברהם אוהבו, שטבע ה' בלבו האהבה הזאת שהיא ירושתנו שירשנו מאבינו אברהם בבחינת ברא כרעא דאבוהה, והחובה על כל אחד ואחד לגלות את הצורה הזאת את הירושה הזאת האוצר הזה הטמון בלבו, עד שיהיה ניכר עליו בזה שהוא מזרע אברהם אוהבו, ועל זה אמרו חז"ל (תנא דבי אליהו רבה כ"ה) חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי, ואיתא בחז"ל (סוכה מה. ב') ישראל אין להם אלא לב אחד לאבינו שבשמים, כלומר שהאהבה הזאת ממלאה את כל לבו של יהודי עד שאין להם לב לשום דבר אחר בעולם כי לא

נשאר מקום פנוי בלב לשום אהבה אחרת זולתה, וזה מה שכתב הרמב"ם (בפ"י מהלכות תשובה) במצות אהבת ה' שישנה בה תמיד עד שכל שאר עניניו יעשה דרך ארעי וכלי לב.

ואחרי שנחלשו הדורות וירדו מכל זה, כלומר שנתכסה ונסתמה הרגשת האהבה הזאת הצפון בלבנו בירושתינו מאבותינו הקדושים ונשכחה מכח גלות מצרים שגרמה ערלה וכיסוי על לבנו, לכן ברוב רחמיו נתן לנו את התורה הקדושה עם עול המצות, כדי לצרף אותנו ולנקות ולזכך אותנו מכל מחלת מצרים וזוהמתם ולהסיר הערלה והכיסוי מהלב, וכדאיאת בחז"ל (ב"ב מד.א') "וז"ל לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות ע"כ, והוא כדי שנחזור לשורש ומקור שלנו ועומק פנימיות לבנו למה שהיינו, ועל ידי זה יתעורר בנו האהבה הישנה ונעבוד את ה' באהבה עזה כמקדם וכמעשה אבה"ק, וכמו שכתב האב"ע (דברים ליד) כל המצות הם ליישר הלב, וכמו כן שמירת הל"ת המה שומרים על הנפש מחולי היצה"ר.

ולפי האמור שמטרת ציווי כל התרי"ג מצות הוא כדי להחזיר לקרב לבנו להיות מיוחד אליו יתברך ולאהבתו יתברך, נמצא שכל זמן שלא הגיע האדם למצב שירגיש את האהבה הזאת ויהיה כל לבו לה', עדיין חסר לו צורה הנכונה של יהודי כנ"ל, ואפילו אם יקיים וישמור כל התרי"ג מצות ויעסוק בתורה יום ולילה בכל זאת אם לבו רחוק ח"ו מה' ומאהבתו הרי עדיין חסר לו צורת יהודי זרע אברהם.

ועל כן על האדם להתבונן מאוד ולעשות חשבון עם גפשו האם עומד בכיוון הנכון או לא^מ, ומכש"כ מי שתורתו אומנותו צריך לבדוק את עצמו ביותר

^מ [הערה נחוצה בענין אהבת ה'] ישנם הרבה אנשים שעוסקים בתורה ובמצות יום ולילה לא ישובתו, ולפעמים אפילו לפני כל מצוה מלהיבים את לבם בהתבוננות על גודל המצות ועל גודל הפעולה שנעשתה על ידי קיום המצוה הזאת שעומדים לעשות כדי שלא תהיה נעשית כמצות אנשים מלומדה, וכמו כן בשבת קודש וימים טובים מתלהבים על ידי לימוד בספה"ק על גדלות הימים המקודשים ושמחים עם החגים

והשבתות ועל אשר נפלה חלקם בנעימים ומגביהים לבם בדרכי ה', ואע"פ שכל זה היא עבודה חשובה מאוד אבל בכל זאת יתכן שחסר העיקר מן הספר כי לא חושבים על עיקר הנקודה שהיא שתהיה עבודתם נובעת מכח האהבה הבוערת בלבו להשי"ת כי רק אז תהיה נחשבת עבודת השי"ת כי בלי זה הרי היא נחשבת לעבודת עצמו בבחינת לגרמיה עביד ח"ו, וכדאיתא בספה"ק שיכול להיות נדמה להאדם שעובד את ה' ואינו אלא עובד את עצמו, וחבל על מאן דעביד תרעא לדרתא שמשקיע כל כחו להזדרז ולייפות את המצוות בהתעוררות לבו וכל רמ"ח אבריו כנ"ל, ולא עביד דרתא (כלשון הגמ' שבת ל"א ב'), ולא משתדל כלל על העיקר שהוא היסוד והמטרה שהיא האהבה אליו יתברך שהיא עיקר הנקודה שכל מה שעושה יהיה מפני האהבה להשי"ת.

וכנ"ל שזהו מעשי האבות הקדושים שמה שהביא אותם לעבוד את השי"ת ולקיים כל מצותיו היה האהבה לה', וכמו מי שאוהב את אביו או ידידו ועל כן הרי הוא מבקש במה לעשות לו נחת רוח, ואבותינו הקדושים ברוב קדושתם ודרגתם הרמה השיגו את כל התר"ג מצוות בעצמם על ידי שחפשו במה לרצות את אדוניהם ולעשות נחת רוח לפניו יתברך, ואנו בעניינינו לא עזבנו ה' ונתן לו ברוב חמלתו את תורתו הקדושה המדריכה אותנו איך ובמה להוציא לפועל אהבת ורצון לבנו לעבדו יתברך, כי האהבה שלנו אינו חזק כל כך שזה יעלה אותנו לדרגה שנשיג את המצוות מעצמינו, ולכן בכל זאת בחסדו הגדול נתן לנו את תורתו ומצותיו, כדי שנוכל לקיימם ולהוציא בזה מכח אל הפועל אהבתנו אליו, ועל כן כשחסר ח"ו העיקר שהיא האהבה אליו יתברך ולא נעשית המצוה מכחה, כמה יכולה להיות ערכה מכיון שאיננה קולעת אל המטרה המבוקשת (ואע"פ שאפילו כשהאדם עדיין אינה בדרגה הראויה כנוצר בכל זאת יש לו לעשות כל המצוות מכיון שיש בהם גם כח וסגולה להביא את האדם לידי כך להמטרה המבוקשת, כי שחר מצוה מצוה כלומר שתביא את האדם להדרגה לעשות את המצוה בצורתה הנכונה, אבל זה בתנאי שיכיון לזה וישתוקק לזה ויאמר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי, כי זהו המטרה והתכלית שאנו צריכים להגיע אליה).

וזה מה שפרש"י עה"פ ואהבת את ה' אלוקיך וגו' פרש"י עשה המצוות מאהבה וכו' כלומר שלא די שיקיים את המצוה הזאת של אהבת ה' כאחד מכל התר"ג מצוות אלא זו היא מצוה יסודית לכל התורה כולה שמחייב אותנו לקיים כל התורה כולה באהבה וכנ"ל, ולכן חבל על מי שמשתדל בעבודת בוראו ומשקיע כל כחו לעורר את לבו לעשות את המצוות ועבודת השי"ת כראוי בהתלהבות בכל לבו ואינו שם על לב כי חסר לו העיקר והתכלית אשר לזה צריך להלהיב את לבו שתהיה בוער ושוגה באהבתו יתברך ומכח האהבה הזאת תהיה נעשית המצוה והחי יתן אל לבו לכוון דרכיו כראוי ותשרה שכינה במעשה ידיו.

האם מתקרב לכו להשי"ת ולאהבתו על ידי לימוד תורתו, האם מרגיש אהבת ה' ואם שונה בה תמיד, כי בלי הרגשת האהבה הנזכרת הרי מותר האדם מן הבהמה אין, ובמה יודע איפוא כי הנהו מזרע אברהם אוהבו יתברך ונפלינו מכל אומה"ע, הלא גם גוי יכול לעשות כל המצות אלא שיהיה בלי לב בלי אהבה לה', ובזה הבדיל השי"ת בין ישראל לעמים והבדלנו מן התועים, ועל כן אמרנו נעשה ונשמע כי רצונינו לראות את מלכינו ולעבדו שכם אחד ורק אח"כ ובזכות זה נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו וזהו כל יחוסינו, ואם ח"ו נאבד את זה במה נתרצה אל אדונינו, עכ"פ צריכים לראוג מאוד על ענין הזה לייצר קשר אהבה עם השי"ת.

והנה דבר פשוט הוא שאי אפשר להשיג שום דבר רוחני וקיום שום מצוה בלי מירחא והשתדלות והתאמצות והשקעת עבודה בה, וכמו הרוצה לקיים ד' מינים ומצות מצה בפסח ומצות סוכה ידוע כמה הכנה ועבודה וכסף צריך להשקיע כדי להשיגם ובמכל שכן אם רוצה לקיימם בהידורם וכמו"כ לענינינו גבי מצות אהבת ה' שהיא מצוה כ"כ גדולה וחשובה וקובע כל צורת יהודי כנוכר, והיא צריכה למלאות את כל קומת האדם ממוחו ולבו וכל רמ"ח אבריו, איך יתכן להשיגו בלי להשקיע בה התאמצות מרובה^{י"ז}, ועל כן יש להתעורר

^{י"ז} ועי' בספה"ק רנה של תורה להנצי"ב (שה"ש ב, ה) שכ' ויש לדעת שעיקר הקושי להשיג אהבת ה' אע"ג שהנפש נכספת להשיג, הוא משום אהבת העוה"ז ואהבה זו דוחה אהבת ה' כמו שהפתילה האוחזת את האש אינה מנחת את האש לעלות ולהתדבק למקור האש, וע"ז אמר הכ' (שם) סמכוני באשיות (מיני כעכים) שני אשות היינו "בתורה ועבודה" חזקו את לבי בשני דברים אלו המביאים לאהבת ה', רפדוני בתפוחים המקררים טבע האדם הנמשך אחר אהבת העוה"ז, ובזה אשיג אהבת ה', כי חולת אהבה אני שאני חולה על אהבת ה' [נכדמשמע בחז"ל במס' סופרים פט"ז ה"ד ולא כפ' הרמב"ם בפ"י מתשובה שאני חולה מרוב אהבה] והוא תענוג הנפש הישראלי שאני מתאוה להשיג, ולכן מבקש שיתנו לו סיוע ועזר להשיגה, וה"ז דומה לחולה שאין לו שום תאוה לאכול ולשתות והוא יודע שזה בא לו מחמת חולי ומבקש רפואות כדי שיוכל לאכול ולשתות, כך הנפש הישראלית היודעת עונג נפלא זה של אהבת ה' ואינו משיגו משתטח בשיר ומבקש לעזרו להשיג זה העונג, והבא ליטהר מסייעין לו כמו שאמרנו רז"ל (יומא לה, ב) עכתו"ד.]

בזה ולהתבונן איך נהיה ענין זה כ"כ מוזנח אצלנו וחושבים לצאת ידי חובה במה שחושבים עליה רגע כמימריה ביום בשעת אמירת ואהבת וגו' בקריאת שמע שחרית וערבית, והמחשבה בזה רק עפה דרך המח כהרף עין בלי שום התבוננות, ואיך מצאנו ידינו ורגלינו ומה נענה ליום הדין אוי לה לאותה בושה וכלימה ובאיזה פנים נעמוד בבי"ד של מעלה בשמים, כמו בן שעומד לפני אביו ואין ניכר עליו כלל שהוא בנו כי אין לו קשר אתו וכמי שאיננו מכיר את אביו כלל וכמו זר נחשב ואע"פ שגדל כל ימיו בבית אביו ומפתו אכל ובחיקו ישב.

ועל כן עלינו להתעורר בעוד הבחירה בדינו, ולתקן את עצמינו בעוד מועד ולהשקיע כל כחינו ומאמצינו בזה עד שנוכה לגלותו ולהאירו בלבנו, ומשם יתחלק ההשפעה לכל רמ"ח אברינו עד שיהיה ניכר עלינו כי שם ה' נקרא עלינו, ושאונו זרע אברהם אוהבו.

והנה הדרך לעורר האהבה בלב היא על ידי שיתבונן ויכיר עד כמה השי"ת אוהב אותו ועי"ז בודאי יתעורר לבנו לאהוב אותו יתברך ככתוב (משלי כז) כי כמים פנים אל פנים כן לב האדם וגו'^{י"ב}, ועל כן כשימחיש בהכרתו שהכל מה שיש לו וכל מה שמקבל הוא רק מה' יתברך שמעניק לו כל זה מגודל חסדו

^{י"א} וכן מציינו בראשונים שיש לעורר האהבה בדרך זו וז"ל הסמ"ג ויש אנשים שאומרים לעבוד את ה' פן יזיקם בעוה"ז ולאחר מיתה פן ידונם בגיהנם כו' אבל זו אינה עיקר העבודה כי עיקר מחשבתו לצורך עצמו... אבל המעלה הטובה העליונה בעבודת הבורא היא הכתובה אצל יחוד שמו "ואהבת" לעבוד את הבורא מאהבה שלא ע"מ לקבל פרס, ויחשוב בלבו הטובות שעשה לו הקב"ה כבר, שבראו מטיפה סרוחה ויכוננהו בחכמה... עכ"ל ע"ש שהאריך בזה מאד. ובסמ"ק (מצוה ד') ביאר מצות האהבה כשיחשוב האדם מה שעשה לו הקב"ה שיצרו ובראו מהבל וריק מטיפה סרוחה ואח"כ נתן לו לחם לאכול ובגד ללבוש ושאר טובות אין מספר וכו' גם יחשוב בגדולתו של הקב"ה וענותנותו חכו ממתקים עכ"ל. [ועי' בספה"ק פלא יועץ אות א' (אהבה) שביאר דמכל תענוג גשמי יכול האדם להתעורר לאהבת ה' כשיתבונן אל לבו אם כך אני אוהב זה הדבר שהוא כלה ואבד ובין לילה אבד, כ"ש שיש לו לאהוב הבורא שהוא מקור כל האהבות והתענוגים וממנו תוצאות חיים].

ואהבתו אלינו ממילא יתעורר בלבו האהבה אליו יתברך וזה צריכים לעורר בלבנו תמיד, ובתחלת העבודה הזאת צריכה להיות בהתעוררות רבה וברציפות עד שיהיה נקבע בלבנו ההכרה הזאת ונזכה לחיות עם זה.

והנה נתן לנו השי"ת סגולה גדולה להגיע לזה והיא עבודת התפלה שהיא עבודת הלב, והיא מעבדת ומזככת את הלב והיא מסוגלת לגלות מצפון לבנו ולעורר את האהבה הנטוע בה ולהוציאה לאור והיא מיועדת למטרה הזאת לקשר את האדם עם בוראו כמבואר למעלה באקדמות מילין ובפ"ה ופ"ו, וע"כ בזכות העבודה שמשקיע בהתכוננות באהבת ה' אלינו ברציפות כנוצר, וכן בצירוף עבודת וכח וסגולת התפלה נזכה לזה ביתר שאת ובשלימות כראוי כמבואר. וגם השירות ותשבחות שבתפלה כשנאמרים מתוך הלב ובאהבה ובשמחה כמו שצריך וראוי לאמרם, ה"ז מוציא מכח לפועל הרגשת האהבה שבלב ומלהיבו יותר ויותר, ועל כן לאור כל זה צריכים אנחנו קודם כל לעורר

אך יש להוסיף בענין זה שביותר יועיל עצה זו אם ירגיל עצמו להוציא מחשבתו בדיבור, דהיינו שידבר דיבורים של אהבה לה' בפשטות ובתמימות, ומילים אלו יעוררו בו במשך הזמן רגשי האהבה הנטועים בקרבו, וכן ירבה לספר בנפלאותיו וטובותיו אשר חסדו מלאה הארץ, וזה ממילא יעורר רגשי האהבה המוסתרים בלב. כי ריבוי הדיבור משפיע על הלב יותר מכח המחשבה וכמו שנבאר להלן (ראה הערה הבאה). ואחרי שיעורר האדם בלבו את האהבה מכח חסדי ה' וטובותיו, כשיתמיד בדבר זה לאט לאט יתעורר בלבו אהבה פנימית שאינה תלויה בדבר כאהבת הבן לאביו שהיא אהבה טבעית ממש, וכמו שהאריך במס"י פ"ט שזו היא האהבה הראויה.

[ודע דמש"כ הרמב"ם בפ"ב מיסוה"ת ה"ב ושם בפ"ד ה"ב שע"י התבוננות בנפלאות הבריאה יגיע לאהבת ה', כבר כתב הנצי"ב (שה"ש ריש פ"ג) בשם רבינו האי גאון שעל ידי החקירה בחכמת הטבע וכד' אין אהבת ה' רגילה להמצא, אלא א"כ מי שהוא גדול בתורה ועמל בה שע"י התורה שהיא למעלה מדעת אנושי אז משיג אהבת ה' כאשר מתבונן בגדולת הבריאה, וז"ש בספרי (בפ' שמע) הובא ברמב"ם (בספה"מ עשה ג') לפי שנא' ואהבת איני יודע כיצד אוהב את המקום ת"ל והיו הדברים האלה וגו' שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, והיינו שלולי העמלות בתורה לא יגיע האהבה ע"י ידיעת חכמת הטבע אחרי שלבו רחוק מידיעת ה', אבל כשמדבק לבו ונפשו בחוקי האלוקים המביאים לידי קדושה אז יוכל להוסיף בלבו אהבה ע"י התבוננות בפלאי הבריאה עכ"ד].

לפני התפלה הרגשת האהבה כדי להכין את לבנו שנוכל לומר השירות ותשבחות כראוי, ועל ידי האמירה יתעורר עוד יותר לבבנו^{מט}, ועל ידי זה אנו מגלים מצפון לבנו שאנו בני קל חי אשרינו מה טוב חלקינו.

ב

ואל יאמר האדם הלא אמור לאדם לרמות את עצמו, ואיך אחשוב בדברים שהם למעלה מדרגתי, לחשוב מחשבות של אהבה, שאני אוהב את ה' כל

ימי^ט וכמו במשל הגשמי כשראובן עשה טובה גדולה לשמעון, ושמעון רוצה להודות לו, ומרגיש בלבו הכרת הטוב, עכ"ז בשעה שיוציא את ההרגשה מכח אל הפועל, ויתחיל לומר לראובן בכל הלב שהוא מכיר לו טובה, אז הדיבורים האלו ג"כ ישפיעו עליו לחזק את ההרגשה הזו.

וכמש"כ בנועם אלימלך (בפ' תולדות סוד"ה ויזרע יצחק) בביאור דברים היוצאין מן הלב נכנסים ללב, שהם חוזרים ונכנסים ללב של עצמו, ומלהיבים את הלב יותר. ובספה"ק מבואר זה שהדיבור מוליד אור מקיף, שזה מקיף את האדם ועי"כ זה משפיע עליו. וז"ש (תהילים ל"ט, ד) חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש, שהחמימות שיש לי בלבי, אז "בהגיגי" כשאני מוציא את המילים בפה, תבער אש, שנעשה מזה החמימות אש, כי נתחזק יותר ע"י הדיבור, ובזה מבואר איך התפלה מעלה את לב האדם ומביא אותו לאהבת ה'.

ולאור כל האמור יש לפרש ביתר עומק מה שהתפלה נקראת עבודת הלב, וצריך להיות עם כל הלב כמש"כ ולעבדו "בכל לבבכם" שמזה הפסוק למדו רז"ל מצות התפלה, דאין הכוונה רק שהדברים שהוא מתפלל עליהם יבקש אותם בכל לבו, אלא נכלל בזה יותר עומק, שהלב יהיה מלא באהבה לה', כי הלב זה אהבה, ובתפלה צריך האדם להקדיש את כל לבו לה', שיהיה הלב מלא באהבה להשי"ת עד שלא ישאר מקום לאהבה אחרת, וכעין שידוע העובדא עם הח"ח צוק"ל שבעת פטירת בנו הגדול שהיה מאד מאד חביב אצלו, ונפטר בעודו צעיר, ואז בשעה שחזר הח"ח מהלוויה לביתו אמר "רבש"ע עד עכשיו היה הלב שלי קצת מסור לבני, מפני שהייתי ג"כ אוהב אותן, אבל עכשיו אני מקדיש את כל לבי רק לאהבת ה', ומעתה כל הלב הוא בשבילך" וזהו השלימות של קיום מצות אהבת ה' "בכל לבבך" שיהיה כל הלב מלא באהבה לה' עד שלא ישאר מקום לענין אחר זולתו. ועי' בתניא בפמ"ט שמבאר את מטרת ברכות ק"ש כהקדמה קודם קיום מצות ק"ש שמטרתם לעורר בלב את האהבה להשי"ת ע"ש.

כך, הלא אם ח"ו אינו אמיתי איך אתייצב לפני ה' ברמייה. אבל התשובה לזה היא כך, דהנה האדם מורכב מגוף ונשמה ולכן יש אצל האדם רצונות סותרות שהגוף מושך לצד א' והנשמה לצד השני ולזה אמרו חז"ל (בר"ר ויקרא י"ד, א') עה"פ אחר וקדם צרתני, שאם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית, ואם לאו אומרים לו יתוש קדמך, והכוונה בזה שאם הוא נמשך ח"ו אחר הגוף והחומר, הרי מצד הגוף הוא באמת האחרון למעשה בראשית, והיותר שפל ח"ו, אבל אם הוא נמשך אחר הנשמה, אז הוא באמת הראשון למעשה בראשית שהרי הנשמה חצובה מתחת כסא הכבוד. וכבר האריך בזה הסמ"ג בהקדמה לספה"מ שלו.

ואולם צריך שידע האדם כי העצמיות האמיתית שלו היא הנשמה הקדושה שהיא נצחית, רק שנתלבש בגוף עכור ומגושם בעת רדתו לזה העולם, בכדי שיצטרך ללחום עם הגוף וכל תולדותיו, ולהשליט את הרצון הפנימי של הנשמה על משיכת הגוף והחומר, עד שתתעלה גם החומר לדרגא שמעליה [והצדיקים מוככים את הגוף כ"כ עד שהוא מתעלה ג"כ לדרגת נשמה עי' אוה"ח הק' פ' אמור (ויקרא כב, יב)]. אבל עכ"פ צריך האדם להסתכל על הגוף שזה לא עצמו, אלא זה רק מלבוש, שזה הבהמה שלו שהוא צריך להשגיח עליו בכל עת שלא יסיתנו לימשך אחר רצונות הגוף, ולזככו ולהעלותו עד אשר ימשך ג"כ לילך ולרדוף אחר השי"ת כאריה ישאג.

והנה מצד הנשמה הרי יש לכ"א אהבת ה' מתולדתו, שהיא ירושה לנו מאבותינו וכמו שהארחנו לעיל, וכל אחד מישראל חפץ באמת למסור נפשו להשי"ת מאהבה הטבעית המוסתרת בלב כל ישראל. וכמו שביאר הרמב"ן ז"ל במצות אהבת ה' שבאמת אהבה לה' נטוע בלב כל א' מישראל אלא שהגוף מונעו מלהרגיש זה, והמצוה היא לגלות את האהבה המוסתרת בלב. ואולם היות והאדם קרוב יותר להרגשות הגוף, נדמה לו כאילו רצונות הגוף הם הרצונות שלו, אבל באמת זה שקר ואין זה אלא כמסך המבדיל שמונע ממנו מלהרגיש את הרצון הפנימי שלו. וכמו שמפורש ברמב"ם (פ"ב גירושין ה"כ)

דמה"ט כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, ולא נחשב שנעשה הנט בכפייה, משום דע"י הכפייה מתגלה הרצון הפנימי שהיה מוסתר בתוך עומק הלב. וכמו"כ היא המצוה של אהבת ה' לגלות את האהבה המוסתרת בעומק הלב. ומעתה פשוט הדבר שמותר לאדם לחשוב מחשבות של אהבת ה' אם הוא עושה כן על דעת נשמתו, דהיינו מצד שהוא מאמין שיש לו אהבה לה' באמת מכח נשמתו, ואין זה נחשב שהוא מרמה את עצמו אא"כ הוא סבור שהוא כבר עומד בדרגא זו אף מצד גופו, ומדמה בעיניו שכבר נודרך החומר, אבל אם הוא מכיר את הגוף שלו, רק שהוא עושה ע"ד נשמתו אין בזה שום רמאות.

ואדרבה זהו האופן הראוי והנכון שצריך לגשת לענין התפלה בפשטות ובתמימות ויאמר בלבו כי הנה עתה יש לפני ההזדמנות הגדולה לגלות מצפוני לבי, ולעורר את האהבה המוסתרת בלב ולגלותה, [ובפרט באמירת שבח והודאה לה' שמשוגל ומוכשר לזה הענין ביותר] ואז בכח המצוה והתשוקה יתחזק באמת בלבו האהבה. וזה כלל גדול בכל קיום המצות שצריך לעשותם בפשטות ובתמימות, שאם אדם מתחיל לעשות חשבונות ולפלפל על כל מחשבה אם היא באמת בשלימות או ישאר בלא כלום, וכן הוא ג"כ לענין הלשמה שצריך לילך בפשטות, כי עמקות שייך בשעת הלימוד, אבל בשעת קיום מצוה או תפלה צריך לילך בפשטות ובתמימות. כי כשעומדים לפני השי"ת במל כל העמקות ויש רק פשטות, וכמה דפשיט טפי עדיף טפי. וכבר נתבאר לעיל (בפרק י"ג סוף אות ד' בהערה רכ"ט ובפרק י"ד בהערה רמ"ב) שהאדם צריך רק לשמש כצינור ולבטל עצמו להשי"ת, ולהסיר דעת מעצמו ומחשבותיו, שלא יתן לגוף למנוע ממנו מלחשוב כפי רצון נשמתו. וזה ע"י שהאדם לא נתן למחשבות של הגוף להיכנס בשעת תורה ותפלה אלא חושב בפשיטות שהוא אוהב את השי"ת, ושהוא רוצה לקיים המצוה וללמוד לשמה, מבלי להתפלפל אם זה אמת או לא, ועי"כ יכול להתעלות ולהתקדם בעבודת ה', שאז בכל מצוה ומצוה מתחזק יותר כח הנשמה ומאיר עליו. נמצא כי ע"י זה שבשעת קיום המצוה האדם מכניס בה מחשבה של אהבה להבורא ב"ה, זה עצמו משפיע על האדם אהבת ה' ולאט לאט הרי הוא מתעלה יותר ויותר.

וכשאדם מתנהג בדרך הנ"ל שהוא מכיר את כח נשמתו, ומתייחס להגוף כמלבוש, יגיע לו מזה תועלת עצומה בתרתי, א. שעיי"כ לא יהיה נמשך כ"כ אחר הגוף, ואחר החומר והתאות, מפני שזוכר בכל עת שזה לא אני, זה הבהמה שלי, וכיון שמסתכל כך על הגוף א"כ יהיה בעיני עצמו זלזול להמשך אחר הגוף, אחר משיכת החומר. ב. עוד ירויח בזה שיוכל באמת להתעלות, דע"י שמשתוקק להגיע אל הדרגא של הנשמה, וכל פעם הוא חושב עליה ועל רצונותיה, אז הוא מעורר בזה את הכח של הנשמה ומתדבק א"ע להנשמה, וזה יביא אותו שיגיע באמת לדרגא של הנשמה. נמצא שזה הענין מסייע לאדם הן לגבי הסוד מרע והן לגבי העשה טוב.

ג

וזאת למודעי כי יש אנשים טועים בדעתם וחושבים שלהתעסק במצות אהבת ה' ולהשקיע לבו ומחשבתו בזה הרי זה מיועד דוקא לבני עליה אבל לא לכל אדם. אבל האמת יורה דרכו כי כל זה אינו נכון כלל, ולא באלה חפץ ה' כי כל התרי"ג מצות שבתורה נאמרו לכל אחד ואחד בלי יוצא מהכלל, ובודאי החיוב על כל אחד ואחד לקיימם כולם בכל לבו ונפשו ומאודו, ומצות אהבת ה' ודביקות בה' הם מהתרי"ג מצות, ואדרבה המה ממצות התמידיות שאין רגע מכל חיי האדם שפטור מהם. ועוד שנאמרה מצות אהבת ה' בפרשת קבלת עול מלכות שמים שהחיוב להזכירה פעמיים בכל יום, נמצא כמו שמצות קבלת עול מלכות שמים הנאמרת פעמיים ביום הוא המפתח לכל המצות שבתורה לקיימם ולעשותם, כמו כן המשך הפרשה מצות ואהבת וגו' הרי הוא גם כן המפתח לכל מצוות התורה הקדושה ופרטיה ודקדוקיה.

ומה שנדמה לאנשים שאין שייך לקיימה עד שיקדים לקיים כל שאר המצות כתיקונם בדקדוקיה ופרטיה, אין זה נכון כלל ולא מוזכר בשום מקום לא בראשונים ולא באחרונים שיהא פטור האדם ממצוה א' עד שיקדים לצאת ידי חובתו במצוה אחרת ופשוט הוא יותר מביעתא בכותחא, אלא אדרבה כל מה שיגדיל בלבבו אהבת השי"ת זה יעמוד לו ויעוררנו ויזרזנו ויעזור לו לקיים כל

שאר המצות כראוי לו ביתר שאת ויתר עוז ואומץ. וכמו שהוא גם כן במבע הגשמי שכל דבר שאהבתו בלבו הרי זה קל להאדם לעשותם ומזדרז במבע לעשותם, ואין הטבע אפילו של עצלות וכבידות וכדו' מונעו מלעשותם. ואז כאשר יקיים כל המצות מאהבה לא יהיה נגרם לו על ידיהם שום לחץ ומתח כמו שמצוי לדאבונינו כהיום²¹, אלא אדרבה יעשה אותם בשלוות הנפש ובשמחה, כי כל דבר ששמח האדם עמם לעשותם הרי זה מוסיף הרגעה ושמחה וספוק בלב האדם ויחליצנו מכל הנזכר.

ובודאי כראי ונחוץ לקבוע ולייחד איזה זמן ללמוד במאמרי הו"ל ובראשונים ענין המצוה וצורתה, ולייחד לעצמו גם זמן להתכונן בענין זה ולהגדיל בלבו את האהבה לה'. והיותר טוב לקבוע את עצמו לזה לפני כל תפלה בעת שהאדם מתכונן ומכין לבו לעמוד להתפלל להתחנן לפני קונו, שאז בודאי גם תפלתו תתחזק ותהיה כהוגן. ובודאי כמו שהוא משתדל ומתאמץ להגדיל אהבת ה' ולקרבו ללבו, כמו"כ יקבל שכרו מדה כנגד מדה ויתקיים בו הכתוב, אשר עליו נאמר כי "בי חשק" ואפלטוהו, אשגבהו כי ידע שמי יקראהו ואענהו, עמו אנוכי בצרה אחלצהו ואכבדהו וגו' ואראהו בישועתי.

ד

א.ה. מאחר שנתבאר בפרק זה גודל החשיבות והנחיצות לעמול על קיום המצוה הגדולה של אהבת ה' שהיא מיסודי הדת אמרנו ללקט קצת מדברי הראשונים כמלאכים בענין מצוה זו וכל דבריהם כגחלי אש.

²¹ וכהיום מצוי לדאבונינו מצעירי הצאן שנדמה להם שח"ו עול המצות גורם להם לחץ שאינם יכולים לסבול, כ"ז נובע מזה שלא עושים המצות מאהבה כי אין האהבת ה' מצויה וגלוי בלבם, מאחר שלא מתחנכים לזה, ולא מלמדים אותם ולא מעוררים אותם לזה. ולפעמים אע"פ שכן מדברים איתם על זה, אבל מעניקים להם וממלאים לבם בכל כך הרבה מעדני ותפנוקי תאות עוה"ז, ומעוררים הרגישם יותר מדאי לאהבת עוה"ז ועניניו, לכן אין אהבת ה' ותורה ומצות ואהבת הרוחנית נתפסת ונדבקת בלבם כי הבלא מפיק הבלא.

ז"ל הרוקח (ריש הספר) בשלש עשרה מקומות בתורה הזהירנו לאהבה אותו וכו' שורש האהבה שהנפש מלאה אהבת ה' וקשורה בעבותות האהבה בשמחה ובטוב לבב ולא כעובד רכו בעל כרחו, אלא אפי' היו מוחין בידו האהבה בוערת בתוך לבו לעבוד ושמה להשלים רצון בוראו כו', והאזהב אינו חושב הנאות העוה"ז (כלומר אינו מחשיבם) ואינו חושש במיולי אשתו ולא בבניו ובנותיו, והכל כאין נגדו, רק לעשות רצון בוראו, ולזכות אחרים ולקדש שמו ולמסור עצמו באהבתו עכ"ל. והרמב"ם כתב (פ"י מתשובה ה"ב) וז"ל העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבוא בגללה, ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד וכו' והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה, והיא המעלה שציונו בה הקב"ה ע"י משה שנאמר "ואהבת את ה' אלוקיך", ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה "מיד" יעשה כל המצות מאהבה ע"כ. ובהלכה ג' כתב וז"ל וכיצד היא אהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאילו הוא חולה חולי אהבה וכו' והוא ששלמה המלך אמר דרך משל כי חולת אהבה אני וכל שיר השירים משל הוא לענין זה ע"כ. ובהלכה ו' כתב וז"ל דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלב האדם עד שישגה בה תמיד כראוי, ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה כמו שצוה ואמר בכל לבבך ובכל נפשך וכו' לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ובתבונות המודיעים לו את קונו וכו' עכ"ל.

ובהשגות הראב"ד שם כתב על לשון תשגה שהוא מלשון שגגה שבעבוד אהבת ה' תשגה בענייניך כלומר תטעה בה מפני שלא תשים אליהם לב. ועי' ברש"י עירובין (נד ב') שב' וז"ל באהבתה תשגה, בשביל אהבתה תעשה עצמך שוגה ופתי להניח עסקך וכו' עכ"ל. עוד פי' כתב הראב"ד שהלשון תשגה הוא מלשון שגיון לדוד, דהיינו מלשון שירה וביאר בכסף משנה וז"ל נראה דהיינו לומר שישמח באהבת ה' כמו שאדם שמח בשיר עכ"ל. ובס'

חרדים (פ"ט אות ו') ביאר כוונת הראב"ד שהאזהב את השי"ת אהבה אמיתית משורר לפניו כאשר שרו משה ומרים ודבורה ויהושע וכו' ובתוקף החשק בו ית' הראשונים גם האחרונים שרו לפניו ר' יהודה הלוי ר' יהודה החסיד ור' אברהם בן עזרא אחריהם וצ"ל עכ"ל. ועוד כ' החרדים שם כשם שהחושק בחולי אהבתו לתשוקתו לא תדרד שנתו מעיניו כנודע, כן האזהב הנאמן ליוצרנו ית"ש יעיר משנתו במתיקות זכרו כדכתב החסיד בעל חובת הלבבות (כשער עבודת האלוקים פרק ה') לא יישן כי אם על יצועי אהבתו ולא יקוץ כ"א במתיקות זכרו וכו', עיי"ש שהאריך בזה.

ועמש"ב רבינו בחיי בספרו כד הקמח כשמדבר על אהבת ה' וז"ל: "מדת האהבה גדולה אך מידת החשק גדולה ממנה כי האהבה הוא שאזהב אדם את האהוב בכל פעולותיו בנגלה ובנסתר אבל לעיתים תתעלם ותסתתר האהבה ממנו וישכח אותה כשהוא מתעסק באכילה ושתייה או בשינה, אבל החשק היא דבקות המחשבה באהבה גדולה ועזה שאין מחשבת החושק נפרדת מן החשוק כלל וכו'. כי אין החושק מחשב בדבר אחר כי אם בחשוק לבדו ואף כשיאכל וישתה לא יחשוב כי אם בו, ולפעמים יתבטל ממנו חוש הטעם ולא יתאוו למטעמותיו ולא יאכל כלל, גם בשינה יראה החשוק בחלומו ויספר עמו, וכדי להפליג במעלת החשק המשיל דוד המלך ע"ה חשקו את ה' יתעלה לחשק הצמא שהוא חשק גדול וחזק יותר מכל חשק גופני, והוא שאמר (תהילים ס"ג) "צמאה לך נפשי, כמה לך בשרי, בארץ ציה ועיף בלי מים", המשיל צמא בנפשו- בחשק השי"ת, לצמא למים והוא בארץ מדבר, ואומר כמה לך בשרי על שם שכל הרגשותיו במלות, וכל שאר עניניו הוא שוכח, איננו זוכר כי אם המים, וכו'.

ומרוב הפלגת מעלת החשק על מעלת הצמא אומר הכתוב (תהילים צ"א) כי בי חשק ואפלמהו וגו' לא אמר כי בי אהב אלא כי בי חשק, ולמדך הכתוב כי היודע אמתת שמו ית' הוא החושק הזוכה לאורך ימים לחיי העוה"ב וכו' כי החושק הוא האיש המסתלק מכל מחשבות גופניות, איננו חושש לאריכות ימים

של העוה"ז, ואין כל מחשבותיו אלא בעניני העוה"ב". עכ"ל. וכן ביאר ר' בחיי [בדבריו על מצות יראת ה'] מה שאמר הכתוב (דברים י', כ') את ה' אלוֹקֶיךָ תִירָא אותו תַעֲבֹד וְבו תִדְבֹק, שממדת היראה יגיע האדם למעלת השפלות וההכנעה, וכו' ואח"כ אמר ובו תדבק כי מתוך הענוה והשפלות יגיע האדם "למעלת הדביקות שהוא החשק", שעליו אמר הכתוב כי בי חשק ואפלטמו שכל חושק מחשבתו דבוקה בחשוק לא תפרד ממנו רגע עכתו"ד בקצרה^{י"א}. ועיין בספר הישר (שער השני) שביאר כי האהבה נבחנת בעשרה דברים [וכ"כ החוה"ל שער אהבה פ"ו] וע"ש עוד בשער החמישי מש"כ בענין זה.

וז"ל הסמ"ג ופרשה זו (של ק"ש) חביבה לפני הקב"ה והיא מפתח יראתנו שיש בה יחוד ה' ואזהרת אהבת שמו בכל לב ובכל נפש ובכל מאד, "וכל

^{י"א} ולמדנו מדבריו שדרגא זו של חשק זהו מצות "ובו תדבק" וכן נראה דעת הרמב"ן (בדברים י"א כ"ג). וכ"כ בס' חרדים (פ"א אות י') מצות עשה לדבקה בו ית' שנא' ובו תדבק היינו תוקף האהבה שלא יפרד עוד ממנו אפילו רגע, ומה שחילק הכתוב מצות האהבה והדביקות בשתיים, וכן פסק החיי אדם בתחילת ספרו וז"ל מ"ע מה"ת שיהיה אדם דבוק במחשבתו בהקב"ה, כדכתיב את ה' אלוֹקֶיךָ תִירָא וגו' ובו תדבק, וכי אפשר לאדם שיהיה דבוק בקב"ה אלא ר"ל שידבק תמיד מחשבתו בו כדכתיב שווייתי ה' לנגדי תמיד עכ"ל וזה כדברי הרמב"ן ז"ל.

כתב הרב בעל חובת הלבבות (בפתיחה לשער אהבת ה') שענין הדביקות הוא אהבה נאמנה והלב שלם כענין שנאמר (משלי יח, כד) ויש אוהב דבק מאח ע"כ. וז"ל המורה נבוכים (ח"ג פ"א) וכבר ידעת ההפרש שבין אוהב וחושק, כי הפלגת האהבה עד שלא תשאר מחשבה בדבר אחר אלא באהוב ההוא, הוא החשק עכ"ל. נמצא שלפ"ד הראשונים הנ"ל להוסיף ולחזק את האהבה עד שתהיה בדרגת החשק זהו מצות הדביקות. וזהו שכ' המס"י בפ"ט בארוכה והובא לעיל באקדמות מילין סוף אות ו' בהערה ל"ג שהדביקות הוא ענף ממצות האהבה עיי"ש היטב. וראה מה שכתב והרחיב בזה בספר ראשית חכמה שער האהבה. אכן דעת הרמב"ם פ"ו דעות ה"ב ובסמ"ג (עשין ח') וסמ"ק (אות מ"ה) וכן בחינוך מצוה תל"ד שמצות הדביקות הוא להדבק בתלמידי חכמים להשיא בתו לת"ח וכו' וכמש"כ בספרי פ' עקב, וכ"מ פשטות הגמ' בכתובות ק"א ב' ע"ש ולדעת הרמב"ם מצות האהבה כולל ג"כ דרגא זו של חשק כפי שמבואר בדבריו.

התורה כלולה בזה", כי מי שאוהב את המלך כל מחשבותיו לעשות הטוב והישר בעיניו לכן ציוה הקב"ה לעשות לו (לפרשה זו) חמשה זכרונות בכל יום (לאמרו בשכבו ובקומו, להניחו בתפילין של יד כנגד הלב, ובשל ראש כנגד המח, ועל המזוזה) ע"ש שהאריך. ובסמ"ק (מצוה ד') כתב כי מדת האהבה תביא מדת הזריזות להיות זריז לעשות גדר לפרוש קודם שיבוא החטא לידו ע"ש. ועיין עוד בדבריו הנלהבים של האוה"ח הק' על הפסוק ואהבת את ד' אלוך (דברים ו, ה) מש"כ בענין האהבה.

ונסיים בדבריו הק' של החפץ חיים בספר שמירת הלשון ח"ב (חתימת הספר פ"ב) שכתב דלפי"מ שאמרו בנמ' (ברכות יד, ב) שהקורא ק"ש בלא תפילין הוא כמעיד עדות שקר בעצמו שאומר וקשרתם ואינו קושר, כך גם פשוט דה"ה כשאומר ואהבת את ה' יראה להכניס אהבת ה' בלבו, [וכן פסק בספרו מ"ב בסי' כ"ה ס"ק י"ד בשם ספר חרדים], והיינו כמש"כ בחוה"ל (שער אהבת ה' פ"ג) שיתבונן בגדולת הבורא ובהתמדת טובותיו וכו', ואם קשה לו לכוין כל זה בעת ק"ש יראה עכ"פ להתבונן בזה פעם אחת ביום דכי בשביל שהוא מצוה תמידית שאינה תלויה בזמן כידוע, תהיה נגרעת שלא יראו לקיים אותה עכ"פ פ"א ביום. וטוב שיראה להתבונן בזה (לכה"פ) אחר התפלה קודם שיכנס לביתו לאכול ודומיא דשאר המצות המוטלות על האדם כמו תפילין או לולב דאינו אוכל קודם שמקימו כמש"כ בסי' תרנ"ב וסי' רל"ה ה"ה בזה יראה לעורר נפשו לאהבת ה' קודם שיאכל. עכתו"ד.

פרק מז

כו יבואר: כענין התפלה - סוד הייחוד.

א

ויש עוד ענין חשוב שיש לדעת, שהתפלה היא סוד הייחוד של כנסת ישראל עם דודה (הקב"ה) באהבה ואחווה וריעות. וג' התפלות^{יב} הקבועות בכל יום המה עת דודים כמבואר כל זה בספה"ק ומקורה מהזה"ק וכמבואר בכתבי האר"י ז"ל שכל סוד וכונת התפלה היא לעורר זיווג העליון ובה יש לפרש בפסוק ואני תפלתי לך ה' עת רצון וגו' שאמר דהמע"ה שכל כוונתי בתפלתי הרי הוא לך ה' כלומר להיות אתך באהבת דודים. (וכמ"ש ג"כ (תהלים עג) מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ כלומר אין אני מעוניין בשום דבר אחר ואין לי דבר אחר לא בעה"ז ולא אפילו בשמים ובעה"ב רק אותך ואני קרבת אלוקים לי טוב וגו' כי טובה אתה לי יותר מעשרה בנים (ועי' אהה"ק עה"פ ואהבת את ה' אלוקיך וגו' בפ' קריאת שמע) ועל כן מכיון שכך הוא דרגת תפלתי רק לעורר זיווג העליון ואהבת דודים על כן בודאי בעת שאני מתפלל ה"ז נעשה עת רצון ועל כן בעת רצון כזאת בודאי כל מה שאבקש ברוב חסדיך בודאי תענני באמת ישעך. וכמו שהוא במשל הגשמי שבעת דודים ושעשועים שיושב עם המלך כטוב לב המלך כל מה שיבקש יותן לו.

^{יב} והייחוד הזה עיקרו בתפלת שמונ"ע וכל שאר חלקי התפלה המה הכנה שאנו מבינים את עצמינו אליה ועולים לאט לאט מדרגה לדרגה מעולם לעולם, ואנו מתחילין באמירת הקרבנות והכונה בזה לרחוץ את לכלוכי הגשמיות מנפשינו הנדבק בנו מהעה"ז עולם העשיה, (וכמ"כ לפני"ז שמצוה לנקות את גופני כידוע שזה הכונה ברחיצת שחרית ונקיון הגוף לפני התפלה) ואח"כ עולה מעולם העשיה לעולם היצירה באמירת פסוקי דזמרה, ואח"כ בברכת ק"ש עולים מהיצירה לבריאה, ובשמר"ע נמצאים בעולם האצילות, וכמ"כ הרמב"ם לדמות לעצמו בשמונ"ע כעומד בשמים בין מלאכי מעלה הוא הייחוד הנזכר.

ואחרי שהאדם יבין את כל זה ויתבונן היטב במעלת התפלה ומהותה כנוכר בודאי יוכל בקל לעורר רגשי לבו אליה עד שיזכה להרגיש את הייחוד אהבת דודים שאנו כנ"י מתייחדין כביכול עם הקב"ה בעת תפלתינו.

וענין זה היא הוראת חבה יתירה שהקב"ה מגלה לנו בעת הזאת אהבת דודים אשר אין דוגמתה והרי הוא המצב היותר משובח ומרומם שאנו זוכין אליה ג"פ בכל היום, וזהו הדרגה המעולה המובחרת מדרגת התפלה והוא מטרת ודרגת התפלה העיקרית.

וכשיתבונן האדם בזה ובפרט אחרי התבוננות בשפלותו ולעומת גדלות הבורא ית' כמו שצריך להתבונן בכל זה לפני התפלה וכנ"ל בודאי תפוג לבו מלהאמין לעצמו איך שהממ"ה הקב"ה נעמד נוכחו להשתעשע אתו בייחוד אהבת דודים ולשמוע אל הרינה והתפלה אשר אני העני מתעטף ועומד ומפיל לפניו ביחד עם שפיכת שיחי לפניו ויאמר לעצמו מי אנכי כי מצאת חן לפניו להביאני עד הלום והרי זה על גודל אהבתו ית' עלינו בלי גבול.

ועי"ז ההתבוננות יוכל בקל לעורר לבו לבחינת כמים פנים אל פנים ותתמלא לבו ברגשי געגועי אהבה וצמאון אליו ית' (ביחד עם רעדה ופחד מרוב גדולו ותפארתו ית') וכמ"ש דהמע"ה (תהלים סג) צמאה לך נפשי כמה לך בשרי וגו' דבקה נפשי אחרך וגו' טוב חסדך מחיים וגו' כמו חלב ודשן תשבע נפשי ושפתי רננות יהלל פי' וגו' ועל ידי גודל הרגשת האהבה והתענוג הזה בודאי יסיח דעתו מכל צרותיו וישכח מלבו בעת כזאת כל דאגותיו ובקל יוכל להסיח דעתו מכל רבות מחשבות יצה"ר והבלי עה"ז ויהיו נבזים בעניו ונמאס לגודל שעשועיו בעת ההיא ואפילו אם יש לו יסורי גוף לא ירגישם לעת כזאת מגודל רגשי אהבה ויראה הממלא כל לבו אז".²² ואז יתרומם ויראה בעיניו ויתגלה לפניו עולם

²² וכמו שידוע מכמו"כ צדיקים ובני עליה שאפילו במצב של צרה ח"ו או יסורי הגוף וחולשה עכ"ז כשהגיע עת להתפלל התלבשו עוז וגבורה וכארי יתנשאו לעמוד להתפלל ולא הרגישו באמצע תפלתם חולשתם וכאבם כלל וכלל ונתקיים בהם וקוי ה' יחליפו כח וגו' ושכחו מכל צרה וצוקה מכח גודל הרגשת שעשוע ואהבת דודים.

אחר וימצא את עצמו בעולם חדש מעל כל העולם הזה ויתנשא מכל העולם הזה והבליו לרזומו של עולם.

וכשנמצא האדם במצב כזה ג"כ שייך שתהיה תפלתו עם דמעות כדאי' בחז"ל גודל החשיבות של תפלה עם דמעות אבל הרי זה סוג שונה והוא סוג בכי שאינו שייך ללב נשבר ולתחינה ובקשה אלא רק של געגועי אהבה והרגשת דביקות ושמחה כמו כשנפגש בן עם אביו ואמו שנתרחקו זה מזה הרבה זמן אזי ברגע שמתקרבים זה לזה הרי מתעוררין רגשי בכיה עצומה מגודל הגעגועין והשמחה וכמו שהיה אצל יוסף עם אחיו ויוסף עם יעקב וכדו' וככי כזה מותר אפילו בשבת קודש כדאיתא בפוסקים (וזהו ענין הבכי של בני עליה בזמירות ש"ק ובאומרים נשמת וכו' וכד' שהיא מכח שמחה ודביקות וגעגועין) אבל בכי של מרירות אסורה בכלל בש"ק ובפרט באמירת נשמת וכו' שהוא שיר הודאה ונאמרת דוקא בשמחה עצומה ולא במרירות כלל ח"ו ואפילו מה שאומרים באמצע נשמת ואל תמשינו לנצח אפ"ל שאינו בלשון תפלה אלא בלשון במחון שבטוחים אנחנו שכמו שלא עזבוני עד היום בודאי שאל תעזבני לנצח ועל כן אנו מוסיפים להודות לך עם כל האברים וכו'.

ואם יעזי היצה"ר לנסות בעת כזאת להכניס בלבו ומוחו איזה מחשבה מהנ"ל הרי כמו במשל הגשמי כשהאדם מיוחד עצמו להשתעשע עם אהובו וידו באהבת דודים אזי סוגר הדלת בעדו ולא נותן לשום אדם להפריע לו בעת ההיא ואפילו בנו יחידו אשר חשוב ואהוב אצלו כנפשו בכ"ז אם יפריע לו עתה הרי יתרגז עליו ובכעם גדול יגרשנו מעל פניו עד שמכח הנוזיפה והגערה הזאת לא יעזי בשום פנים לנסות עו"פ לגשת אליו בעת כזאת, כמו"כ הנמשל מוכן שאם האדם מרגיש היחוד הזה הנזכר בודאי כשיופיע איזה מחשבה זרה בלבו אשר איננו מענין התפלה ושבת וייחוד הזה בודאי יתלהב ויתרגז ברגשי לבו ויגער בהשטן בצעקה גדולה ומרה מקירות לבו מגודל צערו וכאבו על אשר מפריע לו מתענגו ושעשועו הגדול הזה, וע"י צעקתו הגדולה יפול על יצרו ועל כל הקליפות והמחשבות רעות אימתה ופחד וידמו כאבן וככח זה יתפרדו כל פועלי

און ולא יעיזו להתקרב אליו עוד באמצע תפלתו ועליו יתקיים הכתוב וקוי ה' יחליפו כח וגו'.

ואחרי שהחי יתן אל לבו כל הענין הזה אזי כל חפציו לא ישוו בה וכל אשר לאיש יתן בעד הייחוד ושעשוע הזה בדביקות לאלוקיו ויקל לו להקדיש שעה או שעתיים ביום מזמנו בהסחת הדעת מכל שאר עניניו ויקדישם רק למטרה הנשגב הזה, ודי בזה ההארה וכשיזכה האדם לזה יתחיל להרגיש תענוג חדש בתפלתו לחזות בנועם ה' להתענג על ה' וכמוש"כ בספר חסידים (סי' יח) ששורש התפלה היא שמחת הלב בהקב"ה וזה כל תכליתו ומטרתו שאנו מחכים עליה לקרב ולהחזיר לבנו לשורשה ומקורה לאבינו שבשמים, וצריך להתאמץ מאוד בזה ואז יזכה השי"ת לכל העליה הנזכרת ואשריו וטוב לו בזה ובבא.

עב"פ היוצא מהאמור שאחרי עבודה הראשונה שיש לנו לכונן את לבנו לפני התפלה ולהכשירה להתפלל כראוי לבקש כל עניניו בצורה הנכונה מעומק לבו שהוא כבר עבודה גדולה ומרובה עד שיתרגל האדם לזה ויקנהו קנין בנפשו ואחרי שכבר קנה הדרגה הזאת הראשונה והוא יצירת קשר עם השי"ת הראשונה בדרגה יש לפני האדם עבודה עוד יותר גדולה לעלות לדרגה הב' וגו' הנזכרים בפרק הקודם ובפרק זה, ויש לאדם לכונן מאוד את לבו לפני גשתו לכל תפלה ג"פ ביום ולהכין אותה שתהיה במצב הראוי ומוכשר ומוכן לעמוד ולהלל ולשבח לפני אדון כל ולהתעלם באהבים כביכול עם השי"ת בייחוד אהבת דודים כנוכר, וכמובן שא"א לגשת לכל זה תיכף מתוך עסקיו הגשמיים ואפילו מתוך לימוד הרגיל ובפרט שהענין שייך לרגש הלב ולא למחשבה שבמוח וא"כ בודאי שלא יתרגש הלב אא"כ יכונן לבו בשהיית זמן מה ולהתכונן במה שלפניו ולהכין לבו ולסעדה לפני שיפתח פיו בשבחין ובהקדמת בקשת ה' שפתי תפתח בהכנעה ואימה ויראה לעשות רצון קונו וחפץ צורו ית' ויתעלה א"ס.

וחנה מכיון שכדי להגיע לכל הענין הנזכר צריך האדם להשקיע עבודה גדולה, בזה מובן ג"כ למה נקראת מצות התפלה עבודה שלמדין אותה מהפסוק

ולעבדו בכל לבבכם (ועי' מש"כ בזה לעיל בפ"ו) כי צריכים להשקיע הרבה עבודה ולמסור כל לבו לזה עד שירגיל הרגשת לבו לכל זה ולהוציאה מטבעה עד שיתרגל בדרך הזאת^{י"ג} ובפרט מכיון שהאדם רגיל להתפלל מנעוריו בדרך שהיא רחוקה בתכלית מדרך הזאת^{י"ד}, (וכמו"כ יש בזה נסיון גדול מכיון שאין המון העם עושים כזאת) על כן א"א להגיע לזה בקלות אלא הרי זה עבודה גדולה שצריך האדם להשקיע בזה ולא יתכן להגיע אליה בזמן מועט אלא בעבודה ממושכת לאט לאט עד שיזכה לשנות כל הרגילו וגם צריך יום אחרי יום להתגבר נגד נסיון היותר קשה, והוא שלא להתייחס לכל האנשים ההמון עם והסביבה שהוא מסוכב בהם ולהיות כבודד על גג וכמו שמרומזו כל זה בתהילים (במזמור ק"ב) תפלה לעני כי יעטוף שיש לפרשו בדרך רמז להענין הנזכר שצריך להעטוף א"ע להסתיר מעשיו מבנ"א מפני שרוצה לקיים ולפני ה' ישפוך שיחו וגו' ואהיה כצפור בודד על גג כל היום חרפוני וגו' וכך הוא תפלת העני שחכמתו בזויה (ככתוב בקהלת מ' ט"ז חכמת המסכן בזויה) ועל כן כשרוצה להתרחב ולהתחזק

^{י"ג} וכמו"כ צריך לשנות רגשי לבו במשך השמונ"ע הרבה פעמים כי בכל ברכה צריך הרגשה אחרת לענין הנזכר בה, ובברכות הראשונות כל תיבה ותיבה ה"ה שבח אחר שצריך להתעורר אליה, וע"כ בודאי יש בה עבודה רבה עד שירגיל את לבו לכל זה.

^{י"ד} ומכיון שכן, כדאי להדגיש כל פעם ולעבוד על פרט א' וכמו כן על כל פרט ופרט בפני עצמו, וכשיגמור פרט אחד יתחיל בפרט הב', וכגון למשל יתחיל עם ברכה א' של שמונה עשרה לאומרו ברגש הנכונה והחכם עיניו בראשו יחלק אפילו ברכה א' לכמה פרטים ויעבוד מתחילה על הפרט ההוא עד שיגמרנה ויחדירנה טוב תוך לבו ואח"כ יתאמץ על הפרט הבא, וכאור"א יכלכל דרכיו במשפט כפי מה שמתאים לנפשו ותכונתו, כי א"א ללבו של אדם לקלוט ב' הרגשים ביחד, וכמו כן הכלל בכל עבודת ה' הרוחנית שעיקרה בלב כי רחמנא לבא בעי, ע"כ צריכים לעבוד כך להקדיש כל פעם משך זמן על נקודה אחת בעבודת ה' (ובפרט בעבודה התלויה בלב) עד שיקלטנה ותהיה נתפסת חזק בלבו, ואח"כ יעבור לנקודה הב', וככה יעלה בקודש ויצליח בס"ד וכמו כן למדונו חז"ל באומרם (סוכה ה ע"א) תפסת מרובה לא תפסת ותפסת מועט תפסת וקובץ על יד ירבה.

בעבודת השי"ת יזלזלו בו ויאמרו לו מי שמך לאיש להתנהג בדרך מתחסד ובן עליה, ועל כן צריך לעמוד איתן חזק בנסיון הזה וזהו עבודה גדולה וחשובה בשמים ככתוב בהמשך המזמור אשר על זה נאמר פנה אל תפלת הערער (וכפירוש המצודות שם) שפירושו נכה רוח, ועל זה ממשיך הפסוק לומר שהקב"ה לא בזה את תפלתם (אע"פ שבעולם הזה שהוא עולם הפוך האנשים מזלזלים בו ומבזים אותו ואת תפלתו) וכל זה תכתב דייקא לדור אחרון אשר התקיים הפסוק וסר מרע משתולל כדאי' בגמ' שכן יתקיים בדור האחרון ויראי חטא ימאסו ועל זה נאמר תכתב זאת לדור אחרון (וכפרש"י שם) לספר זאת לדורות האחרונים שידעו שבשמים מחשיבים אותם ובוה יחזקו את רוחם ויגבה לבו בדרכי ה' ואז חפץ ה' בידם יצליח וישכילו ויזהירו כזהר הרקיע.

* * *

פרק יז

בו יבואר: א) ביאור הכתוב "פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם" וחיוזק נפלא הנלמד מזה. ב) איך יתכן שדוקא תפלות דורינו יקרבו את הנאולה השלימה.

א

ובדאי להוסיף כאן עוד ענין חשוב בענין התפלה, איתא בטור (או"ח סי' רל"ב) שתפלת המנחה חשובה מכל התפילות, שהרי אליהו נענה בתפלת המנחה, ומבאר הטור שהטעם הוא מפני שתפלת המנחה הוא באמצע היום שאז האדם טרוד בעבודתו ובעיסוקיו וכשרוצה להתפלל צריך האדם לנתק את עצמו מעבודתו ועיסוקיו וללכת להתפלל, וכיון שקשה לאדם להתנתק אז מכל טרדותיו ובכל זאת הרי הוא מתנתק מהם והוא עומד להתפלל על כן תפילתו חשובה מכל התפלות.

והנה כתוב בתהלים (ק"ב י"ח) פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם, תכתב זאת לדור אחרון, פי' "ערער"^{י"ז} הוא תפלה של אדם פשוט שהוא בדרגה שפלה וזה נקרא "תפלת הערער" ובפשוטו חידש הכתוב שהקב"ה פונה גם אליה, אמנם עפ"י הטור הנ"ל אפשר לפרש בדרך זו שדייקא לתפלת הערער ה' ית' פונה אליה ביותר וכדלהלן. ויש לומר שהתפילות של דורנו - דור האחרון נקראים תפלת הערער, כלומר לא שהאנשים בזמננו הם במדרגת ערער אלא התפילות שלנו נקראים תפלת הערער, כי הרבה אנשים אין להם דעת איך להתפלל מכח טירוף הדעת של הגלות והמירדות של הדור אחרון (כנ"ל בפרק ח')

^{י"ז}עיי"ש בפירש"י הערער הצועק וכו' (מלשון מעורר) ד"א ערער הרוס ונשחת מלשון ערו (בפרק קל"ז, ושם כתב רש"י לשון חרוב) ובאב"ע כתב פירוש תפלת ישראל בגלות שהם כערער בערבה (ירמיה י"ז ו' וע"ש שהפ"י יבש מהחום ואין בה לחלוחית כמש"כ בהמשך הפסוק ושכן חררים וגו') ובמצודות שם פירש תפלת הערער נכה רוח המעורר תפלה בתמידות, ע"כ.

ולכן הם מכולכלים מאד בתפלה, ואף אדם שרוצה לכוין בתפלתו, באה לו הכוונה בתפלה בקושי גדול, ולפעמים אף כשהוא מתאמץ מאד עולה לו לכוין רק חלק מן התפלה, ולפעמים מצליח לכוין כמה תיבות בברכה זו וכמה תיבות בברכה אחרת, אבל להתפלל רצוף את כל התפלה בכוונה זה דבר קשה מאד בזמננו להרבה אנשים, ולכן תפלה כזאת נקראת תפלת הערער פירוש יבשה שאין בה לחלוחית כפי' האב"ע שם או כפירש"י הרום ונשחת, והסיבה לכך היא מפני שלתפלה הרי צריכים דעתא צילותא (-דעה צלולה) וזה חסר בזמננו כנזכר, ואפילו מי שאינו חי באופן של טירוף הדעת בפועל, בכל זאת כיון שנתקלקל האויר והקליפה שולטת בטבע העולם ושורה באויר העולם בלבול וחוסר יישוב הדעת, הרי זה משפיע גם עליו, וכמו שמצינו בדור המכול שנאמר (בראשית ו יא) "ותמלא הארץ חמס", ומבאר האור החיים הקדוש שההשחתה נכנסה בטבע העולם, ולכן כל אחד ואחד נשפע מזה פחות או יותר.

לכן דוקא בזמנינו, כאשר האדם ניגש להתפלל אם הוא מנתק את עצמו בכוח מכל הטרדות ובלבול ופיזור הנפש של העוה"ז שהוא שרוי בו, הרי תפלה זו היא חשובה מכל התפילות, והיא דומה לתפילת המנחה שביאר הטור שהיא חשובה מכל התפלות משום שהיא באמצע טרדות היום, וזהו הפירוש "תפלת הערער" שהוא בדור האחרון, שהיא חשובה מכל התפילות, ולכן דוקא ה' ית' פונה לתפילתנו ולא מזלזל בהם "ולא בזה את תפלתם".

ונכלל בזה ג"כ שאפילו אם אחר התאמצות לפי כוחו לכוין בתפלתו בכל זאת יצאה התפלה שלא בשלימות כדבעי ונשארת עצם התפלה בבחינת תפילת ערער, בכל זאת הרי היא חשובה ומקובלת והקב"ה לא בזה גם תפילות אלו.

ב

עוד יל"פ באופן אחר את הפסוק הזה פנה אל תפלת הערער וגו' בהקדם מה שיש עוד לדייק בפסוק הזה שמתחיל בלשון יחיד תפלת "הערער" ומסיק בלשון רבים ולא בזה את "תפלתם" שזה תמוה, עוד יש לתמוה הלא ידוע

שהגאולה השלימה תלויה בתפלתינו וכמ"ש הפסוק אמר שומר וגו' אם תבעיון בעיו וגו', ותמוה הדבר איך יתכן לחשוב אחר שכל התפילות שהתפללו כל הצדיקים שבכל הדורות על הגאולה שלימה עדיין לא התקבלו איך יתכן שהתפלות שלנו יתקבלו יותר ויחיש וימהר גאולתינו.

אבל ביאור הענין י"ל כך שבאמת כל התפלות של אבותינו בודאי נתקבלו אבל בכל זאת עדיין לא נתמלאה בקשתם כי חסר עדיין משהו להשלים וזה בכוחינו ובידינו דוקא להשלימה, וכמו שמצינו בענין לוט שהתפלל להציל את צוער ופעל בתפלתו, ואילו אברהם אבינו שבקש על זה לא פעל, וביארנו בזה בדרך אפשר, שבאמת מה שפעל לוט זה היה אחרי תפלתו של אברהם אבינו ע"ה ובכוחו, ואברהם אבינו ע"ה לא פעל לגמרי והיה חסר^{יז} חלק קטן להשלים כדי שיפעול ומה שהיה חסר בתפילת אברהם אבינו לגמור לפעול חלק זה הושלם ע"י תפילתו של לוט.

וביאור הענין כי לפעמים תפלת הערער שהקב"ה פונה אליה היא מעלה את תפלת הצדיק להתקבל, מפני שלפעמים כשהעני מתפלל הוא מרגיש שפלות וביטול לה' בזה שמרגיש שאין לו זכות לבוא לבקש מאת הקב"ה, וגם מרגיש שפלות גדול בזה שתפלתו אינו יוצאת זכה וצלולה אלא מעורב בכל מיני בלבולים ומחשבות כג"ל שזה נקרא תפלת ערער, ודייקא מפני הרגשתו הזאת^{יח}

^{יז} כבר גילינו דעת כמה פעמים שאסור לחשוב שיש לנו שום השגה באבות הקדושים וכן בכל הנזכרים בתנ"ך וכן בכל החטאים הנזכרים ואפילו בדור המדבר וכדומה, אלא שבכל זאת רשות ומצוה לנו לפרש בדרך רמז ומוסר מה שאנו יכולים ללמוד מזה כי התורה נכתבה באופן שנלמד מזה לפי השגתינו כי תורה היא וללמוד אנו צריכין, אבל חייבים לדעת שאין זה נוגע כלל לעצם האבות הקדושים מה שהיה אצלם כי גבהו דרכיהם ומחשבותיהם מהשגתינו, ודי בזה ההערה.

^{יח} וז"ל המאירי (בחיבור התשובה מאמר א' בתחילת פרק ה') כתיב (תהלים לד, יט) קרוב ה' לנשברי לב, כונת נעים זמירות בפסוק הזה ובפסוקים רבים, להודיע שיסוד ההתקרבות לשם והיות תפלת המתפלל נשמעת ומקובלת הוא בשבירת לב המתפלל ובהיותו דכא ושפל רוח, ע"כ. ועי' מה שכתב היערות דבש (חלק ב' דרוש ג') וז"ל עיקר האדם להתפלל

תפלתו נשמעת ומתקבלת ופועלת בבחינת אשכון את דכא וגו'^{י"ב} זה לפעמים חסר קצת בתפילת הצדיק, וע"י תפילת הערער בשפלותו הקב"ה לא בזה את תפילתם

לה' בהכנעה גדולה ובשפלות, וכל המתפלל מתוך גאות ורמות רוח תפלתו קיא צואה בעוה"ר כי עיקר תפלה "ותורה" מתוך הכנעה ושפלות, וכו' ישים על לבו מיעוט ערכו בחכמה איש מלא עון ופשע שהמלך מאס בו וגרשהו מחצירו וכו' וכאשר ישים זה ללבו לא יתגאה כלל, ע"כ. וז"ל הרמח"ל (בספרו דרך ה' חלק א' פ"ד) והנה ממה שצריך שיגביר האדם בעצמו, הוא האהבה והיראה לבוראו והיינו שיהיה מתבונן על גודל רוממתו ית' שמו ועוצם שפלות האדם, ויכניע עצמו לפניו ית' שמו, ויבוש מרוממתו, ויהיה חושק ומתאוה להיות מהעובדים לפניו להתהלל בתהלתו ולהשתבח בגדולתו, כי אלה הם אמצעים חזקים המקרבים האדם אל בוראו המזככים את חושך החומר ומזהירים זהרי הנשמה ומעלים את האדם מעילוי לעילוי עד שישגי קרבתו ית'ש, ע"כ.

ובספה"ק ראשית חכמה (שער הקדושה ז, ק) כתב שע"י היראה יומשך לאדם הכנעה בנפשו להקטין עצמו לפני גדולת בוראו, "א"א לאדם שידבק נפשו באלוקיו וימשוך קדושה גדולה עליו, אם לא שיכניע נפשו לפניו ויעריך עצמו לאין נגד גדולתו ונגד כל טובותיו עליו"... וכאשר ירצה האדם להדבק בקונו בעסקו בתורה או בתפלה יחשוב בתחלה ביראה האמורה ויכנע, ואז יהיה הקב"ה נמצא אתו ולא יוכל להפרד ממנו בקל, כי הקב"ה מצד עצמו לעולם נמצא ומצוי הוא, אבל מצד האדם מצד עצמו ונשמתו ובקליפות המפרידות בינו לבין אלוקיו, צריך זמן עד שיכנע ויפריד ממנו הקליפה וידבק בקדושה עכ"ל קדשו. (ובספה"ק נו"א מבואר הרבה פעמים מענין זה שהעיקר מהכל תלוי בשפלות רוח וענוה ולדוגמא עי' בדבריו בפ' חיי שרה דיבור ב' ובפ' תצוה דיבור ד' ועי' תניא פכ"ט. ובאגרת התשובה פ"י).

ובכמה מקומות הארכנו לבאר בס"ד שצריך להיות ההכנעה ביחד עם שמחה כי בלי זה אין זה מידת הענו' באמת אלא נובע מעצבות ומרה שחורה וייאוש, ואדרבה שורש המדה הזאת הוא מגאוה שהאדם לא יכול לסבול להכיר שפלותו לכן הרי הוא נעשה עצוב מכח הכרת שפלותו, וענין זה הוא מעומק שורש הנפש לכן לא בקלות מגיעים לשפלות רוח וענוה אמיתית, על כן צריכין קודם להתחזק במדת השמחה ובטחון בה' ויחד עם זה ישתדל לאט לאט להכניס גם מידת השפלות וענוה, וא"א להתחיל ולהגיע לשום דבר בלי מידת השמחה ובטחון, ורמו לדבר כי בשמחה תצאו וגו' כלומר התחלת היציאה מהיצה"ר הוא ע"י השמחה. (ועי' תניא פכ"ו).

^{י"ג} ועימש"כ היע"ד (חלק א' דרוש ט"ז) וז"ל תו"ד, רבים חשבו כשאדם בצרה ומצוקה ולבו בל עמו, שפטור מתפלה כי הלא עיקר התפלה עבודה בלב זה א"א לו, אבל באמת

של צדיקים מלהתקבל, וזהו החשיבות של תפילת הערער (וכפירוש המצודות שם נכה רוח) שהוא מבקש בכחינת תחנונים ידבר רש ובלב נשבר, ותוספת זו שיש בתפלה של העני^י המדוכא בכוחה להעלות ולהשלים את תפילת הצדיקים שעדיין לא התקבלו^י, ולכן כשהערער מתפלל אותה הבקשה שהצדיק התפלל הוא משלים ומוסיף כח לתפילת הצדיק וזה מה שכתוב לשון רבים "תפלתם" דהיינו שהקב"ה לא בזה את תפילת כל אלו שהתפללו על אותו הדבר, ולכן התפלה של לומי היה בכוחה להשלים את תפילתו של אברהם אבינו להתקבל.

אדרבה כשאדם צועק לה' מתוך צרה ה' שומע בקולו יותר כי קרוב ה' לנשברי לב, א"כ יותר מקובלת תפלתו ע"כ. משמע כונתו שאפילו אם יתפלל רק עם קצת לב ביחד עם הלב שבור תתקבל תפלתו יותר מבפעם אחרת ביותר יישוב הדעת.

י" ועי' בזה"ק (פ' בלק עה"פ ועתה לכה נא ארה לי) ר' אבא פתח תפלה לעני כי יעטוף וגו' תלת אינון דכתיב בהו תפלה... חד הוה משה, וחד הוה דוד, וחד עני, ומבאר שם הזוה"ק דהיותר חשוב מכל אלו הג' הוא תפלת העני ומפני מה משום שלבו שבור וכתוב קרוב ה' לנשברי לב, וכיון שהתפלל העני תפלתו הוא פותח כל חלונות הרקיע וכל שאר התפלות מתעכבות ונדחות מלפני תפלת העני, ועל כן צריך האדם המתפלל לעשות עצמו עני (כלומר לגשת בהכנעה ושברון לב) כדי שתכנס תפלתו בכלל תפלת העניים ע"ש.

י"א ועמש"כ בספר זאת זכרון (דף ו') מהחזוה מלובלין ז"ע וז"ל בא"ד שם שהיה רצונו ית' בבריאת עולמו להיטיב לברואיו ומי שהוא גרוע יותר צריך הטבה יותר וניכר בזה טובת הבורא וגם לא בא לו בשביל זה גאווה ולפני זה שם כתוב ז"ל"ק (ולכן) מי שהוא שפל בעיניו ומייחל לה' ית' מושיע לו אפילו מה שצריך לזה ניסים ונפלאות כי בזה נעשה רצון הבורא יותר.

ויש להוסיף ביאור על פי מה שכתב החידושי הר"ם, שמכיון שיש אוצר מתנת חינם הרי אפשר לכל אחד לקבל ממנה אבל זה תלוי בתנאי שיכיר בהכרה ברורה שזה מתנת חינם, ובזה י"ל שתפלת הערער אם ה' ית' ימלא בקשתו יהיה ברור גם להמקבל וגם לאחרים שזה בגדר מתנת חינם לכן אין עליה כ"כ קיטרוג, משל למה"ד למלך שמחלק להשרים אשר אתו ועבדי המלך מבקרים על כל דבר ודבר אם מגיע להם מה שאין כן כשמחלק לעניים מרודים אפילו אם יהיו שפלים אין עליה טענה וקיטרוג שהרי זה ברור וניכר שזה בתורת צדקה.

ובן בזמנינו שתפלתנו נקראת "תפילת הערער" מכל מקום בכוחה לפעול ולהשלים את התפילות של כל הדורות על הגאולה ולקרב אלינו את הגאולה השלימה וכן¹⁰³, ועי"ש בהמשך הפסוק תכתב זאת לדור אחרון וגו' פרש"י הישועה הזאת תספר אותה לדור אחרון ע"כ הרי שאנו הדור האחרון צריכין לדעת לנצל זה שבכוחינו לפעול הישועה הזאת שהיא הגאולה שלימה. ועיין מה שכתב המבי"ט בספרו בית אלוקים שער התפלה פרק י"ז וזה לשונו, בהיות תפלת הציבור נשמעת תמיד, צריכים אנו לבאר, ענין תפלת ביאת גואל צדק, שאנו מתפללים אותה, מזמן החורבן, ערב ובקר וצהרים, ואין אנחנו נענים. ונראה כי על ענין נפלא כזה, שהיא גאולתן של ישראל, גאולה נצחית שאין אחריה גלות, צריך להרבות בתפלה, דורות ראשונים ואחרונים, ומועילה תפילת הראשונים לתפילת האחרונים.

ועוד שם וז"ל, יותר נקל הוא, לאחרונים הקרובים יותר לזמן הגאולה, שתתקבל תפלתם מהראשונים, מב' טעמים. הטעם הראשון, כי הרחוקים מן זמן הגאולה הם צריכים הפצר והעתר יותר לשתקובל תפלתם לדבר רחוק אלף שנים מהזמן, מאותם שהם רחוקים מת"ק שנה, וכן הקרוב קרוב קרובה תפלתו להיות נשמעת. טעם ב' כי להיות הענין גודל הערך, צריך ריבוי תפלות דור אחר דור, כדי שתקובל תפלת הגאולה, ובהיות נשלמות תפלות הצריכות וידועות לו יתברך, אז בדור ההוא תקובל תפלתם, גם כי בזמנים הקודמים לא היתה מקובלת, וכשתתקבל תפלה זו לדור אחרון כשתצטרף עם הקודמות הרי היא כאילו נתקבלה תפלת הראשונים, כיון שהיתה סעד לקבלת תפלה זו. עוד שם וז"ל, כיון שתפלת האחרונים קרובה להתקבל, כפי מה שבארנו, יותר ראוי ומחוייב, לדורות האחרונים, לשוב

¹⁰³ ועיין בהמשך הפסוק שם תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל וגו' פרש"י שנעשו ברי' חדשה לצאת מעבדות לחירות מאפילה לאור גדול, וראב"ע שם פירש ועם נברא בשוב ה' שיבת ציון, לשמוע אנקת אסיר כדרך ושמע אלוקים את נאקתם וגו' בני תמותה שמוכנים לטבח ולמות (וכן פרש"י בני תמותה חולה למות).

בתשובה שלימה לפניו, בתפלה ובצדקה, כדי שיזכו לגאולה הקרובה עליהם וכשהם מרפים ידיהם ח"ו נענשים, עכ"ל.

וי"ל גם כן שדייקא בדור אחרון "תכתב זאת" מכיון שה' ית' רוצה להחיש גאולתינו כבר כי כלו כל הקיצין לכן מעניק לנו ביותר זה הכח שתפלתינו תפלת הערער תתקבל כדי להעלות כל התפלות מכל הדורות שמחכים לעלות כדי להמחיש הגאולה השלימה במהרה בימינו.

ואף על פי שבודאי צריך כל אחד לחשוב גם על שפלותו לפני שניגש להתפלל כמו שכתב הרמ"א בס' צ"ח ואם כן באיזה אומץ ובאיזה פנים יכול לגשת הערער ומי שתפלתו תפלת ערער, בכל זאת הרי צריך גם לחשוב על גדלות הבורא כמו שכתב שם ברמ"א, והנה זה עצמו חלק מגדלותו ית' שרחמיו על כל מעשיו אפילו על השפלים ביותר, ולכן יש לו לאדם להתחזק אחרי הכרת מצבו הדל העני והשפל ולהתאמץ ולבטוח בגודל רחמנותו שמרחם אפילו על שפל כזה^{רס} לקרבו ולאהבו.

^{רס}ועי' מה שמובא לעיל בפרק ז סוף אות ג' בהערה קל"ד בשם ספר חסידים, ועי' במדרש שמות רבה ל"ח ד' שכתב שם אנשי ירושלים אע"פ שהכעיסוני בשביל שבכו לפני רחמתי עליהם ע"כ, ועי' ספר העיקרים (מאמר ד' פט"ז) וז"ל מנשה שהי' רשע גמור ולא הי' מי שהמרה כמוהו לפניו ולאחריו ואעפ"כ נאמר ובהצר לו חלה פני ה' וגו' ויתפלל ויעתר ושמע תחנתו וכו' ילמדנו שאף אם יהיה המתפלל בתכלית הרוע כמנשה מוכן לקבל החסד ע"י התפלה ע"כ. וז"ל ספר העיקרים (מאמר ד' פט"ז) התפלה היא נשמעת אף מתוך הצרה, כמו שהעיד הכתוב ובהצר לו וכו', וזה מורה על גודל הפלגת חסד השי"ת על ברואיו שמדרך האנשים לומר ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם, אבל השי"ת הוא חפץ חסד וימינו פשוטה לקבל שבים בכל עת ועת, ואמר יונה "קראתי מצרה לי אל ה' ויענני", כלומר אף אם לא היה ראוי שתקובל תפלתי מתוך הצרה, אחר שברחתי מלפניו, לא בעבור זה נמנע מלענות אותי, וזהו קראתי מצרה לי אל ה' ויענני ע"כ. וזה יסוד וכלל גדול בעבודת השי"ת והוא חיזוק גדול להאדם שיש לו לדעת שאע"פ שהאדם ברח מאת השי"ת וכביכול התרחק ממנו, בכל זאת אין השי"ת ממאס בו אלא עדיין חביבותיה גביה וחפץ בהצדקו ואם יקרא האדם אליו ית' ויפנה אליו ויקבל עליו עול מלכות שמים יעננו ה' בעת צרתו. ובמדרש

ג

ועיין בוֹדֵי הַגְּדוּל שֶׁל רַבֵּינוּ נִיסִים גֵּאוֹן ז"ל (שְׁאוֹמְרִים כּוּם כִּפּוּר קָמֵן) אוֹמְרִים בּוֹה הַלְשׁוֹן וּבַעֲזוֹת מִצַּח בְּאִתִּי לְבַקֵּשׁ סְלִיחָה מִלִּפְנֵיךְ וְכו'. וּמִד סוֹתָרִים אֵת עֲצֻמֵּנוּ וְאוֹמְרִים וּגְשִׁתִּי לִפְנֵיךְ בְּבוֹשֶׁת פָּנִים וְכו'. אֲלֵא הַכּוֹנֵה שְׁאוֹנוּ מִתְּגַבְרִים עַל הַטְּבַע וּנְגָשִׁים אֶף עַל פִּי שְׁבֹאֲמַת אֲנוּ מִרְגִּישִׁים בּוֹשֶׁת פָּנִים לְגִשֶׁת בַּעֲזוֹת כּוֹזֵאת מִכּוּיִן שְׁאוֹנוּ חֵיבִין רֵאשִׁינוּ לְמֶלֶךְ, וּבְכֹל זֹאת אֲנוּ נִיגָשִׁים לְדַבֵּר וּלְבַקֵּשׁ, וּבּוֹה עֲצֻמוֹ אֲנוּ מְעַלְיָבִים אֵת עֲצֻמֵּנוּ שְׁאוֹנוּ מְבִינִים שׁוֹה בּוֹשֶׁה גְּדוּלָה בְּכֹל זֹאת אֲנוּ מְקַבְּלִים עַל עֲצֻמֵּנוּ הַהִלְכַנֵּת פָּנִים הַזֹּאת וּמוֹסְרִים נִפְשֵׁינוּ כְּדִי שִׁיְהִיָּה גַם זֶה לְכַפֶּרֶת עוֹנוֹתֵינוּ, וְזֶה תִּיקוֹן עַל הַפְּעָמִים שֶׁנִּגְשָׁנוּ בַּעֲזוֹת שֶׁל מִצַּח אִשָּׁה זוֹנָה וּמֵאֲנַת הַכֶּלֶם, אֲבָל עַתָּה בְּתִשׁוּבַת הַמִּשְׁקָל הַזֶּה שְׁאוֹנוּ נִגָּשִׁים עִם בּוֹשֶׁת פָּנִים עַל הַעֲזוֹת, יִתְכַפֵּר לָנוּ עַל זֶה^{י"ד}, וְאַחֲרֵי הַהִרְגָּשָׁה וְהַתְּבוֹנְנוֹת כּוֹזֵאת מוֹתֵר וּמִצוּה לְגִשֶׁת כִּנ"ל בְּאִמוּנָה וּבְטַחְחוֹן^{י"ה} שֶׁה' יֵת' יִקְבֵּל אוֹתָנוּ וְיִשְׁמַע שׁוֹעֲתֵינוּ וְיִפְנֶה אֶל תּפִּלְתֵּינוּ תּפִּלַּת הָעֶרְעֵר וּכִנ"ל וִירַחֵם עֲלֵינוּ, וְעַל כִּיּוֹצֵא בּוֹה נֹאמֵר בְּגַמ' (סְנֵהֲרִין קַה א') חוֹצֵפֵא כִּלְפֵי שְׁמִיא מֵהַנִּי^{י"ו}.

תְּנַחוּמָא (פֶּר' וִירָא) אִיתָא אִין הַקְּב"ה חִפֵּץ לְחִיִּב כֹּל בְּרִיָּה אֲלֵא מִבְּקֵשׁ שִׁיתְפַּלֵּל לִפְנֵי וְיִקְבֵּלֵם וְאִפִּילוּ אִין אָדָם כְּדָאֵי לַעֲנוֹת בְּתַפְלָתוֹ וּלְעִשׂוֹת עִמוֹ חֶסֶד, כִּיּוֹן שְׁמֵתְפַלֵּל וּמִרְבָּה בְּתַחֲנוּנִים אֲנִי עוֹשֶׂה חֶסֶד.

^{י"ד} וְכֵן זֶה ג"כ הַכַּפֶּרָה הַגְּדוּלָה בִּיּוֹתֵר עַל שְׁאֵר עוֹנוֹתֵיהֶם הָאָדָם בְּאֲמַת מִרְגִּישׁ הַבוֹשָׁה לִפְנֵי יֵת' ע"י חֲטָאִיו כִּי זֶה נִחְשָׁב כְּמִיתָה מִמֶּשׁ וּתְשׁוּבָה בִּיחַד עִם יוֹם הַמִּיתָה מִכַּפֶּרֶת עַל כֹּל הַחֲטָאִים (כְּבַגְמ' ב"מ נ"ח ע"ב שֶׁהִלְבַּנֵּת פָּנִים נִחְשָׁב שְׁפִיכַת דְּמִים), וּבְגַמ' (בְּרִכּוֹת י"ב ע"ב) הָעוֹבֵר עֲבִירָה וּמִתְבַּיֵּשׁ בֶּה מִיד מוֹחֲלִין לוֹ וּבְאֲמַת כֹּל תִּיקוּנֵי הַתְּשׁוּבָה וְהַסִּיּוּפִים הֵם כְּדִי לְהַגִּיעַ לְהַרְגֵּשׁ הַבוֹשָׁה הַזֹּאת כְּדָאִיתָא בְּסַפְה"ק.

^{י"ה} [הוֹסַפְתָּ הַמַּעֲתִיק] וְז"ל הַחֲזוֹ"א (בְּקוּב"א ח"א ב') וְכֹל בְּרַ נֶשׁ (כְּלוֹמֵר אִפִּילוּ שְׁאוֹנוֹ רְאוּי) בְּכּוּחוֹ לְמִצּוּא טוֹב ע"י הַתּפִּלָּה וְכו'. וְכֹל שִׁישִׁים הָאָדָם מִבְּטַחוֹ בּוֹ יֵת' כֵּן יַעֲלֶה וְכֵן יִצְלִיחַ".

^{י"ו} וּבְפֶרֶט בְּדוֹר שֶׁל עִיקְבַּתָּא דְּמִשִּׁיחָא דְּאִיתָא בְּגַמ' חוֹצֵפֵא יִסְגִי וּמִפְרָשִׁים שִׁישׁ בּוֹה רִמַּז שְׁמִי שִׁירְצָה לְעַבּוֹד אֵת ה' יִצְטַרֵךְ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּעֲזוֹת וּחוֹצֵפֵא וְלֹא לְהַתְּפַעֵל מִשׁוֹם

וזהו הסימן לאדם שהוא נמצא בדרך הנכונה אם אחר כל הרגש הבושה ושפלות וכן אחרי חשבון הנפש והתמרמרות אין זה מעכב בידו ואינו נמנע מלגשת ולא מתיאש אלא אדרבה מתחזק ונגש אל עבודת הקודש באומץ ועז כנמר, זהו הסימן הטוב שבבני ישראל שיחד עם הסימן של ביישגין וכו' הם העזין המיוחדין מכל האומות, כי אין עזות כזאת נמצא באומות העולם כי אצלם העזות הוא ביחד עם גאות וחציפות וכשנשבר גאותם גם עזותם נופל, משא"כ בבני העזות שלהם הרי הוא סוג אחר לגמרי בחינת מסינ"פ נגד הגאווה והכבוד של עצמן וכנ"ל, ומפני זה בחר בנו ה' כמו שמפרש בגמ' בפסוק כי אתם המעט מכל העמים שאתם ממעטין עצמיכם, וכמו שביארנו בס"ד במ"א לפרש במה שאמר משרע"ה לאהרן כשהיה מתבייש לגשת אל המזבח מפני חטא העגל (כמ"ש רמב"ן שם) אמר לו משה (כמו שכתב רש"י) למה אתה בוש כלומר אדרבה לכך נבחרת לגשת דייקא עם הרגשת הבושה^{ר"ב} הזאת וזה דייקא יהיה לך לכפרה על החטא וכנוכר. ולכן אסור לו לאדם לזלזל בתפילות של עצמו, ואפילו

דבר (כי העובד ה' האמיתי יהיה מזולזל בעיני הבריות ככתוב וסר מרע משתולל) ורק בצורה זו יתעלה ויסגי.

^{ר"א} אע"פ שהי' אצל צדיקים הגדולים לפעמים שלא יכלו לזוז מפני גודל פחד ובושה מה' כמסופר, זהו דרגא אחרת שהגיעו למצב שלא יכלו להזיז גופם ושום אבר מחמת גודל הפחד, כמסופר על הרה"ק מרוזין זי"ע שפעם אחת באמצע שמונה עשרה עמד ולא המשיך זמן רב עד שבנו ניגש והעביר את הדף מפני שלא היה יכול להזיז ידו להעביר את הדף שבסידור שלפניו וכדו' בצדיקים שלא יכלו לפתוח פיהם בתפלה, זהו רק מפני שלא יכלו לזוז גופם אבל לא שרוחם נפל בקרבם, אבל במה שמדובר הכלל הוא שבמדות רוחניות אין את הסתירות וההגבלות האלו אלא הם כמו אש ומים שפועלים ביחד ושלום ביניהם, וזהו הסימן להאדם שנמצא בקשר הרוחני ואז עבודתו רצוי וקולעת באמת, וכן בכל עבודת ה' ועיני יראת שמים הסימן והבחינה לדעת אם הם באמת (כלומר שכבר נמצא בדרגא השלימה, שעבודתו מזוככת, ואין סינא בלבו ואינו מרמה את עצמו אלא) כונתו לשם שמים, הוא עי"ז שלא יצא קלקול וכשלון מהם כלומר מהיראת שמים לא יצא מדה הסותרת לרוחניות כגון מחלוקת ועצבות וכעס וכדומה, אלא כתלמידיו של אברהם אבינו ע"ה בעין טובה ורוח נמוכה וכו'.

שהוא נמצא במצב של כלבול הדעת, מפני שלא יגרע ע"י זה כוח תפלתו, רק העיקר שינסה ויתאמץ (כפי כוחו כמה שיכול) להתפלל כראוי ואז תהא תפלתו חשובה מאד ותהיה מקובלת.

* * *

פרק יח

בו יבואר: כמה כללים נחוצים הנוגעים לכלל החיבור.

הנה אחרי שנתבאר בדברינו שהאדם יכול לרכוש בתפלתו כ"כ הרכה דברים, (ומהם א) כפרת עונות והזדככות. ב) לייצר ולבנות את עצמו במהות וצורה חדשה, ולהתעלות לדרגא יותר גבוהה. ג) לקנות הישגים כאהבת ה' וכל הענינים המוזכרים בתפלה. ד) התקרבות ודביקות בה'. ה) תיקון כל קומת האדם ועוד ועוד, לכן כדאי להתעורר ולהתבונן בכל זה לפני שנגש להתפלל ולכוון בפירוש שרוצה לרכוש כל הדברים הללו באמצעות תפלתו, כי כל דבר רוחני נמשך ונשפע להאדם כפי כונת המקבל (בשעת מעשה או אמירת הענינים) כענין מצות צריכות כונה, וכמו"כ תלוי באיכות התשוקה שבלב האדם אליו כי זהו המכין את הכלי קבול בלב האדם ומכשירו לקבלת הענינים. ועוד שעל ידי שיחשוב על שכר ורכישת הריווח שעל ידה כדאי' במשנה אבות (פ"ב מ"א) הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, על ידי זה יעשנה בשמחה הראויה, וגם עי"ז יהיה לו הכח והעוז להתגבר ולעמוד נגד כל הנסיונות ומניעות היצה"ר שמופיעים בעת קיום מצוה ובפרט בתפלה שהם מהדברים הצריכים חיזוק תמיד כדאי' בגמ'.

ב

עוד ענין נחוץ ראינו לעורר כאן והוא שאפילו אחרי שישים האדם אל לבו ללמוד ולדעת כל הדברים הנזכרים, בכל זאת אם לא יחזור לעורר את לבו אליהם תמיד, הרי כפי טבע האדם הדברים האלו מתקררים או משתכחים לגמרי מלבו, וכמו שכתב רש"י לפרש בגמ' (ברכות לב, ב') שאחז"ל שתפלה היא מהדברים שצריכים חיזוק וז"ל שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו עכ"ל. כלומר שצריך לחדש ההתעוררות בלב כל יום, ואם לא יעשה השתדלות והתאמצות

"תמיד" כלומר בתמידות לעורר את עצמו לחזק ולחדש הרגשותיו כל יום, ברור הדבר שלאט לאט ירד מהדרגה הנכונה (והאדם לא ירגיש מעצמו ענין זה), ואפילו מי שמתפלל "בכוונה" תמיד, בכל זאת יכול להיות נעשה עם הזמן גם הכוונה כמצות אנשים מלומדה ולא מתוך התעוררות והרגשות הלב, וחשיבות הכוונה היא כשיוצאת ונובעת מהלב בהתרגשות והתעוררות ובהתלהבות לבו, כי צריך להיות כונת "לבו" ולא מספיק בכונת המוח, והלב בטבעו מתקרב מכל דבר רוחני עם משך הזמן אם לא מחדשים אותו תמיד "בכל כוחו", כי היצירה יושב תמיד על מפתחי הלב ללכוד את האדם, וכפרט בענין תפלה שמטבע האדם שמזולזל בה כדאיתא בגמ' (ברכות ו' ע"ב), ולכן למדונו חז"ל ענין זה במיוחד בענין התפלה כי כל מצותה תלויה בלב שתהיה עם התרגשות הלב, ובלא זה לא רק שחסר שלימות המצוה אלא חסר בעיקר המצוה שהיא עבודת הלב, ועל כן הורונו חז"ל בזה שצריך לחזק ולעורר את עצמו תמיד בכל כוחו (כלומר ללחום נגד הטבע בזה) בכדי שנוכל לקיים מצוה זו כראוי.

ג

ועוד תועלת יש בענין החזרה והשינון כי הרבה מהדברים שנתבארו בחיבור זה אפי' לאחר שקרא ושנה הדברים והשיג אותם בשכלו בכל זאת לא יוכל עדיין תיכף לקיימה ולהוציאה לפועל, כי אע"פ שהשיג אותה בשכלו בכ"ז לא יהיה נקנה עדיין בהרגשת הלב, כי טבע החומר גם וא"א לכבוש את הרגשת הלב בקלות ובפעם אחת כי אם ע"י השתדלות והתאמצות ברציפות זמן ממושך עד שלאט לאט יכנסו הדברים אל תוך רגשות הלב, והלא זהו כל עבודתינו בזה העולם להעלות הגוף ולזכך החומר שהענינים הרוחניים יקנו שביתה בלב כמש"כ (דברים ד', ל"ט) וידעת היום והשבת אל לבבך, ולא ישארו בהשגת השכל בלבד, וזה א"א בפעם אחת כי אם לאחר עבודה ויגיעה ובשלב אחרי שלב מדרגה אחר מדרגה, וכפי שנתבארו דרכי העלייה בזה בפנים החיבור, ולכן נחוי' מאוד בענינים אלו החזרה והשינון פעם אחר פעם עד שיקנו הדברים שביתה בלב.

ד

ומאידך גיסא מטעם זה עצמו לא יתאכזב האדם כשיבחון את עצמו וימצא שהוא עדיין רחוק במציאות מדרגות האלו, כי זה כל האדם להשתדל כל חייו להגיע להמטרה שעליו להגיע ואשרי המחכה וממשיך עבודתו בסבלנות ותפסת מועט תפסת, ויבטח בה' כדאיתא בספרי מוסר שגם בענינים רוחנים בעבודת ה' צריך שיהיה לאדם מדת הבטחון בה', ואזי בודאי והיה ה' מבטחו וה' יגמור בעדו להגיע לשלימות וישוב בשלום אל בית אביו, וראיתי בא' מהספה"ק (או מהראשונים או מהקדמונים) ביטוי בלשון כזה שאם עניני עבודת ה' היה אפשר להשיג בקלות היה בזה משום חרפה ובזיון, ע"כ. כי היתכן להשיג דבר יקר כמרגליות ויהלומים בקלות ובזול בלי מחיר הראוי להם ואם יאמר א' שהשיג או שאפשר להשיג יהלום או מרגלית במחיר זול ה"ז בודאי מוכיח שאין הם אמיתיים אלא מזויפים, וא"כ מכל שכן עניני עבודת השי"ת ותורתו הקדושה אשר יקרים המה מפי ומפנינים איך סלקא אדעתין להשיגם בקלות בלי השקעת עבודה ועמל בחירוף נפש, ומי שאינו מוכן לשלם מחיר הראוי ה"ז סימן שאינו יודע להעריך את הדבר המושג.

על כן יפלס האדם דרכו ביישוב דעתו ולא ירצה להיות תפסת מרובה בפעם א' אשר לא תפסת בה כלום כפרש"י (חגיגה י"ז א' וסוכה ה' ע"א) שגם המעוט לא ישאר בידו, וכמו הבולע כל הסעודה בפעם א' שבודאי יקלקל בזה בני מעיו וקיבתו וח"ו לא יוכל אח"כ לאכול ולעכל אפילו כרגיל, וכמו שהחוש מעיד (בפרט מצוי כזה אצל צעירים) אשר על ידי שרוצים לקפוץ יותר מדאי בפעם א' ובמהרה וכשמתעוררים להתפלה בכונה כפי שמבואר בספרי מוסר ה"ה תיכף ומיד מתחיל להאריך בתפלה מאד מהקצה אל הקצה, כלומר שע"ע לא היה הגיל להתפלל בכונה ובהרגשה כראוי ועתה רוצה לעלות בפ"א, אבל לא זה הדרך אלא אסור להאריך יותר מדאי במקום שאמרו לקצר אלא יתחיל לאט לעלות דרגה א' וכשיתעלה יטפס עוד דרגה. ועפ"י רוב הדרך הנזכר למהר ללכת בפ"א הרי זה נובע מגאווה עמוקה ומוסרתת כלב וזה גורם להיות מהרסים

לעלות ועי"ז ח"ו "ונפל ממנו רב" ונקלעים לעצבות ומרה שחורה ודכאון או ח"ו להרס נפשי לגמרי וע"כ החכם עיניו בראשו.

ושמעתי בשם החזו"א שאמר ההבדל בין הליכה בדרך מישור לעליה להר הוא סבלנות ע"כ, כי על ידי מדת סבלנות יכול האדם לעלות ולהגיע להר היותר גבוה והמשופע ביותר.

ועמש"כ הגר"א כמו"כ לענין הלימוד עה"פ (משלי י"ז כ"ד) ועיני כסיל בקצה ארץ, שהכסיל בעת שיתחיל ללמוד, עיניו ייחלו לסיים הש"ס או המסכת, ובפסוק כ' כ"א כתב דרך הבהול כאשר יתחיל ספר הוא בהול לסיים ובאחריתה לא ידע אף ההתחלה.

אבל באמת עם כל הנזכר יש לדעת שאין הנמשל הרוחני דומה לגמרי למשל הגשמי הנזכר, כי אע"פ שבמשל הגשמי מי שקונה יהלום בזול הרי זה מוכיח שהיא מזוייף אבל ברוחניות ה"ה אחרת, כי אע"פ שבאמת צריכים להשקיע הרבה התאמצות עבור רוחניות כנזכר אבל גם על כל דבר היותר קטן שהאדם עושה ברוחניות ומכל שכן על התאמצות אפילו הקטנה ביותר שהאדם עושה הרי הוא מרויח כ"כ הרבה לעתיד לבא שאין שום ערוך אליה בעולם הגשמי, אלא שלהגיע לשלימות הרוחניות, ע"ז צריכים לשלם מחיר גדול וכדאי הוא כי כמה שישקיע האדם ה"ז עדיין כלום לעומת השויות האמיתיות.

פרק יט

ליקוטי מספה"ק בעניני תפלה

א

כדאי להזכיר כמה דברים שכתוב בדברי חז"ל ובספה"ק בעניני תפלה לתועלת הרוצים להתפלל כראוי ולהתעלות מכוחה.

א. בגמ' סוטה (מט, א) איתא: כל העוסק בתורה מתוך הדחק תפלתו נשמעת, ובמהרש"א שם בחדא"ג כתב לפ' שאע"פ שאי' בב"מ (נמ, א) שאחרי החורבן נגעלו שערי תפלה ככתוב (איכה פ"ג ח') שתם תפלתי, חוץ משערי דמעות שנשאר פתוח, בכל זאת משמיענו כאן הגמ' שגם נשאר השער פתוח, אפילו למי שמתפלל בלי דמעה, בזכות שהוא לומד תורה מתוך הדחק, ע"כ.

ב. בגמ' שבת (ס"ג ע"א) איתא: שני תלמידי חכמים המקשיבים זה לזה בהלכה, הקדוש ברוך הוא שומע לקולם, שנאמר "היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעוני" (וברש"י, חברים מקשיבים זה לזה, להם אני אומר שישמיעוני קולם, ואענם).

ג. באגרת התשובה לרבינו יונה דרש ג' כתב וז"ל: תפילתו של אדם נשמעת, בשעה שהוא עושה מצוה. אחד מן החכמים היה נותן פרוטה לצדקה כל שעה ושעה שהיה בא להתפלל, שנאמר "אני בצדק אחזה פניך".

ד. בשו"ת הרשב"א חלק ה' סי' י"א כתב וז"ל: כל שאחרים משיחים בדברי הבאי ובמלה, ומתוכם יפרוש מי שיפרוש להיות נעצר לפני ה' ולהתפלל, ולעסוק במצוה יותר ראוי להתקבל תפלתו.

ה. בקב הישר פרק ע"א כתב וז"ל: דע, כי בכל עת שיבא פתאום מחשבה טובה בלב של אדם, מחשבה של שמחה ואהבה לדברי תורה או מצוה, אז תדע שאז הוא עת רצון שתהיה מתפלל, וזו התפלה דבוקה תיכף, בהיכל מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

ו. בספר חסידים תשע"ג כתב זו"ל: אדם המתפלל ונפלה בלבו שמחת אהבת ה' פתאום, דע כי ה' חפץ לעשות רצונו, וזה שנאמר וכו' והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך", וכתוב "כי אז על שדי תתענג ותשא אל אלוקי פניך, תעתיר אליו וישמעך".

ז. ועוד שם זו"ל: אם בשמע קולנו נפלה בלבו השמחה, או קודם שיסיים יהי לרצון אמרי פי יש לבקש כך: "יהי רצון מלפניך, שזאת האהבה תהא לעולם קשורה ונטועה בלבי, ובלב כל זרעי", ולא יבקש אלא על האהבה ורצון ה'.

ח. בקב הישר פרק ל"א, כתב זו"ל: "ה' בוקר תשמע קולי", וקשה וכי בבוקר שומע ה' קול המתפללים, והלא בכל עת ושעה שקורים אליו הוא שומע קולנו ומאזין תפילתנו, אכן הענין הוא כך, כי בשאר העתים כשבני אדם מתפללים "מעיינים בתפלה" אם היא ראויה להתקבל, מחמת מעשים של אדם או לאו, משא"כ המתפלל בבוקר, כדאיתא בזוהר בלק, כי בכל בוקר מתעורר חסד דאברהם, דכתיב ביה "וישכם אברהם בבוקר". והאי שעתא עת רצון הוא מאד, ואפילו החולים המוטלים על ערש דוי מוצאים נחת רוח בבוקר על ידי מלאך רפאל, שמתגלה בכל בוקר, וכמו שיש עת רצון אז לחולי הגוף, כך יש עת רצון לחולי הנפש ונשמה, שהן החטאים והעבירות ופשעים. אם אינו ראוי זה המתפלל מחמת מעשיו שתקובל תפילתו, אפילו הכי חשיב עליה הקדוש ברוך הוא, דאיהו מצוה לבעלי דינים שלו שלא יפתחו בדיון, כי החסד והחנינה אינו מסור לבית דין של מעלה, אלא החסד והחנינה הן בידו של הקדוש ברוך הוא, ובבוקר הוא מדת חסד לאברהם, ולכן מקבל הקדוש ברוך הוא תפלת בוקר בחסד.

ט. ביערות דבש חלק ב' דרוש ט' כתב זו"ל: זהו כלל, מי שמדת הדין מתוחה עליו, אינו מועילה תפלתו כל כך, כי הדין מתוח עליו וצריך רחמים מאחרים עב"ל^{ס"ח} (כלומר שיתפללו אחרים עליו).

^{ס"ח} ולכאורה יש להעיר ע"ז מהא דאיתא (עי' ברבינו בחיי פ' שמות ויערות דבש א' טו) שא' מהתפלות המתקבלות הוא תפלה בעת צרה וככתוב בתהלים ק"ך בצרתה לי קראתי

י. בגמ' (ברכות לב ע"ב וב"מ נט ע"א) א"ר אלעזר מיום שחרב ביהמ"ק ננעלו שערי תפלה וכו' ואע"פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה^{רס"ט} לא ננעלו

ויענני, ובתהלים פ"ו ביום צרתי אקראך כי תענני, ולדעת הרמב"ן חיוב תפלה מן התורה הוא דוקא בעת צרה.

אך נראה בס"ד שהענין כך שתלוי איך האדם נגש דהנה איתא בגמ' (שבת י' ע"א) שרב כהנא בעת צרה מחבק ידיו זב"ז ומתפלל כעני וכו' ואיתא בזוה"ק (הג"ל בתחילת פ"י בהערה קפ"ה) דהמע"ה שויה נפשא כעניא שתתקבל תפלתו בהדא תפלת הענים שאין תפלה מתקבל כתפלת העני, והנה לפעמים כשהאדם נמצא בצרה ומצוקה לבו נשבר ונכנע ומתפלל מתוך הכנעה, ולפעמים האדם מכח שנמצא במצוקה ובפרט כשזה הופיע בגרמת בני אדם ואפילו ע"י גוי וכדו' הרי הוא מתעצבן ומתרגז ומתוח בגלל המצב ואז הרי אין לו מצב רוח טוב אלא אדרבה יכעס מהר על כל דבר ודבר ועל כל בנ"א שיפריעו לו בעת כזאת, והוא תפוס כולו בהתאמצות והשתדלות להציל את עצמו מצרתו או ממשפטו ומיד עשקו וכדו', ואז הרי הוא שוכח לגמרי שהכל בא מה' ית' ובלי גזירת עליון לא יקרה לו שום דבר ושום אדם לא יוכל להזיק לו ולא ליגע בשלו ולא ליקח ממנו מחוט ועד שרוך נעל, וא"כ למה לו להתרגז על השני ולאכול את בשרו ולהתאמץ בכל כוחו ועוצם ידו להציל את עצמו הלא כתוב מפורש (דברים לב, לט) ראו עתה כי אני וגו' מחצתי (ורק) ואני ארפא ואין מידי מציל.

ולכן מי ששוכח מלהיות נכנע ולשוב בתשובה על ידי שמעוררים אותו מן השמים ע"י הצרה שהגיע לו ע"י קיטרוג מידת הדין למעלה, בזה הרי הוא מגביה וממשיך על עצמו יותר מידת הדין ולכן הרי מידת הדין מתוחה עליו, ונמצא בזה שהוא חושב מחשבות לעזור לעצמו ולנקום באויבו בזה עצמו הוא מקשה ומכביד על עצמו וגורם לעצמו נזק יותר ממה שחבירו היה יכול להזיק לו, ואין לך שוטה גדול מזה החובל בעצמו בידים, משא"כ מי שעניו בראשו ומבין מתוך דבר הצרה שזה סימן שמעוררים אותו משמים להתקרב יותר לה' ית' כי לא מרוצים ממנו, וע"כ הרי הוא מכניע את לבו ושב אל ה' ושב ורפא לו וההכנעה הזאת היא המסלקת ומבטלת מעליו מידת הדין וממשיך על עצמו מידת הרחמים ואז אדרבה ע"ז הרי הוא מסוגל שיתקבל תפלתו.

^{רס"ט} ועי' מהר"ם שיף בב"מ שם שכתב, וז"ל ומכאן קשה לי קצת על תפלתנו מכניסי דמעה הכניסו דמעותינו וכו' עכ"ל, ואולי אפ"ל לתרץ קצת שכשהדמעות יוצאות מתוך הלב באמת בודאי נכנסים מעצמן למחיצתו ית' שהם פתוחים אבל מפני שאולי אין דמעותינו באמת מתוך הלב לגמרי (וכמש"כ בספה"ק שמעלת הדמעות היא כשהוא יוצאת מתוך הלב

שנאמר שמעיה תפלתו ה' וגו' אל דמעתו אל תחרש, ופרש"י בב"מ בזו אני בוטח שאין דרכך לשתוק ולא להחריש אל תחרש וכו', ע"כ. ובמס' ברכות (לכ ע"ב) פרש"י (באופ"א קצת) וז"ל שם מדלא כתיב את דמעתו תראה ש"מ נראית היא לפניו וא"צ להתפלל אלא שתתקבל לפניו ע"כ.

יא. ועי' מאירי בב"מ שם שכתב וז"ל: אף על פי שרוב תפלה אי אפשר שלא ליענות בה, מכל מקום כשהיא יוצאה ממעמקי הלב עד שהדמעה גוברת עליו מקובלת ביותר.

יב. בקב הישר פרק ח' כתב וז"ל: יראה להתפלל בדמע כי תפלה בדמעות היא קרובה מאד להתקבל, ומרוב חשיבות של תפלה שבדמעות הפתח אשר נכנסים שם התפלות אשר עם דמעות אינו פותח אותו פתח שום מלאך או ממונה, כי אם הקדוש ברוך הוא בעצמו ובכבודו, ולכן אינן נעלים והם פתוחים תמיד, ונקראים שערי דמעות.

יג. בספר חסידים אות ק"ל כתב וז"ל: יש אדם שאינו זכאי שיקבל המקום תפלתו, אלא בעבור תוקף תחנונים ודמעות עיניו, אשר תמיד בוכה ומתחנן, אע"פ שאין בידו זכות ומעשים טובים, מקבל הקב"ה תפלתו ועושה חפצו.

יד. ועוד כתב בחיבורו כד הקמת, מטר, וז"ל: הידוע, כי משפט התפלה לעשות בדמעה, לפי שהדמעה יוצאה מתוך אגרת מורשי הלב, והיא מעידה על האדם שלבו נשבר ונדכה ויצרו נבוע, ובכן תהיה תפלתו מקובלת ודבריו לפני השי"ת לרצון, וכן אמר רוד ע"ה "שמעה תפלתו ה', ושועתי האזינה, אל דמעתו אל תחרש".

באמת) לכן אנו מבקשים שגם במקרה כזה בכ"ז המלאכים המליצי יושר ימליצו טוב בעדינו להטות כלפי חסד ויכניסו דמעתינו וכו', (שידוע שיש מלאכים מיוחדים המלמדים זכות, וכמובן שלזה צריכים כשיש לדון לכאן ולכאן כלומר שלפעמים יש דבר היוצא מהלב אבל לא בשלימות ויש לשקול עליו לכאן ולכאן) ובאופן כזה יתכן שיש לאדם מלאך מליץ אחד מני אלף וכדאיתא בגמ' (שבת לב, א) שלפעמים אפילו בהמלאך עצמו יש רק צד אחד מאלף שנוטה לכף זכות, ואנו מבקשין שאף באופן זה"כ יאמר פדעהו מרדת שחת וכו'.

מזו. רבינו בחיי, בחיבורו כד הקמה, תפלה, כתב וז"ל: התפלה צריכה דמעה, שכן אמר דוד "שמעה תפלתי ה', ושועתי האזינה, אל דמעתי אל תחרש" (תהלים ל"ט י"ג), וכן מצינו בתפלתו של חזקיה, ויבך חזקיה בכי גדול, ואמר לו הקב"ה שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך, וכן בחנה כתיב ותתפלל על ה' ובכה תבכה.

מזו. באמרות טהורות לר' דון אברהם חיון, חד מקמאי כתב וז"ל: הוא יתברך מלא רחמים ולכן הרשע לא יתיאש לשוב, כי אף שביום ראש השנה נזכר ונחתם למיתה, שערי רחמיו יתברך לא ננעלו בשובו אליו. ראוי לעשות עוד דבר, והוא הבכי והורדת דמעות על מה שעשה כי בזה יבטל מה שנגזר עליו. וזה מתבאר מחזקיהו שעם היות שנגזר עליו המיתה כמו שנאמר "צו לביתך כי מת אתה" כאשר שב אליו יתברך בתפלה ובכה, נקרע גזר דינו והוסיפו לו חמש עשרה שנה, אמר "ויבך חזקיהו" אמר לו השם יתברך, ראיתי את דמעתך". ואמרו רבותינו ז"ל "אף על פי ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו" (ברכות לב:), והסיבה בזה אצלי, שהתפלה הנעשית בבכי ובדמעה היא נעשית בכונה, כי הבכי לא יוכל להיות, זולת שיכוין המתפלל בתפילתו, בראותו כי גדול עונו.

זו. ביערות דבש חלק א' דרוש ד' כתב וז"ל: אם אדם מתפלל בכונה ובבכי ודמעה מעלה כל תפלות מכמה שנים אשר סביב נקבצו לו, כי נשארו עומדים ברפיון מבלי עליה, וכעת ע"י תפלה זו הם עולים במעלה בית אל.

ב

יח. בשו"ע או"ח סי' תקפ"א ס"ד כתב וז"ל: יש מקומות נוהגין לילך על הקברות (בערב ראש השנה) ולהרבות שם בתחינות. (ובמשנה ברורה סקכ"ז) דבית הקברות הוא מקום מנוחת הצדיקים, והתפלה מתקבלת שם יותר. ונביא עוד כמה מקורות לענין הזה:

בתהלים ט"ז כתוב: "טובתי בל עליך, לקדושים אשר בארץ המה, ואדירי כל חפצי בם". ברש"י "טובתי בל עליך" טובות שאתה עושה לי לא עליך הם לגמלני, כי לא בצדקתי אתה מטיב לי, אלא בשביל הקדושים אשר המה קבורים בארץ, אשר התהלכו לפניך באמת. "ואדירי כל חפצי בם" הם האדירים אשר כל חפצי בם, וכל צרכי נעשים בשבילם.

בדרשות הר"ן שער השמיני כתב וז"ל: אין ספק שראוי שנאמין שכמו שבזמן שבית המקדש קיים היה המעון ההוא המקודש, מקום מוכן לחול שפע הנבואה והחכמה, עד שבאמצעות המקום ההוא היה שופע על כל ישראל, כן ראוי שיהיו הנביאים והחסידים מוכנים לקבל שפע, עד שבאמצעותם יושפע השפע ההוא, על המוכנים לבני דורם. ולא בחייהם בלבד, כי גם אחרי פטירתם, מקומות קברותיהם ראויין להמצא השפע שם בצד מן הצדדים, כי עצמותיהם אשר כבר היו כלים לחול עליהם השפע האלוקי, עדיין נשאר בהם מן המעלה והכבוד שישפיק לכיוצא בזה. ומפני זה אמרו חז"ל שראוי להשתטח על קברי צדיקים ולהתפלל שם כי התפלה במקום ההוא תהיה רצויה יותר, להמצא שם גופות אשר חל עליהם כבר השפע האלוקי.

* * *

פרק ב

פרפרת דרוש נאה בפסוקים בתפלת יצחק ורבקה

א

כתיב (פ' תולדות) ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא, והנה בפסוק מבואר גם היכן עמדו יצחק ורבקה כשהתפללו דכתיב "לנוכח אשתו", ופירש רש"י שזה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת, והיינו שיצחק אבינו עמד נוכח רבקה, רבקה עמדה בזוית אחת ויצחק בזוית שכנגדה^י, והדבר תמוה למה הוצרך הכתוב לפרש היכן עמד יצחק להתפלל, שהיה לנוכח אשתו, דמה זה מוסיף לנו ומה זה מלמד לנו עבורינו.

ובדרך פלפול אפשר לבאר ויש ללמוד מזה גם בדרך המוסר וכדלהלן, שבאמת יש לתמוה איך עמדו להתפלל על בנים הרי רבקה היתה עקרה, כמבואר בגמ'^י (יבמות ס"ד ע"ב) ובמדרש רבה (בראשית נ"ג. ה) אמרו שאמותינו עקרות היו ולא היה להם עיקר מפרון (דהיינו שלא היה להם רחם ככלל), והרי מבואר במשנה (ברכות פ"ט מ"ג) וכן נפסק להלכה (שו"ע סי' ר"ל ס"א) דאסור להתפלל תפלת שוא, והיינו שאין להתפלל על דבר שהוא כנגד טבע העולם, אם כן איך עמדו יצחק ורבקה להתפלל תפלה כזאת שהיא לכאורה תפלת שוא^י.

^י כן הבין הרא"ם בכונת רש"י וכ"ה הפשטות, ובחי' אגדות מהרש"א [יבמות ס"ד] חולק ע"ז שאין הכונה נוכח המקום אלא הכוונה בשווה לה כלומר ששניהם התפללו, ומה שכתב רש"י בזוית כו' נקט לפי ההוה, שדרך להתפלל בזויות שלא יפריעו מהצדדים ע"ש, וכתב שכן הוא לפי פרש"י בגמ' ע"כ. וד"ל רש"י שם בגמ' נוכח משמע ששניהם היו צועקים זה מול זה ע"כ, נראה שדייק המהרש"א לשון רש"י שמנוכח משמע הענין ששניהם שווים לענין הצעקה, ומש"כ רש"י זה מול זה לא בדוקא נקטי', ואולי שהיה למהרש"א הנוסחא ברש"י בלי תיבות "זה מול זה".

^י והנה בפשטות זהו הפעם היחידי שמצינו מפורש בתורה שהתפללו על זרע. ומה שאברהם אבינו התפלל מה תתן לי ואנכי הולך ערירי (בראשית ט"ו ב'), זה היה רק אחר

(ועיין בזהר הקדוש שכתב, שבאמת יצחק לא התפלל על רבקה מכיון שזה נגד הטבע, אלא התפלל שיהיה לו בנים ממי שתהיה אשתו^{יב}, ולכן לא כתוב לנוכח רבקה אלא לנוכח אשתו. ועכ"פ צריכים לתרץ שיטת רש"י ז"ל שהיא פשמות שיטת הגמ' ומדרש' אחרים).

עוד דקדקו במפרשים על הסדר בפסוק שכתוב קודם ויעתר יצחק לה', ואח"כ כתיב כי עקרה היא, היינו שכתוב שהתפלל ואח"כ כתיב על מה התפלל, ולכאורה היה ראוי לכתוב קודם את הסיבה ואח"כ המסובב מכח הסיבה, והיינו שרבקה עקרה ואח"כ ויעתר יצחק לה'.

ואפשר לומר ע"פ מה שמבואר בספה"ק (עי' זרע אמת וכוונת אלימלך) שיצחק לא נתכוון בתפלתו על מה שהיתה עקרה ובשביל בנים, רק התפלל לה' לצורך השכינה, והיינו דכתיב ויעתר יצחק לה', "לנכח אשתו" פירושו היפך מכוונת אשתו, שהיא התפללה כי עקרה היא וביקשה מהקב"ה זרע, אבל יצחק

ההבטחה שהקב"ה הבטיחו שיהיו לו בנים והתפלל שהקב"ה יקיים הבטחתו, ולכן אין נחשב תפלת שוא, אבל כאן שהמדובר על רבקה הרי היא לא נכללה בהבטחה לאאע"ה כמובן, ועוד דמש"כ גבי אברהם באמת אינו בכלל לשון של תפלה אלא רק לשון של תלונה שהתלונן "מה תתן לי", וכמ"ש הרמב"ן שם ז"ל, יתאונן מה שכרי אחרי שאין לי בנים וכו', ע"כ, נמצא שתפלה לבנים מצינו רק ביצחק, ויעקב אבינו כשבקשה רחל ממנו שיתפלל עליה אמר התחת אלוקים אני. משמע שלא מלא בקשתה, וכתב רש"י שם שהיה לרחל טענה על יעקב מדוע אין אתה מתפלל עלי כמו שיצחק התפלל על רבקה, ולמה לא הזכיר רש"י כמו שאברהם ויצחק התפללו, מוכח מזה כנ"ל שלא נמצא מפורש בתה"ק תפלה על בנים רק ביצחק. ואע"פ שבוודאי גם אברהם אבינו התפלל על זרע וכדאיתא בגמ' דאבותינו עקורים היו לפי שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, בכל זאת הרי התפלה שהתפלל אברהם על בנים העלימה אותו התורה ולא מזכירה אותו בפירוש ורק תפלתו של יצחק מפורש בקרא.

^{יב} משמע מזה דאיש שהוא עקר אינו נגד הטבע שיתרפא ויוליד ואפשר להתפלל ע"ז, וזה חזוק גדול נגד אלו שמתאששים ולא מתפללים באופן שהרופא לא נותן תקוה בדרך הטבע.

התפלל לצורך השכינה שזוהו תפלה של הצדיקים, כי בעצם תפלת הצדיקים היא רק לצורך השכינה, ע"כ ר"ע עי"ש.

י"ב ובאמת מובא בגר"א (שנ"א ברכות פ"ה משנה א ד"ה בכדי) גם כן שבתפלת שמונה עשרה אין לערב שום צורך גשמי ויש להתפלל רק על השכינה, ורק באלוקי נצור מותר להתפלל גם על צרכי עצמו ע"כ וכן מבואר בהרחבה בנפש החיים שער ב' פי"א, וכ"כ הבני יששכר בספרו מגיד תעלומה על הגמ' בברכות (לא א') המתפלל צריך שיכוין לבו לשמים, וזה לשונו לכאור' תמוהין הדברים מאי קמ"ל ומאי ס"ד שיכוין להתפלל לדבר אחר ח"ו. ונ"ל דה"ק אפי' בעת שמתפלל לצרכיו מזונות ופנסה וגאולה, תהיה עיקר מגמתו להתפלל לצורך גבוה, כי כשישראל יש להם צער הנה בכל צרתם לו צר, וגם כשישראל בגלות הנה כביכול שמו הגדול מחולל בפי הגויים עכ"ל. וכ"כ בספרו אגרא דפרקא אות קמז בשם תלמידי הבעש"ט הק'.

ולכאורה יש לתמוה על זה שהרי אנו רואים שאנשי כה"ג תיקנו נוסח תפילות שמו"ע גם לצרכים גשמיים, ובפשטות צריך לפרש דאה"נ גם בשמו"ע צריכים ליזהר כשמתפלל בעניני צרכי עצמו המוזכרים שיכוון רק למען עבודת ה' לצרכי השכינה, וכ"כ בחסד לאלפים לבעל הפלא יועץ סוף סי' קי"ד וז"ל וכללות כונת התפילות הוא לשני ענינים, הא' לגרום שפע גדול וברכה אל הספירות ואל כל העולמות, והשנית לברר ולהוציא לאור ניצוצי הקדושה. ואפילו כשיכוון אל פשוטי הדברים יכוין שהוא שואל השקט ושלוה לעבודתו ית"ש דוקא עכ"ל. ונתבאר בס"ד במקום אחר ואכמ"ל.

ואולי אפ"ל כן שתפלת שמונה עשרה נתקנה כולה בלשון רבים עבור כל הכלל, והנה מי שמתפלל לא רק עבור עצמו ומשפחתו וידידיו אלא עבור הכלל כולו הרי אין כונתו עבור צורך גשמי כי איזה נגיעה יש לו עבור זה, אלא ברור שכונתו מפני שהם בנים לה' אלוקינו וכידוע שבני ישראל נמצאים בצער ח"ו הרי זה כביכול צער להשכינה הקדושה, וכדאיתא בגמ' (סנהדרין מו) כשאדם מישראל בצער שכינה אומרת קלני מראשי וכו', ולכן מי שאוהב את ה' ית' (אוהב ג"כ את בניו) הרי הוא רוצה להסיר את הצער מהשכינה ולכן מתפלל להסיר הצער מכלל ישראל כדי להסיר הצער מהשכינה.

ואע"פ שגם כשמתפלל על עצמו או אנשי שלומו יכול להיות ג"כ כונתו כדי להסיר הצער מהשכינה כדרגת הצדיקים הגדולים שאוהבים את ה' יותר מאת עצמם ומשפחתם אבל לאו כל אדם יכול לומר זכיתי לבי ואין מתערב בכונתו נגיעת עצמית, אבל כשמתפללים עבור אנשים שהם זרים אליו אשר אין לו שום ענין בזה רק מפני שהם בני בריית בני

וי"ל עפ"י דרך זה רק באופן אחר קצת, שבאמת התפלל רק לצורך השכינה ולא הזכיר ענין הבנים ומטעם אחר מפני שלא היה שייך להתפלל ע"ז מפני שזה תפלת שוא כיון שזה נגד הטבע (כמו שהקשנו לעיל) לכן נתן יצחק עצה לנפשו להעמיד את עצמו לנוכח אשתו, כלומר סמוך למקום שהיא נמצאת בדכתיב "נוכח" שמשמעותה ביחד במקום אחד, ובשעת תפלתו לא כוון בפירוש עליה כלל, וכדברי הספה"ק הנ"ל שיצחק התפלל רק לצורך השכינה, ולנוכח אשתו כלומר שעמד סמוך לה, וע"י זה ממילא נושעה רבקה.

ב

וביאור הענין הוא כך, דהנה ידוע שכל החסרונות שיש בעוה"ז הרי הם מתהווים בעצם מכח החסרון שיש בשכינה [כדאיתא בספה"ק שכאשר ברא הקב"ה את העולם סידר שכל העולמות העליונים תלויים במעשי התחתונים, כלומר

אברהם יצחק ויעקב הרי מוכח כונתו שהוא מפני אהבת ה' מפני צורך השכינה, וכמ"ש הגר"א הנזכר, ואתי שפיר היטב בס"ד.

ועו"ל בזה עפ"י הנזכר כאן שהצדיקים מגיעים לדרגא שבכל הגשמיות שלהם כונתם רק לצורך השכינה כי הם עבדי ה' שבטלים לגמרי לה' ית' ועפ"ז י"ל שכונת הגר"א שתפלת שמונה עשרה צריך כל אחד לדמות את עצמו לדרגת הצדיקים מכיון שיש לדמות לעצמו שעומד בעולם האצילות, וא"כ יש לכיון עכ"פ (וכנ"ל) על דעת נשמתו שדרגתה באמת כדרגת הצדיקים הנזכרים.

אמנם עוד יל"ע דבמה שכתבו שיסלק מחשבתו מצרתו ויתפלל עבור השכינה, הלא החיוב תפלה הוא לדעת הרמב"ן דוקא בעת צרה א"כ משמע שהמצוה היא שיתפלל דוקא על הצרה. ושמא דבריהם ז"ל נאמרו באדם שהגיע לדרגא שאינו מרגיש צער כלל מצרתו מכח בטחונו בהש"ת שהכל לטובתו ואז אינו נקרא אצלו עת צרה כלל. אבל כל זמן שהוא עדיין טרוד בצערו הרי הוא מחויב מה"ת להתפלל על צרתו דייקא, וא"א לפטור עצמו מפשטות המצוה. אך באמת י"ל שמעיקר המצוה שיתפלל בעת צרה אבל אין נפק"מ באיזה אופן מתפלל ואם מזכיר צרתו או לא, ויש להוסיף בזה דמכיון שמתפלל באופן שע"ז יוכל להוושע מהצרה יוצא בזה יד"ח ולכן כשמתפלל לצורך השכינה וכפי שנתבאר שע"ז יכולה שתרחם לפטרו ג"כ מצרתו, הרי בזה שפיר קיים המצוה.

בנו, ואם אנו מתנהגים כראוי אז יש שפע בעולמות העליונים וזה משפיע גם עלינו, וכשלא מתנהגים כראוי אזי אנו גורמים חסרון למעלה וממילא לא מגיע שפע כראוי למטה, כן מבואר בספרים], ומפני שיש בשמים איזה חסרון, לכן נשתלשל מזה חסרון גם בעוה"ז, כי כשהכל בשלימות למעלה מוכרח להיות שהכל בשלימות גם למטה בעוה"ז, וכמו שידוע כי בשעת קבלת מתן תורה שהגיע העולם למדרגת תיקון השלם, שהיו כל העולמות העליונים בתיקון שלם, נתרפאו כל המומין אפילו שלא כדרך הטבע, מפני שהעולמות באו לתיקון השלם שלהם, והיה אז הכל מתוקן וממילא לא נשאר שום מום בעולם. [וכמו כן יהיה לעתיד לבוא כשיהיה העולם בתיקון השלם]. וידוע מספרי תלמידי הבעש"ט הקדוש, שהבעש"ט התפלל פעם בשדה והחיות שהיו שם סביבו עמדו על שני רגליים. והענין מוסבר בספרי תלמידי הבעלי שם (ועי' ספה"ק בית אהרן פ' בא) שבשעה שהבעש"ט הקדוש התפלל הרי הוא העלה את הד' אמות שסביבו לעולם התיקון השלם, כי התפילות הם תיקונים שמתקנים את העולם ואת עצמו, וכיון שדרגת הבעש"ט היה שכשהתפלל נתעלו ממש כל הד' אמות שלו לעולם התיקון, לכן החיות שעמדו סביבו נתקנו ונתעלו מדרגה של בהמה לדרגה יותר גבוה ולכן עמדו על שתי רגליים. וכן תפלה של צדיק כמו יצחק ובפרט כשתפלתו הוא רק לצורך השכינה בודאי שהיא מעלה את כל סביבתו לשלימות.

ולפי"ז זהו פירוש הכתוב ויעתר יצחק לה', פירוש שלא היה יכול להתפלל בפירוש בשביל בנים כי עקרה היא וזה נגד הטבע שתלד לכן צריך להתפלל רק לה', ובכדי שיוושע לבנים העמיד יצחק אבינו את עצמו לנוכח אשתו כלומר סמוך לאשתו (וכפי' מהרש"א הנוכר ריש פרק זה בהערה ע"ר) אבל התפלל רק לה' כלומר לצורך השכינה הק', וע"י תפלתו התעלה המקום ההוא לעולם התיקון, ואין זה גרוע מהחיות שעמדו סביב הבעש"ט שהגיעו לתיקון, וכודאי שגם יצחק בתפלתו העלה את כל סביבו לתיקון השלם וממילא פסקה רבקה מלהיות בעלת מום ונתרפאה מלהיות עקרה, לכן מספרת לנו התורה היכן עמד להתפלל כדי שנבין מהו העצה שעשה כדי שיוכל לפעול דבר כזה.

והשתא א"ש מה שהקדים ואמר ויעתר יצחק לה', היינו שהעמיד יצחק עצמו להתפלל סתם בלא שום בקשה מסוימת אלא להתפלל לה' ואפילו תפלת מנחה או שחרית, והתורה מודיעה לנו כאן מהו כחה של תפלה, שתפלתו שהתפלל לה', הפכה את העקרה שתהיה ראויה לילד.

וזה הענין מה שהתפלה נקראת "עתר" שמהפך את כל הענין אפילו שלא כדרך הטבע, כמו שמצינו בדרגה של יצחק שהתפלל רק לצורך השכינה, ותפלה כזו שמגיעה לתיקון השלם בכוחה להפך מידת הדין למידת רחמים.

ובן כל אדם שמתפלל לשם שמים אפילו אם לא יזכיר בתפלתו את הצרות הפרטיות שלו ממילא הכל יתוקן. אמנם כדי שיגיע האדם לדרגה כזו צריך לילך מדרגה לדרגה עד שיגיע לדרגה הגבוהה הזו, וכדי שיגיע האדם לדרגה הזאת הוא צריך לזה ג"כ כחה של התפלה, שבכוחה להפך את האדם לאדם אחר ולהיות אדם בדרגה גבוהה. ולזה צריך שתהיה התפלה בבחינה של ויעתר להרבות ולהפציר בתפלה.

* * *

מילואים והשלמות

סימן א

בענין שיש להשתמש בכח הדמיון כדי לעורר ההרגישים הרוחניים

[השלמה לאקדמות מילין הערה כ"ג]

הנה בעת התפלה צריך האדם להרגיש שהוא מדבר עם הקב"ה כביכול בקירבה גדולה כדבר איש אל רעהו (כמבואר מס"י פי"ט ועוד). ומי שעדיין אינו מרגיש כך באמת בלבו אזי צריך עכ"פ לתאר לעצמו בדרך דמיון ומשל הגשמי כאלו עומד לפני המלך ומדבר אתו פנים אל פנים ומתחנן לפניו, ומהתיאור הזה יעורר הרגישיו עתה לדבר בהרגשה כזאת, ואפילו יותר מזה, כי עתה ה"ה מתחנן על נפשו וחייו למי שחיי נפשו תלויים בו.

ואין לחשוב מכיון שזה רק דמיון אינו שוה כלום ואולי אסור לעשות כן, אלא יש לדעת שהכלל הוא שאנו צריכים להשתמש בכל החיים הגשמיים ובהרגשים הגשמיים רק לקחת מהם משל לעבודת ה', כי זה כל מטרת בריאת העולם הוזה בצורה זו שישמש בתורת משל להרוחניות, וכמוש"כ (איוב יט, כו) מבשרי אחוזה אלוקי וגו' כי רק ממנו נקח לעבוד את ה' כי בלי זה לא נדע מה נעבוד את ה', כלומר באיזה מדה והרגשה ואיך לעורר הרגשת לבנו, עד בואנו שמה, כלומר עד שנהיה מזוככים ויהיה לנו הרגשים רוחניים אמתיים.

ומי שיתעקש וירצה דוקא לטפס ולעלות להתחיל בדרגה גבוה מדרגתו לא ישיג מאומה, כי תפסת מרובה לא תפסת. וכמאמר הבעש"ט על הפסוק (דברים ד כט) ובקשתם משם את ה' וגו' "משם" דייקא אז ומצאת, (ואם יהיה נדמה למי שהתעקש והתחיל בדרגה הגבוה שכן השיג הרי זה רק דמיון שוא ולא אמיתי), וכמו"כ הוא גם כן לענין ללמוד ולקיים המצות שלא לשמה (לפני שהגיע לדרגת לשמה) שבלתי אפשרי בדרך הטבע של האדם להתחיל תיכף ומיד בהלשמה, ועל כן מההכרח להתחיל בדרגת שלא לשמה, ולטפס לאט לאט ולעלות לדרגת לשמה כמבואר כל זה בספרים הקדושים ובספה"ק תולדות יעקב יוסף ובמאור עינים ועוד.

ועל כן בינתיים עד שנגיע לזה מוכרחים להשתמש עם כח הדמיון כדי לעורר את רגשי לבנינו, ולדוגמא כשאומרים בשמונה עשרה אב הרחמן שמע קולינו ורחם עלינו, אם לא יתאר האדם לפני עיניו בתיאור הגשמי את רחמנותו של אב לגבי בנו והרגשתו הרבה, איך יוכל לאומרו ולשפוך שיחו לפני ה' בהרגשה הנכונה בלב, עד שעי"ז יעורר למעלה מדה כנגד מדה את מדת רחמנותו ית' (ואין זה דמיון בעלמא כי באמת מדת רחמנותו עלינו ית' היא השרש שממנה נשתלשלה מדה זו בגשמיות, לכל אב על בנו) על כל פנים איזה פנים ומעם יש לומר אב הרחמן רחם עלינו כעץ יבש בלי להרגיש, והרגשה זו אדם מקבלה רק על ידי הדמיון הגשמי כנזכר.

וכמו כן כשאומרים (כתחנן כב' וה') אל תעזבנו אבינו ואל תמשנו מלכינו ואל תשכחינו יוצרנו וכו', איך יוכל לאומרו בטעם והרגשה הראויה בלי שידמה לעצמו כמו ילד הנמצא ביחד עם אביו ביער של חיות ופתאום מרגיש שאביו עוזבו והוא נשאר שם לבד בין חיות טרף, איך ובאיזה מרירות ופחד הילד צועק ומתחנן לאביו מעומק לבו בזעקה ובכיה גדולה ומרה אבי אבי אל תעזוב אותי לבד בסכנה, כך אנחנו צריכים להתחנן ולבקש על נפשינו מאבינו אב הרחמן בהרגשה כזאת, כי הלא אנו נמצאים בסכנה בין חיות טרף בין בבחינה גשמית, ובין בבחינה רוחנית במצודת היצה"ר ונסיונותיו ומחשבותיו המקיפות אותנו תמיד יום ולילה, וכמו כן נמצא בכמה וכמה מקומות בתפלתנו שמזכירים ביטויים כאלה וכדומה. ומה תקיש לשאר ענינים איך יתחיל האדם להמחיש בלבו מצות אהבת ה' והיראה אם לא על ידי הדמיון הגשמי, עד שיזכה להרגיש האהבה הרוחנית האמיתית ויראת הרוממות.

וכמו כן בשבחים שאנו משבחים להשי"ת גם כן מזכירים ומדמים הכל במושגים הגשמיים, כמו הגדול הגבור והנורא כי אין לנו מושג אחר (ואפילו מושג מדות הספירות העליונות כולם בראם השי"ת רק לצרכינו לפי השנתנו שיהיה לנו תפיסה בה לטובתינו כדי להשפיע לנו דרכם, אבל בעצם מהותו ית' אין ביכולת שום נברא להשיגו אפילו המלאכים הרוחניים, נמצא הכל בדרך משל על מה שלמעלה ממנו

לצרכינו כנ"ל). וכמו כן ברא את העולם הזה הגשמי עם מידותיו והרגישיו הגשמיים לצרכינו ולטובתינו כדי שיהיה לנו על ידם אחיזה ותפיסה בדרך משל לעלות דרכה בסולם העולה בית קל. ועל כן בינתיים מוכרחים אנו לעורר את רגשי לבנו בכח הדמיון הגשמי ולא לעשות המצות בלי הרגש כי בלי הרגשת הלב אינו נחשב עבודת ה', כי הקב"ה לבא בעי (כדאיתא בגמ' סנהדרין קו:) ועי' לשון האבן עזרא (דברים ל' י"ד) וז"ל כל המצות עיקרם הלב. (ועמש"כ בעל התניא עי' בפרק מזו, ובפרק מד) שעבודת הבינונים הוא עם דמיונות).

סימן ב

**בענין שאפילו בשאדם מתעלה ועולה בדרגא אעפ"כ אסור לו לעזוב
הדרגא הראשונה.**

[השלמה לפרק י"ג אות ה' בהערה רל"ב]

ועוד כי כך יחסר לו הכח להחזיק מעמד בדרגתו הגבוה שהשיג, כי כל דרגה שאדם משיג הרי היא יסוד וכח להעמיד עליה הדרגה הגבוה יותר, והיא גם כן הגנה עבור האדם לשומרו שאם יפול מהדרגה היותר גבוהה יחזיק עצמו בדרגה שלמטה ממנה שלא יפול לגמרי, כי כל דרגה חדשה שאדם עולה אליה בתחלה הרי היא עדיין רפויה בידו ומסוכן שלא יפול ממנה עד שיחזיק בה זמן ויעמוד בה איתן וחזק, ועל כן הדרגה שלפניה היא המגנה עליו שאם יפול מדרגתו החדשה היותר גבוהה, יאחז בדרגה שלמטה ממנה בסמוך לה ולא יפול למטה לגמרי. וכמו בסולם הגשמי שאם חסר אחת מהשליבות הרי זה מסוכן שאם יחליק בעמדו על אחת מהשליבות שלמעלה אין לו מה שיחזיקנו בסמוך, ועי"ז יכול ח"ו ליפול עד למטה, כמו כן בסולם הרוחני אם חסר לאדם הדרגה שלמטה הימנה אין לו ההגנה הנצרכת, ועל כן כל יום עלול הוא ח"ו ליפול, על כן צריך להתנהג בדרך הנוכח להתחזק קודם כל בדרגה הראשונה שלפניה ולהתעכב בה זמן עד שיחזיק בה מעמד באיתן וחזק כראוי ולהרחיב בה צעדיו, ובה יהיה מוגן מנפילה ח"ו וכדברי הכתוב (תהלים יח לו) תרחיב צעדי תחתי (ובזה) ולא מעדו קרסולי.

ואף על פי שיש לפעמים יוצא מן הכלל (כידוע שבכל כלל יש גם יוצא מן הכלל), וכגון בעת רצון שהזמן מסוגל לענין ההוא אז קל יותר לעלות בפעם אחת יותר מכפי הסדר הרגיל. מכל מקום אף על פי שיקבל את הדרגה, בכל זאת אחרי שקבלה יצטרך להשלים העבודה שהיה צריך להשקיע כדי להגיע אליה, וכמו בליל פסח שמטפסים ועולים בפעם אחת, ובכל זאת צריכים אח"כ בימי הספירה להשלים העבודה שהיתה נדרשת לזה, (וכמו שנתבאר במקום אחר).

ועוד יש שמזדמן לפעמים סיבות ואופנים שהאדם עולה בפעם אחת, ובפרט בזמנינו כהיום זה מצוי יותר מפני סיבות ידועות להב"ה, ואחד מהסיבות שאפשר לנו להשיג היא מפני סוד הגלגול, שלפעמים האדם כבר השיג את הדרגה הזאת בגלגולו הקודם, ומכל מקום נמנעה ממנו בגלגול זה עד עתה מטעם איזה תיקון שהיה חסר לו, ואחרי שנגמר לו תקונו בזה (מכח עבודתו עתה בגלגולו זה, או מכח היסורים שעבר, או מכח איזה ענין בנשמתו שנגמר עתה) אזי הרי הוא חוזר וזוכה בהדרגה ההיא.

ובזה מובן מה שכהיום ישנם כאלו שחוזרים בתשובה ומרחוק מאוד באו, ובכל זאת מגיעים לדרגת התקרבות גדולה (הרבה יותר מכפי ערך השתדלותם) בקלות ומהירות, כי יתכן שבגלגול הקודם כבר היו בדרגות האלו אלא מפני איזה פגם ותיקון הנצרך להם ירדו בצורה של ריחוק כזה ואח"כ חוזר וניעור מאליו הדרגה שהיו בה מקודם.

וכמו כן יוכל האדם להרגיע את רוחו בזה כשרואה לפעמים איזה ענין שמתקשה בו, כגון שזכרונו לקוי וכדי לזכור מה שלומד וכדומה צריך לעמול קשה ולחזור עליה הרבה מאוד פעמים עד שיזכור, וחבירו זוכר בקלות, או למשל שמתקשה לו השידוכים עם ילדיו, או פרנסתו באה לו בקושי ולהשני מגיע בקל וכדומה בכמה וכמה ענינים, ולפי האמור מובן שיתכן שבגלגול הקודם בפשיעות לא היה חוזר על למודו כדי לזכור, וכמו"כ בשאר הענינים פשע ופגם בהם, ועל כן כדי לתקן זה ניתן לו עבודה קשה לעמול ולהצטער על

הזכרון או על שאר הענינים, ובזה הצער והעמל יתקן אשר עוות בגלגולו הקודם במזיד, וע"כ צריך לקבל עליו דין שמים באהבה ולהאמין כי הצור תמים פעלו והכל רק לטובתו להטיב לו באחריתו, ועל ידי כך אדרבה ישמח ויודה על כל מדה שהד' ית' מודד לו ובזכות זה יקבל כל תקונו הרבה יותר בקלות כדאיתא בספה"ק, ויתקיים בו הפסוק (תהלים קכ"ח) "אשריך וטוב לך" גם בעוה"ז כי יהיה שש ושמח כל הימים על כל הטובה אשר נתן לו השי"ת בזה.

סימן ג

בענין הנהגת הצדיקים להתפלל בפשטות אע"פ שהיו בקיאים בכל
הכוונות והיחודים.

[השלמה לפרק י"ג אות ה' בהערה רל"ב].

הנה מבואר בספרי תלמידי הבעש"ט הק' שדרכם של הצדיקים תלמידי הבעש"ט היה שלא לכוין כל הכוונות בשעת תפלתם, ועי' ג"כ בספה"ק מאור ושמש (בפ' נצבים) שכתב בשם הרבי ר' אלימלך מליעזנסק זצוק"ל שאמר שאינו מתפלל עם כוונות ע"ש. (וכעיי"ז עי' מ"ב סי' צ"ח סק"א בשם תשובות מהרש"ל) והנה הצדיקים האלו ידעו היטב כל עניני הכוונות והיחודים כי למדו היטב כל עניני הקבלה והסוד ביגיעה עצומה כידוע, ועל כן צריכים להבין מאחר שהיו מסוגלים בודאי לכוין כל הכוונות למה נמנעו מזה.

ואולי י"ל שהטעם הוא מפני שפחדו שלא יגרום להם ירידה בדרגת התפלה בהתעוררות והתרגשות הלב, שזה עיקר פשטות מצות התפלה, שנקרא עבודה שבלב כמו שלמדו חז"ל (תענית ב') מהפסוק ולעבדו בכל לבבכם שזה קאי על מצות התפלה, ולכן עיקר שלימות מצות התפלה תלויה בהתעוררות הרגשת הלב ובאהבת השי"ת בכלות הנפש בדביקותה בכוראה בעת ההתייחדות אתו ית' שהוא בעת התפלה. וכמו"כ בימי האר"י ז"ל עד דורו של הבעש"ט עדיין היו המזגים של לבבות האנשים יותר חזקה שיוכלו שאת ב' הנושאים יחד, כלומר גם להתרכז בכל הכוונות בפרטיות, וגם שלא יגרע

מהתרגשות הלב כנזכר, אבל אחרי שירדה חולשה ביותר להעולם כבר אין האנשים מסוגלים לזה, לכן השתמשו ביותר בדרך החדשה שפעל הבעש"ט.

ואע"פ שלצדיקי עולם האלו שהיו יחידי סגולה, היה להם בודאי כח הריכוז לב' הדברים ביחד והיו יכולים לעשות כן אם היו רוצים, בכ"ז י"ל שרצו לנהוג דוקא באופן המתאים לכל הדור, כי הם היו מכוונים בעבודתם בשם כל ישראל ולזכות ולהעלות את כל הכלל, ולכן בחרו דוקא באופן שיוכל לכלול את כולם ולהעלות נפשם עי"ו, וגם עי"ז שקשרו א"ע עם הכלל האירו בנפשם התעוררות וכה לעשות ג"כ כמעשיהם ולהתפלל בדביקות ושמחת הלב. משא"כ אם היו הם מתפללים באופן המעולה יותר לא היה שייך להמשיך את הכלל כולו לזה.

ועוד יש להוסיף שמכיון שהיו בקיאים מאוד בכל הכוונות והיו עוסקים תמיד בלי הפסק בכוונות ויחודים, על כן היתה שגורה בפיהם כל כך, עד שע"כ היו הדברים מתעוררים בלבם מעצמם בשעת תפלתם תיכף עם אמירת תיבות התפלה, והיו כאילו נעשים מאליהם כל הכוונות והיחודים.

ויותר מזה שבשעת התפלה היו מתדבקים כ"כ בדביקות ה' עד שהיו רוחם משוטטות ממש בעולמות העליונים, עד שהיו נמצאים שמה ממש במקום התיקונים והכוונות, וממילא היו הענינים ההם מתעוררים ונפעלים ע"י תפלותיהם מעצמם באמירת תיבות התפלה לבר, מכיון שבאמת תיבות התפלה מכוונים כנגד אותם התקונים והסודות. ועמ"ש בספר תורת אבות בשם הרה"ק ר' מרדכי מלעכאוויטש זי"ע שסיפר לבנו הרה"ג ר' נח מגדולת הבעש"ט שבשעה שהיה אומר הי"ג שבחים שבישתבח (שהם רומזים על י"ג תקוני דריקנא) היה זקנו נחלק מאליו ליי"ג חלקים נפרדים. ואמר לו הנני מספר לך זה כדי שתדע עד היכן יכול ילוד אשה להגיע. ולפי"ז מובן מאוד למה הר"ר אלימלך מליזענסק זי"ע לא היה מכוין, כי אם היה צורך לו לכוין כדי לעורר הדברים למעלה היה זה נחשב ירידה עבור דרגתו הגדולה.

ולפי האמור יוצא מזה לימוד גדול למעשה, שכל הבא בסוד ה' לכיין הכוונות והיחודים עפ"י סוד בודאי אשרי חלקו, אך יש לו לזוהר לעשות כן רק בתנאי שלא יגרע עי"ז מהתרגשות הלב בתפלה שהיא עיקר מצותה, כדי שלא יצא שכרו בהפסדו. וכן יש לזוהר שלא להתחיל לכיין אלא אחרי שהנהו כבר זקן ורגיל בכל הכוונות מאוד, עד שיעברו במחו מאליו בסקירה אחת תוך כדי אמירת תיבות התפלה, כדי שלא יצטרך לרכז מחשבתו לזה באמצע תפלתו. כי אם יצטרך להתרכז לזה, בודאי יגרע עי"ז מהתרגשות הלב בתפלה שהיא מעיקר המצוה כנ"ל.

סימן ד

**בענין עבודת האבות הק' ומה יש עלינו ללמוד מדרכיהם בכדי ללכת
בדרכי האבות.**

[השלמה לאקדמות מילין הערה ט']

בגמ' (ברכות ז:): איתא שאברהם אבינו ע"ה היה הראשון שקראו ועשאו להשי"ת אדון בעולם, וכמו"כ יצחק ויעקב המשיכו אלוקותו ית' לעולם הזה כל אחד ואחד בדרך עבודתו ומדתו המיוחדת, ואנו מקבלים דרכם כל הבחינות הללו.

ומה הוא עבודת כל אחד ואחד מהאבות הקדושים ובאיזה בחינה המשיכו את התגלות אלוקותו, הנה ידוע שאברהם אבינו ע"ה היתה עבודתו במדת החסד ואהבה, אהבת ה' ואהבת חסד לגמול חסד עם כל העולם, כי כל הבריאה מליאה אהבתו ית', ומי שענינו פתוחות ואינו סתום מכח ההשקעה בגשמיות הרי הוא יכול לראות ולהמחיש את אהבתו ית' שמאיר בכל העולם כי כל הבריאה בראה השי"ת כדי להטיב לבריותיו, ומכיון שאברהם אבינו ע"ה השיג והכיר את הבורא ב"ה על ידי זה ורצה לדבק עצמו אליו ית', על כן דבק את עצמו במדתו זאת כביכול, כי בזה נעשים דבוקים בו ית' וכמו שכתוב בפרש"י (דברים י"ג ה') עה"פ וכו' תדבקון, והוא מאחז"ל (פסטה י"ד א') הדבק

בדרכיו גמול חסדים וכו'. נמצא אאע"ה עשה חסד בכונה לחפש בזה את הבורא ב"ה ואת קרבתו וכח הזה המשיך והשפיע גם לכל העולם כולו, והשאיך והוריש לזרעו - כלל ישראל הכח הזה לכל דור ודור, ועל כן יש לנו לכוון בעשיית חסד על מנת לרבק בכח הזה ולהיות רבוק על ידי זה בהשי"ת לקיים מצות וכו תרבו.

ולהבין קצת ביותר עומק (לפי קט השגתינו) איך מקבלים ע"י עבודה זו קשר עם השי"ת גם בדרך סגולה יש להסביר הענין כך כי מדת עשיית חסד לזולתו כשהוא בכונה רצויה לשם שמים חסד של אמת בלי נגיעות עצמיות, אלא לעשות ולהיטיב רק להזולת, עבודה זו מטהרת את חומר האדם ומזככו להיות רוחני, כי כל החומר הרי הוא מבוסס על נגיעת ובניית עצמו בבחינת אני ואפסי, אמנם לוותר על עצמו עבור הזולת זהו ענין ומדה רוחנית, וזה מזכך את החומר מאוד.

והנה כל זמן שאדם עושה חסד עבור נגיעות עצמיות הרי זה עדיין ענין גשמי קצת, אע"פ שבכל זאת יש לו גם על זה שכר, כי אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה מכיון שסוף כל סוף עשה מצוה, אבל בכל זאת אין האדם מתקרב לרוחניות ולהשי"ת על ידי זה כל כך, משא"כ בחסד של אמת (הרי האדם נפעל כפי פעולותיו וכמו שבפעולותיו) הרי הוא יוצא מנבולו ומעצמותו, וע"י כן בזכות זה הרי הוא מזדכך ויוצא מתחומו החומרי ומתהפך חומר לרוחני, (וענין זה נחוץ מאוד לדעת שאי אפשר להאדם להזדכך מחומר ולהגיע לשלימות אלא עם המדה הזאת לדאוג לזולתו, וע"כ כל הרוצה להיות עובד ה' אמיתי ולהזדכך חייב להשתדל לדאוג לזולת).

ובזה מתקרב האדם אל ה' ואז יתחיל להרגיש את השי"ת ואמונתו, כי כל המסך המבדיל בין אדם לקונו הוא החומר המנושם, ולכן ע"י עבודה זו הנזכרת האדם יתחיל להמחיש ולהרגיש ולגלות את השי"ת ואמונתו, ולראות את אהבתו ית' המאירה ומקיפה את כל הבריאה כולה ועל ידי זה יעורר האדם

בלבו הרגשת האהבה אליו ית' ובוה מתקרב לב האדם להשי"ת, וזהו הדרך (היחידה) להיות נעשה קשור ודבוק אליו ית' באמת (כמבואר כ"ו בהראשונים ושאר ספה"ק), ובכח המדה הזאת של האהבה והחסד השפיע אברהם אבינו על כל העולם את האמונה והאהבה לה'.

ויצחק אבינו המשיך להעולם התגלות אלוקותו ית' על ידי דרכו שהיא מדת היראה והגבורה במסירות נפש שפשט צוארו על גבי המזבח ובעבודתו כל חייו בבחינת עולה תמימה כולו לה' מופרש מהעולם הזה, בזה זיכך החומר ונתקרב מאוד לה' כנ"ל, והמשיך כח זה לכל העולם, כי האבות הקדושים כוונו בעבודתם לזכות את כל העולם כי הם היו אבות העולם, וכן כל אדם שמוסר נפשו על קדושת שמו ית' הרי הוא גורם וממשיך בזה קידוש שם שמים בכל העולם. והעבודה הזאת לעבוד את ה' במדת הגבורה להתגבר תמיד לכבוש יצרו ורצונותיו הגופנים במסירות נפש ולהמשיך על עצמו מדת היראה ולפרוש מהעולם הזה ומהחומר כיצחק אבינו בסגולתה ה"ה מוכך מאוד את האדם ועל ידי זה מתקרב האדם לה' כנ"ל, וגם מוסיפה זיכוך לכל העולם ומקרבה לאמונה ולה', (וכמו שרואים שהחוש מעיד בכל הדורות אחרי שהתקיימה מסירות נפש וקידוש שם שמים על ידי כלל ישראל בכל הגזירות וכדו' היתה אחר כך בזכות זה התקרבות גדולה בעולם לה' וכמו שראינו בחוש אחרי ההשמדות שהיו בשנת ת"ש, אף על פי שכל זה הוא נגד הטבע שהרי השכל הטבעי מחייב שאחרי השמדות כאלו ח"ו הרי מתרחק הלב מהיהדות ומהשי"ת ח"ו בכל זאת החוש העיד אחרת) ועכ"פ האדם על ידי עבודתו במסירות נפש הרי הוא מתקדש כל כולו מאוד ומקבל עי"ז שלימות גדולה מאד בחינת עולה תמימה לה' וזה הבחינה של יצחק.

ויעקב אבינו ע"ה עבד את השי"ת על ידי יסורים וגלות שעברו עליו שהיה נדרף מעשיו אחיו ומלבן וצרת יוסף וכו' והמשיך את השי"ת ואמונתו והשראת שכינתו יותר עמוק בעולם הזה תוך הגלות ומצב של צער, כלומר תוך כל מדה ומדה שנמדד להאדם בין כשטוב לו בין כשקשה לו, שיוכל להיות דבוק באמונתו ובבטחונו בהשי"ת בכל המצבים, ונידל את צאצאיו כרועה נאמן עם

כל המצבים הקשים ומרים שעברו עלי, זהו הכח שהמשיך יעקב אבינו ע"ה להעולם.

ואלו הג' בחינות הנזכרות המה הג' עמודים הנקראים בלשון חז"ל א. תורה (שהתורה ומצותיה מלווים אותנו בכל פעולה ומצב ומכניסין את מלכותו ית' בנו ומקשרים אותנו וכל העולם אליו ומגינים עלינו לבלי לפול בחומריות העוה"ז ויצריו, אשר זהו מדת יעקב אבינו ע"ה כנוכר) ב. ועבודה (בחינת קרבנות ומסירות נפש כעקידת יצחק) ג. וגמילת חסדים (בחינת אברהם אבינו ע"ה) ועל אלו הג' העמודים העולם עומד שבלעדם אין לאדם קשר להשי"ת ועל כן לא יוכל העולם להתקיים בלעדם.

ויש להוסיף שאלו הג' בחינות שהם עבודת ג' האבות אנו מקבלין על עצמינו בקבלת עול מלכות שמים שמופיע בפרשת קריאת שמע, שאחרי פסוק ראשון שהוא קבלת עול מלכות שמים בכלליות אשר בו אנו מקבלים ע"ע מסירות נפש בכלליות בכל הבחינות (כדא' בספרי מוסר לכוון כך), אחר כך בהמשך הפרשה מפורטים ג' בחינות שעלינו להמחיש את הקבלת עול מלכות שמים במסירות נפש בפועל והוא מצות אהבת ה' עד כדי למסור לבנינו, נפשינו, ומאדנו, אליו ית', שהמה כעין עבודת האבות הקדושים הנ"ל, שאברהם אבינו ע"ה עבד בבחינת ואהבת וגו' "בכל לבבך" ופרסם והכניס בכל הלכבות אמונה ואהבת ה', הרגשה להשי"ת שהיא תלויה בלב (וענין האמונה גם רמוזה בתיבת לבבך וכעין מה שמפרש הגמ' עה"פ ולא תתורו אחרי לבבכם וגו' שהכוונה על מינות הרי שהאמונה מתיחסת להלב), יצחק בבחינת "בכל נפשך", ויעקב בבחינת "בכל מאורך" כפירוש חז"ל במזשנה (ברכות נ"ד א') בכל מדה ומדה שמודד לך הוי מודה לו, שקבל באהבה כל מדת היסורים, ובספה"ק מבואר שזה דרגה יותר קשה מבכל נפשך שהיא למסור את נפשו פעם אחת אבל בכל מדה וכו' קשה יותר כי זה מסירות נפש תמידי לקבל הכל באהבה כל סוגי יסורים ומצבים ועכ"ז להוסיף תמיד באהבת ה'.

ובזה יל"פ לשון הפסוק ואהבת את ה' וגו' בכל מאורך בכל מדה וכו' כלומר בזה שמקיימין את "ואהבת" בכל מדה ומדה בזה אתה מקיים את מצות

ואהבת "מאוד" (יותר מבכל נפשך כי הוא יותר קשה) ועי"ז מתקרבים מאוד מאוד לה' וקונים כל הדרגות השלימות וזה שרמזה התורה הקדושה בלשון מאדך, ולכן יעקב אבינו ע"ה נקרא הבחיר שבאבות השלם בכל מיני שלימות, ועכ"פ צריכים להגיע לעבוד את ה' ולהתקשר אליו ית' בכל הבחינות הנזכרות והכח הזה והקשר החזק הזה אנו מקבלים ע"י האבות הקדושים.

סימן ה

בענין ג' עמודים תורה עבודה וגמ"ח.

ויבואר בו כמה יסודות חשובים בענין לימוד התורה.

[השלמה לפרק ב סוף אות א בהערה ס']

ויש לומר עוד מעם לשבח בסדר שסדרה המשנה תורה עבודה וגמ"ח המשנה סדרם עפ"י סדר המעשה, לפי סדר שנות האדם מלידתו, כי כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מלמדו תורה (תורה צוה לנו משה וגו') כדאיאתא שם בחז"ל (סוכה מב ע"א), ואף על פי שעדיין אינו מבין ככל זאת דבורו בתורה עושה רושם כמארו"ל (שבת קי"ט ע"ב) שהעולם קיים בזכות הבל פיהם של תינוקות שאין בהם חטא, וכמדרש דרשוהו מהפסוק שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עון, (ויונקי שדים הוא בזמן שאינם מבינים כלל) וזה הכח מיוחד בדברי תורה (כדאיאתא בפוסקים שבתורה שבכתב אף על פי שאינו מבין נחשבת למצות תלמוד תורה), אבל בתפלה צריך שידע עכ"פ ויבין הצורך לבקש מאת ה' ובלי שיכוון לבקש לא נחשבת תפלה כלל, כי מצותה דוקא בלב כמו שנלמד מהפסוק ולעבדו בכל לבבכם, וזה שייך רק לאחר שגדל קצת והוא בר הבנה. וכשגדל עוד ומבין עוד יותר מלמדים אותו גמילות חסדים שלא ידאג רק לעצמו, אלא יעשה גם חסד עם הזולת. ומובן היטב מה שנקט התנא הסדר הזה.

ומה שחייבו חז"ל לחנך הילד בלימוד תה"ק לפני שמבין אע"פ שבשאר כל המצות לא חייבו חז"ל בחינוך עד שיבין ענין המצוה, י"ל המעם כי יש צורך שיהיה קבוע בטבע הילד הרגילות לדבר בתורה לפני שיתרגל לדבר דברים

אחרים כדי שיהיה הפה רגיל מעצמו לדבר דברי תורה יותר משאר דבור, דאם לא כן יקשה עליו להתרגל אחר כך להתמיד בתוה"ק, כי כח היצר הרע המונע מהתמדה הוא קשה מאוד למי שאין לו בזה הרגל מנעוריו.

ויש לדעת שלא רק כדי להתמיד בלמוד צריך הרגל אלא בכלל ענין לימוד תוה"ק תלוי מאוד בענין של הרגל, והרבה אנשים אי אפשר להם לפי טבעם לשבת וללמוד כלל ורק על ידי ההרגל יקבל האדם את הכח הזה, ולכן צריך להתרגל בזה לאט לאט ולהוסיף כל פעם יותר כמו בכל ענין שתלוי בהרגל שצריכים להתרגל אליה דוקא בהדרגה להתחיל במעט זמן ובאופן קל, ואח"כ לאט לאט להוסיף בין בכחינת הזמן ובין בכחינת העומק, כי כל דבר שצריך הרגל א"א להתרגל בפעם א' הרבה כידוע למבינים, (והרבה אנשים מתלכטים בזה ונלחמים עם עצמם כל הימים ולא מתקדמים בזה, כי לא עשו בדרך זו לקנות את ההרגל לאט לאט כנוצר ועל כן ה"ז אצלם מלחמה כל פעם שרוצים לשבת ללמוד).

ובזה יש לתרץ מה שראיתי מקשים על הנוסח שמתפללים כל יום בברכת השחר "ותרגילנו" בתורתך שמשמע שנלמד מכח ההרגל, והלא צריך להיות כל יום בענין כחדשים ללמוד בהתחדשות ובהתעוררות כדבר חדש שאינו מורגל בו, ע"כ. והנה זה בודאי נכון שכשהאדם יושב ללמוד צריך שלא תהיה כמצות אנשים מלומדה אלא להקדים הכנה והתעוררת וכמש"כ בספרי מוסר עי' ב"ח או"ח סי' מ"ז וברמח"ל בספר דרך ה' (ח"א פ"ד) ובנפה"ח (שער ד' פ"ו) כתב וז"ל הדרך האמיתית שבזה בחר השי"ת שבכל פעם לפני שיושב ללמוד יעשה תשובה ויכוין שרוצה על ידי הלמוד לדבק עצמו בהתה"ק ובהשי"ת ע"כ.

ולפי"ז בודאי יש לתמוה על הלשון ותרגילנו אך לפי האמור מובן כי חוץ מההתעוררות ע"י התחדשות בלב צריך גם את ההרגל כנוצר.

ובמו שהזכרנו לגבי חינוך של הילד שירגיל פיו בתה"ק יותר מבשאר דבור, כמו כן כל אדם שרוצה לקנות מדת ההתמדה בתוה"ק העצה הוא להרגיל כל כך פיו להגות בדברי תורה עד שיהיה רגיל בזה יותר מבשאר דבור, וכאלו פיו

יהגה מעצמו בדברי תורה, ואף על פי שבודאי כשיושב ללמוד בקביעות צריך להקדים ההכנה והתעוררות כנזכר, בכל זאת צריך גם שלא להפסיק מהלימוד אפילו בזמנים שא"א ללמוד בקביעות ובהתבוננות כראוי, על כן צריך להשתמש גם במדת ההרגל בזה עד שכאילו פיו יהגה מעצמו כנזכר.

וכן ראיתי מובא בשם אחד מהצדיקים שצריך שיהיה לימוד התורה הקדושה קבוע בהרגלו שפיו יהגה בתורה (גם) מעצמו מכח ההרגל כמו שהאדם רגיל לנשום אויר כך יטביע בהרגלו את ההגיון בתורה יום ולילה, ע"כ.

ועוד יש להוסיף טעם לשבח למה צריכים ללמד ולהרגיל את הילד לדבר בתורה לפני שידבר שאר דברי חול כי אם ימלא פיו קודם בדברים בטלים יהיה קשה לו לקלוט דברי תורה, כדאיתא בחז"ל (....) עד שיתפלל אדם שיכנס דברי תורה לתוכו יתפלל שלא יכנסו דברים בטלים וכו'.

ומזה מוסר השכל לכל אדם שעל כל פנים ישמור פיו בכל יום מאת קומו בבוקר (שנעשה אז קצת) כבריה חדשה) שלא ידבר דברים אחרים ומכל שכן שלא למלאות פיו ולבו בהם לפני שהתחיל יומו בדברי תורה, ומכל שכן שיקפיד בשעה שיושב ללמוד שלא ידבר דברים אחרים לפני שיתחיל ללמוד, כי זה מקלקל מאוד את הלימוד ואת איכותו לגמרי, לפי המבואר בחז"ל שדברים בטלים מונעים מלהכנס בלבו דברי תורה א"כ בודאי שמיד אחרי שהכניס דברים בטלים לתוכו שלא יוכלו הדב"ת ליכנס.

וביותר צריך זהירות מדיבור של ליצנות שמלבד האיסור שבו, הרי הוא מוציא הדברי תורה מלבו, וכמו שאמרו חז"ל (שה"ש רבה פ"א אות ב') עה"פ לריח שמניך טובים, מה השמן הזה כוס מלא שמן בידך ונפל לתוכו טיפה של מים יוצאת כנגדה טיפה של שמן, כך אם נכנס ללב דבר של ליצנות יצא כנגדו דבר של תורה ע"כ.

ולשלימות הענין כדאי להעתיק דבריו הקדושים של הרמח"ל בדרך ה' (בח"ד פ"ב) וז"ל הנה תלמוד התורה הוא ענין מוכרח, לפי שזולתו אי

אפשר להגיע אל המעשה, כי אם לא ידע מה הוא מצוה שיעשה, איך יעשהו. אמנם זולת כל זה, יש בתלמוד תכלית גדול לשלמותו של האדם... השפעה אחת עליונה מכל ההשפעות, שענינה הוא היותר יקר ומעלה מכל מה שאפשר שימצא בנמצאים, והיינו, שהוא תכלית מה שאפשר שימצא בנמצאות מעין המציאות האמתי שלו יתברך, והוא הוא מה שמחלק האדון יתברך שמו מכבודו ויקרו על ברואיו. ואמנם קשר הבורא יתברך שמו את השפעתו זאת, בענין נברא ממנו יתברך לתכלית זה, והוא התורה, וענין זה משתלם בשתי בחינות בהגיון ובהשכלה, וזה מה שבארנו שם, כי הנה חבר האדון ברוך הוא כלל מלות ומאמרים, שהם כלל חמשה חמשי תורה, ואחריהם במדרגה, נביאים וכתובים, וקשר בהם ההשפעה הזאת, באופן שכשידברו הרבורים ההם תמשך ההשפעה הזאת למדבר אותם ובתנאי שיהיה ההגיון הזה נגבולים שהונבלו לו, וכמו שזכרנו לפני בסיעתה דשמיא, וכן בהשכלת מה שנכלל בדבורים ההם לפי דרכיהם האמתיים, תמשך השפעה הזאת למשכיל אותם.

ואמנם מדרגות מדרגות יש בהשפעה הזאת, ונתחלקו המדרגות האלה בחלקי ההגיון וההשכלה כפי מה שראתה החכמה העליונה היותו נאות, שבחלק אחד מן ההגיון תמשך מדרגה אחת מן ההשפעה, ובחלק אחר מדרגה אחרת, וכן בהשכלה, אך אין לך חלק מתלמוד התורה שלא תמשך בו מדרגה אחת ממדרגות ההשפעה הרמה הזאת, אם ישמרו בו התנאים המצטרפים.

והנה זה פשוט שכל מה שתתעלה ההשכלה, תגדל יותר מדרגת ההשפעה שתמשך על ידה, ולא ישוה מי שישכיל לשון המקראות לבד עם מי שישכיל כונתם, ולא מי שישכיל הכונה השמחית שבהם עם מי שיעמיק בהם יותר, ולא מי שיעמיק בהם קצת עם מי שיעמיק בהם הרבה, אמנם היה מחסדו יתברך, שבכל חלק מן ההשכלה תמשך מדרגה מן ההשפעה עד שכל מי שהשכיל בה ירויח מן ההשפעה הגדולה הזאת מה שנקשר בהשכלה ההיא, ומי שלא הגיע לשום השכלה אלא להגיון לבד - כבר יהיה אמצעי לו לשיחולק גם לו קצת מן ההשפעה הזאת, ונמצא רובם של ישראל זוכים לה, מי מעט ומי יותר.

ואמנם זולת זאת ההדרגה עוד נמצא בה הדרגה וחלוק לפי מה שצריך לתקן בה כלל הבריאה, עד שאין חלק ממנה שלא יתוקן על ידו וישלם חלק מחלקי כלל הבריאה, ונמצא שהרוצה לעבוד לפני בוראו עבודה שלמה, צריך שיעסוק בכל חלקיה כפי יכולתו, כדי שיגיע ממנו התקון אל חלקי הבריאה כולה, ועל הדרך הזה אמרו חז"ל "לעולם ישלש אדם ימיו שלישי במקרא שלישי במשנה שלישי בגמרא" (קדושין ל', ע"ז י"ט) ובכלל זה כל חלקי התורה, שיחלק בהם זמנו, עד שיאחז בכולם ולא יניח ידו מאחד מהם, אך שיעור העסק שיעסוק בכל אחד מהם, ראוי שימדוד לפי מה שהוא אדם ולפי כל המקרים הקורים אותו וכבר דברנו מזה במאמר בפני עצמו, עין שם. עכ"ל שם הנוגע לענינינו.

* * *

מאמר הדרבה בענין חינוך הילדים

ראינו לבאר כאן ענין נחוץ בענין הדרך הראוי בחינוך הילדים

פרק א

א

היות ונזכר לעיל שהמצב וסדר החיים בימינו מכביד ומקשה על ענין חינוך הילדים, על כן כדאי לבאר הענין קצת יותר באריכות ולבאר מה הוא החינוך הנכון, והנה נזכר לעיל (פ"ג אות ג') שהמשיכה לגשמיות ששורה היום היא המקלקלת את החינוך, ונבאר הענין בסיעתא דשמיא.

הנה המצב וסדר החיים של ימינו ממלא את הלב בגשמיות ומשיכה אליה גם אצל קטני קטנים וצעירים, וההורים ומחנכים לא די שלא מונעים את הילדים מזה ולא ממאסים בעיניהם את כל זה, אלא אדרבה בעצמם מעניקים להם הרבה גשמיות וממלאים גופם בכל מיני מעדנים ושאר הנאות גופניות הנמצאים בעולם וככה מרצים אותם בקל וחוסכים מעצמם המירחה להשקיט אותם, ושיצייתו להם אבל כאמת מפסידים בזה מאוד כי אינם גדלים ומתרגלים עם קבלת עול וזה גורם שאחר כך ח"ו בועטים בכל ענין של קבלת עול, והפסוק אומר (איכה ג') טוב לגבר כי ישא עול מנעוריו. נמצא על ידי הנהגה הזאת אין ההורים יוצאים ידי חובתם במצות חינוך, ועוד עצם ענין זה שממלאים גופם במעדנים הרי זה מונע את התורה שלומדים מליכנס ללבם כמוש"כ התוספות (במס' כתובות ק"ד ע"א ד"ה לא) בשם המדרש וז"ל עד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו... ע"כ. ועל כן אפילו אם יצליח להכניס בהם הדברי תורה באיזה אופן שהוא בכל זאת בוודאי שאינו נכנס ללבם (וככתוב כתבם על לוח לבך) ואינו נבלע באבריהם כמו דאיתא שצריך להיות התורה נבלע באברים, ועוד שאפילו מה שנכנס הוא רק באופן חיצוני, (כלומר חיצוניות התורה), ולא נשמת התורה ורוחניותה שזה העיקר, וכמובא לעיל

בשם הרמח"ל שבלי זה אין לה חשיבות יותר משאר חכמות הטבע ח"ו, ועל כן אין זה מביא אותם ליראת שמים ח"ו ולמטרה המבוקשת.

וכמו כן המצב גורם לפתיחת עיני הילדים בעולם הזה ובעניניו ובעניני היצר ח"ו, אשר בדורות שלפנינו אפילו אדם מבוגר וזקן בן ע' שנה לא היה לכו כ"כ מלא ושבע ועיניו לא ראו ואזניו לא שמעו במשך כל ימי חייו כל כך מהעולם הגשמי ויצר הרע, כמו שכבר ראו ושמעו ילדים קטנים בימינו. והנה הכלל ידוע בספה"ק (ולדוגמא עיין חובת הלכות שער הפרישות פ"ד ושער חשבון הנפש פ"ג אופן ה"ע) שהגשמיות והרוחניות המה כמו אש ומים שאינם סובלים זה את זה והאחד דוחה ומקיא את השני ולכן הדורות שלפנינו היו שומרים ומקפידים מאוד על צעירי הצאן קדשים שיהיו מרוחקים ומנותקים מכל הענינים הגשמיים ומדיעתם, ואפילו דברים שיצטרכו להם כשיגדלו היו מונעים מהם ידיעתם בצעירותם. ועיין תשובת הרשב"א (שו"ת חלק א סי' תטו) שבימיו היה איזה מקום שהתחילו התלמידים ללמוד שאר חכמות חוץ מהתורה הקדושה, ויצאו נגדם הרא"ש והרשב"א ועוד גדולי הדור וגזרו חרם שלא ילמדו לתלמידים חכמות אחרות חוץ מהתורה הקדושה, ואפילו לצורך פרנסה עד גיל כ"ה שנים ע"ש. ואמרו במדרש עד שיתפלל אדם שיכנסו דברי תורה למעיו יתפלל שלא יכנסו דברים בטלים למעיו, ע"כ.

ומעם כל הדברים האלו הנזכרים הם:

א. כי הטבע הוא שכל מה שהלכ קולט וסופג ראשונה לתוך לב האדם ובפרט בילדותו זהו הממלא את לבו וקונה שביתתו ומקומו בתוכו לעולם, ואינו יוצא מדפנותיו לעולם, (רק על ידי שבירה וליבון עד שיהיה בגדר פנים חדשות באו לכאן), וכמו גירסא דינקותא שנשאר בזכרון תמיד אפילו עד זקנה ושיבה, כיון

י"ד וכן מבואר בספר החינוך מצוה רמח ושיג, וכן ברמב"ם בהקדמה לסדר זרעים שחורבן הנפש בתיקון הגוף ותיקון הנפש בחורבן הגוף. וכן בספר כד הקמח על ענין השמחה (נדפס באות ס) בסופו.

שלבנו של הילד ה"ה רך ונח ופנוי ונקי מכל, על כן כל מה ששמים בתוכו נקלט ונחקק שם בחוזק ונשאר קבוע לעולם^{רעה}, ומה שיכניסו לתוכו אח"כ יהיה

יעה ועל כן הרי זה נשאר בזכרונו עד זקנה ושיבה, וגם היות שלבו פנוי הרי כל דבר ממלא את כל חלל לבו ולכן הרי זה משפיע מאוד על כל החיים, ולכן היו בכל הדורות שומרים על ילדים עד שיגדלו על כל שמיעה וראיה וידיעה, כי נחוץ מאוד לשמור על ראיית העינים כי כחה גדול מאוד להשפיע על האדם בין לטוב ובין ח"ו להיפוך, ואפילו ראה שאין האדם שם לב אליה גם כן משפיע ומכניס כח ורושם מהדבר תוך האדם בין לטוב או ח"ו להיפוך, וכל זה מבואר בראשונים ובשאר ספה"ק ובראש וראשון הרמב"ן מבאר כח השפעת העין (עין דבה"ק בפ' וירא עה"פ ותבט...ותהי נציב מלח) ויותר מזה שאפילו כשהאדם רואה דבר וחושב עליה בצורה שלילית בכל זאת אם רואה אותה כסדר ברציפות הרי זה יכול להשפיע על האדם משיכה להדבר, כמו שבא מפורש בתה"ק (דברים כט, ט"ו) בפסוק כי אתם ידעתם וכו', ותראו את שיקוציהם וכו' עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם, פן יש בכם איש או אשה וכו' שורש פורה ראש ולענה (דברים כט טו טז יז) שמכיון שראו במצרים את הע"ז שלהם אע"פ שהיו בעיניהם משוקץ ומגועל בכל זאת מכיון שהיה בקביעות (כלשון הכתוב "אשר עמהם") לכן יש חשש אולי נכנס באחד מהם איזה שורש פורה ראש ולענה ח"ו, וידוע שנשאל החזו"א אם אפשר לקחת ילד קטן (פחות מבן ט) לים ובריקה שרוחצות שם נשים ענה החזו"א שזה יזיק להם ח"ו בבגרותם, ע"כ. הרי לנו מזה חומר הענין שאע"פ שהילד אינו מבחין כל מה שהוא רואה ולא שייך שיזיק לו בזמנו בכל זאת מכיון שזה הסתכלות שאסורה למבוגר יכולה להיות חוזר וניעור להזיק לו בבגרותו על כן החכם עיניו בראשו וידע את אשר לפניו (ועי' מש"כ לעיל פ"א הערה מ"ז).

וכמ"כ נוגע ענין זה גם לכל אדם שכל בוקר כשהאדם קם ה"ה ג"כ קצת כבריה חדשה ככתוב חדשים לבקרים וגו' (ולכן מברכים כל יום ברכות השחר מחדש) וכמבואר בספרי מוסר שהבורא ב"ה שם זה בטבע העולם שאחרי שהאדם ישן בלילה ונשמתו יוצאת ממנו הרי היא חוזרת אליו בבוקר בהתחדשות וכמ"כ הנפש, וה"ז מורגש מאוד, ועל כן גם הכלל הנזכר נוהג בה שכל מה שהאדם שומע ורואה וחושב ומדבר בשעה ראשונה מהקימה ה"ז משפיע מאוד על האדם על כל משך היום, ועל כן עובדי ה' ואנשי מעשה נוהגים שלא להתעסק ולחשוב ולראות ולשמוע שום ענין גשמי עד אחרי התפלה ויש שנזהרים אפילו מדבור חול, וחסידי הראשונים היו מוסיפים עוד שעה אחרי תפלתם (וכמבואר הענין בספרי מוסר שעד אחר שעה מהתפלה האדם מסוכן שלא יפול מכל מה שהתעלה בשעת התפלה) ועי' באמרי פנחס שכתב שלפני התפלה אפילו דבור א' של חול מזיק מאוד ומבטל מכוונת התפלה ע"כ. וראה מש"כ לעיל פ' ט אות ב' בהערה ק"ע.

בבחינת עראי כיון שאין הלב פנוי, ובפרט אם יהיה הדבר מסוג אחר שאינו רגיל בו מנעוריו, לא יהיה נקלט שם בצורה קבועה, וק"ו אם יהיה מסוג הדברים הסותרים זה לזה כגון גשמיות ורוחניות לא יוכל לחדור אליו, ולכן איתא במשנה (אבות פ"ד) הלומד זקן דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (כלומר שאפילו אם ישתדל האדם להשכיח ולהוציא מלבו כל מה שכתוב וחקוק שם מקודם בכל זאת סו"ם ה"ז כנייר מחוק שאין נכתב עליו טוב) אבל הלומד ילד הר"ז כדיו על נייר חדש, ע"כ"י.

אבל כל זה היה ברורות שלפנינו שהיו המוחות והלבבות של הילדים שמורים מכל הדברים הבטלים, אבל כהיום לדאכוננו הרבה ילדים הרי הם כזקנים ודומים לנייר מחוק ועל כן אין התורה נחקקת טוב בלבם. על כל פנים ברגע שממלאים אותם תחילה בגשמיות וכו' נסגרים הלבבות לגבי רוחניות. וכדי לפתוח לבם לרוחניות אחר כך צריכים מסירת נפש ותפלות בדמעות לעורר רחמי שמים להסרת הערלה מהלב, ושתהיה נעשה שוב בנייר חדש שלא ישאר שום רושם מהעבר, מפני שהוא כדבר שלמעלה מדרך הטבע וכנזכר מהמשנה, אמנם בכל זאת כשאדם מקדש עצמו אפילו מעט ויתחרט על העבר ויבקש רחמים מקדשים אותו הרבה מלמעלה, ככתוב (דברים ל, ו) ומל ה' אלקיך את לבבך וגו'.

ב. וכמו כן מבע העינים וגם עיני השכל, שאינם יכולים לשמש לשניהם ביחד וכל פעם שהאדם פותח עיניו לגשמיות נסגרים עיניו לגבי רוחניות, ככתוב באכילת עץ הדעת (בראשית ג, ז) ותפקחנה עיני שניהם שזה היה פתיחת עיניהם לעולם הגשמי שנעשה ע"י היצר הרע ואכילת עץ הדעת, על כן וידעו כי עירומים הם, שהרגישו תיכף ומיד שנתערטלו מכל רוחניות (ומצות) וכפרש"י

י"ועוד יש לדעת מה שמסבירים גם הטבעיים שכל דבר שילד שומע ורואה חודר עמוק לתוך לבו ומחו ונחקק שם בחוזק, מפני שאצל הילד כל דבר בעולם הרי זה אצלו חדש ופלא, וכפי הטבע כל דבר שאדם רואה ושומע בהתעניינות ה"ז חודר ונחקק עמו בלב, ועל כן נשאר חזק בזכרונו, ומזה יש ללמוד גם למבוגרים שכך הוא הכלל שכל מה שהאדם מקבל בהתעניינות ה"ז נכנס ללבו עמוק וחזק ונשאר בזכרונו.

שם, ועל כן התחבאו כששמעו את קול השי"ת שקרא אליהם, כלומר שהשי"ת קרא להם כביכול לחזור להתקרב אליו, והם פחדו והתביישו, כי הרגישו שכבר אינם שייכים לרוחניות, ולא יהיה נתפס אצלם, וכמו כן הוא הענין אצל כל אדם ברגע שנפתחים עיניו בגשמיות ומכל שכן ח"ו בדרכי היצר הרע הרי לבו מתרחק מרוחניות ונרתע כל פעם (כשבא להתקרב אל הקדושה) כי אינו מרגיש שהדברים משתייכים ללבו ושיוכל להתקשר אליהם, וק"ו כשכל זה נעשה בימי הנעורים כשהעינים עדיין פנויות מכל ונפתחות ח"ו ראשונה להעולם הזה, וק"ו ח"ו להיצה"ר, אזי הם מרגישים כמו זר לגבי רוחניות ונרתעים ח"ו אחרנית. ואוי ואבוי לעינים שכך רואות, ואזני ההורים שכך שומעות ואינם מבינים איך קורים כדברים האלה לצאצאיהם אשר טפחו ורבו, ואיך מתרחקים ח"ו מכל מה שהעניקו להם, אבל להג"ל מובן הענין כיון שלא שמרו עליהם בקטנותם, לבם כבר נתמלא בגשמיות ודברים זרים, ועיניהם ראו שקוציהם וגלוליהם של היצר הרע ושלוחיו, לכן כבר לבכם פונה מעם ה' ח"ו ויש בהם ח"ו שורש פורה ראש ולענה, ועל כן החי יתן אל לבו לכל זה [ב' סיכות אלו הן בינות סור מרע].

ב

ג. ועוד יש לעורר בענין זה, היות שהאוויר היום מלא עם משיכה לגשמיות (וח"ו ליצה"ר ה' ישמרנו) על כן צריכים להעניק להילדים וצעירי הצאן כח הגנה שלא יהיו נתפסים ברשת היצר השורה ברחוב כהיום לא עלינו, והוא על ידי שנשפיע עליהם הרבה טעם והרגשת עונג בתורה ומצות ועבודת ה', וזה צריך להיות מלא בפנימיות כי כל דבר חצוני אין בו טעם ואין הלב נמשך אחריו, ולזה צריך שהמתנדק המשפיע יהיו כל דבריו יוצאים ונובעים מתוך פנימיות לבו, כי אם יהיו רק מחיצוניותו אפילו שייפה הדברים בעיניהם עם כל מיני לבושים חיצוניים, או עם משלים יפים ודיבור ושפה יפה וכדו', בכל זאת לא יכבוש לכם כי רק דבר היוצא מן הלב נכנס ללב. כי אם אינו יוצא מהלב יחסר בו טעם, כי הטעם הוא דבר פנימי, משל לאוכל הגשמי שהטעם שבו אינו דבר חצוני ומוחשי שאפשר למששו בידים אלא הרי הוא טמון בתוכו, ובכל זאת כל

המשיכה והתיאבון לאכול תלוי בו, וכן התבלינים ששמים בו להטעימו צריכים להיות נבלעים לתוכו כי בלא זה יחסר בשלימות טעמו. [וכמו כן ברוחניות כ"ז שאין הדברים יוצאים מפנימיות הלב אין בהם טעם].

ד. גם צריכים הצעירים לראות לפני עיניהם דמות של ת"ח אמיתיים עם פנימיות ולב טהור ומיוחד לאבינו שבשמים, כי כח הראיה משפיע מאוד וכמו שרואים שזה משפיע בצד היצה"ר ח"ו, מזה יש ללמוד בבחינת מאויבי תחכמי שזה לעומת זה ובמדה טובה מרובה הרי זה משפיע ביתר שאת, ולצעירנו כיום הם לא רואים מספיק דמות של בני תורה אמיתיים עם פנימיות ואהבת ה' ואמונתו ויראתו על פניהם כי מועטים המה, כי שרו חכימיא למהוי כספריא וכו' עד כעמא דארעא (סוטה מט ע"א), והם המה הנראים ביותר לעיני ההמון, ובני עליה המועטים מונחים בקרן זוית, ואינם תופסים מקום בראש כדאי' בגמ' (סוטה שם) על עקבתא דמשיחא יראי חטא וכו' ובפרט כשרואים קטגוריא בין ת"ח, ובפרט כשהמחלוקת היא על כבודם, אפילו אם כונת הת"ח במחלוקתו לשם שמים, אבל התלמידים לא מקבלים את זה בצורה כזאת, כי בזמנינו כבר למדו הרבה ערמוניות בצעירותם ולכן תולים כל דבר לכף חובה וכדו', (כי כך הם שומעים מהמבוגרים שמדברים כך בפניהם כי כך הוא היום השפה הרגילה וע"כ הם גם לומדים מהם) ועל כן הרי זה ח"ו בגדר חילול ה' וגורם להם לזלזל בכל ח"ו, ומכיון שאין הרוחניות והתורה הקדושה מספיק נערצת וחשובה בעיניהם, לכן נמשכים אחר דברי הבל ושמות של היצה"ר כיון שאין לפניהם דבר שיהיה נראה להם יותר חשוב. על כן נחוץ מאוד להשתדל ולשום לב כמה שאפשר שעכ"פ המלמדים ומורים בעם יהיו מאלו המועטים ואז יראו התלמידים לפני עיניהם התמונה הנכונה וזה ישפיע עליהם מאוד^{י"ז} וילווה אותם כל ימיהם וכנזכר^{י"ח} [ב' דברים אלו הם בחינות עשה טוב].

^{י"ז} וכאן המקום להעיר על עוד פרט חשוב בענין זה שראיית דמות משפיעה על האדם וזה נוגע גם למבוגרים וגם לחינוך הילדים, דהנה כהיום ישנם בהרבה מקומות בתי כנסיות שיש שם הרבה מנינים זה אחר זה ומכיון שזה נותן הרבה נוחיות לאנשים כי זה

משחרר את האדם מלחיות עם עול על צוארו לקום בבוקר בשעה מסויימת, ויכול להאריך כמה שירצה בשינתו המתוקה לגופו ויכול לישון רגוע ובלי הרגשת חסרון בה, כי כמה מאוחר שיקום לא יחסר המזג עם כל ההידורים עם מנין מלא וחשוב, ואפילו מקוה חמה המפנקת את החומר יוכל להשיג מתי שיהיה, ועכ"ז לא יחסר להאדם גם הרגשת מתחסד עם קונו, אבל באמת הנהגה כזאת היא מאוד בניגוד להשקפת התורה והמוסר, וכדאי' בטוש"ע בסעיף הראשון "לאורח חיים" של יהודי וז"ל יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו וכו' ע"ש ובודאי שזה הוא כהקדמה ופתיחת שער עבור האדם לקיים כל המשך דברי הש"ע, וגם בטל' בזה ענין מה דאי' בגמ' (ברכות דף ו' ע"ב) להיות קובע מקום לתפלתו ושהוא מסוגל להתקבל תפלתו ולהתמלאות בקשתו כדאי' בגמ' שאלוקי אברהם בעזרו, וידוע מספרי מוסר שכתבו שלחיות עם עול ה"ז ממתיק את חיי האדם וככתוב טוב לגבר כי ישא עול וגו' וזה גם בחיים הגשמיים, כי מי שחי בלי סדר קבוע ועול א"א לו להרגיש טעם בחייו ורק מי שחי עם עול מסודר ה"ה מרגיש טעם מתוק בחייו והוא שונה לגמרי ממי שאינו חי עם סדר קבוע, וזה מורגש מאוד לכל בעל נסיון רק שתחילה עד שמתרגלים ה"ז נראה ומורגש כדבר קשה, והמתנהג כנזכר ה"ז משפיע עליו לחיות בלי עומ"ש בכלל אע"פ שאינו מורגש כך להאדם כי רק אחרי שינסה להתנהג בדרך הנכונה, אח"כ יבחין ההבדל בין זל"ז כיתרון האור מן החושך, וחץ מזה הרי התפלה במקומות כאלו מפסידים את כל הערכתם כי המקומות נהיים כמו שוק, ומתקלקל ישוב הדעת של האדם ויורד כל ערך תפלתו, ונוסף לזה שאחרי שהאדם מתחיל כך את היום נהיה כל היום אצלו מעונן ומבולבל, והמציאות והחוש מעיד על כל זה, וזה מה שנוגע גם למבוגרים אבל עתה ענינינו לעורר בזה מה שנוגע לחינוך הילדים, שיש לדעת ולשום לב שילדים שמתגדלים כך שמתפללים תמיד במקומות כאלו הרי זה משפיע עליהם מאוד לא טוב בכמו"כ ענינים, א. הם מתגדלים עי"ז ללא הרגשה והתייחסות להזולת, ב. לחיות בלי סדר ובלי עול, ג. בלי דרך ארץ ונימוס כלפי הזולת, ובלי הרגשה להתפלה ולגשת בכבוד ראש ובהכנה לתפלה, ד. בלי רצינות ועומ"ש, כי כל מה שנזכר הוא התמונה שנרשם ונקלט בלבם מתחת הכרתם כי זה הוא ההנהגה שהם רואים שם במקומות הנזכרים. משא"כ אלו שמתגדלים בתפלה במקום שיש מנין א' קבוע ומסודר ורגוע ה"ז משפיע רוח טובה על האדם על כל היום, וכמו"כ לגבי הילדים ה"ז משפיע על כל משך חייהם, ודי בזה ההערה.

י"אם ישאל השואל הלא איתא בגמ' (סוטה מט' א') שספריא יהיו וכו' וא"כ איך אפשר לבטל גזירה זו, התשובה לזה היא כי מה שנזכר בחז"ל המדובר הוא על הרוב ועל צורת הדור בכלליות וכפי הרגיל, אבל בודאי לא בטלה הבחירה להמועטים המבקשים את ה'

ג

וּלְאֹרֶךְ כָּל הַסִּיבוֹת כְּזוֹכְרוֹת בָּאוֹת א' וּב', וְכֵן הַסִּיבוֹת הַנּוֹכְרוֹת בָּאוֹת ג' וּד' שֶׁאֵין מֵעֵינִיקִים לָהֶם פְּנִימוֹת וְהַרְגֵּשׁת עוֹנֵג וּמֵעֵם, וְלֹא רוֹאִים דּוֹגְמָא חִיה שֶׁל תּוֹרָה עִם פְּנִימוֹת לְפָנֵיהֶם, וּמִכַּח כָּל הַנּוֹכֵר, לִכֵּן נִרְאֶה לָהֶם הַכֹּל חֲצוּנִי וּבְלִי מֵעֵם וְנִהְיָה לָהֶם כָּל עֵינֵי הַרוּחָנוּת וְלִימוּד הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה כַּדְּבַר שֶׁל כִּפְיָה וְעוֹל כְּבֵד, (וְנִמְאָם בְּעֵינֵיהֶם ח"ו) עַל כֵּן הָרִי הֵם מַחְפְּשִׁים סִיפּוֹק מְדַבְּרִים אַחֲרֵיהֶם, וְכַשְׁגִּדְלִים וְעוֹמְדִים עַל רִגְלֵיהֶם וּמִשְׁתַּחֲרָרִים מִשְׁלִיטַת מַחֲנִכֵיהֶם מוֹרְדִים ח"ו בְּכָל הַחִינּוּךְ שֶׁקִּבְּלוּ וְזוֹרְקִים מֵעֲלֵיהֶם עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם שֶׁהִיא עֲלֵיהֶם עַד עֵתָה כְּעוֹל כְּבֵד וּבְכִפְיָה וּבְלִי אֶהְבָּה וּמֵעֵם, וְאִזּוּ יֵשׁ מְקוֹם פְּנִי בְּרָאשׁ וּבְלֵב לִיְצִה"ר ח"ו וּמָה יַעֲשֶׂה הַבֵּן שְׁלֹא יַחְמָא, וְלִפְעָמִים אֶפִּילוּ יֶלֶד שְׂרוּצָה לִהְיוֹת טוֹב אֲבָל רוֹאֶה בְּרַחוּב מְשִׁיכַת פְּתוּוֹי הַיֵּצֵר הָרַע, וְאִין לוֹ כְּלִים לְהִלָּחֵם בּוֹ, וְאִין לוֹ מָה לְהַשִּׁיב לִיְצִרוֹ הַמְּבַעֵיר לְבוֹ לְכָל הַגְּשָׁמוֹת, לִכֵּן אִין לוֹ כַּח לְעִמּוּד בְּנִסְיוֹנוֹתָיו, וּמִתְרַשְׁלִים יְדִיו וְנוֹפֵל בְּרוּחוֹ וּמִתִּיַּאֵשׁ וּבְכַךְ הָרִי הוּא נֹלְכֵד בְּרֶשֶׁת הַיֵּצֵר הָרַע ח"ו.

אֲמֵנָם אִם נִיתֵן לָהֶם לְהַרְגִּישׁ מֵעֵם וְעוֹנֵג בְּרוּחָנוּת, וְיִרְגִּישׁוּ שֶׁהַרוּחָנוּת גַּם כֵּן נוֹתֵן לָהֶם סִיפּוֹק וְעוֹנֵג וְגַם נִכְנִים בְּלִבָּם אֶהְבָּה לְהַשִּׁי"ת וְאֶהְבָּה לְתוֹרָה וְיִרְאֵת שָׁמַיִם, אִזּוּ מִמִּילָא כִּשְׁתַּתְּמֵלֵא הַלֵּב כּוֹזֵה הָרִי לֹא יִשְׁאֵר מְקוֹם פְּנִי בְּלֵב לְאֶהְבָּה זֶרֶה וְלִיְצִה"ר, וּבְפֶרֶט אִם נִלְהִיב לְבָם לִזֶּה שְׁתַּבְּעֵר בָּם הַתְּלַהּבוֹת הַקְּדוּשָׁה אִזּוּ בּוֹדְאֵי יִהְיֶה הַבְּלֵא זֹאת מִפִּיק הַבְּלֵא שֶׁל הַיְצִה"ר, וְהַאֶהְבָּה הַזֹּאת הַרוּחָנוּת תִּדְחַה מֵהַלֵּב כָּל שְׂאֵר אֶהְבוֹת הַזֹּרוֹת וְתִתֵּן לָהֶם הַכַּח לְלַחֹם נֶגֶד הַיְצִה"ר וְנִסְיוֹנוֹתָיו.

וְעוֹד מֵאַחֲרֵי שֶׁנִּמְסוֹר לָהֶם אֶת הַתְּה"ק בְּצוֹרְתָהּ הַנִּכְוָנָה עִם פְּנִימוֹת, אִזּוּ סְגוּלַת הַתּוֹרָה שֶׁנִּכְנַסְתָּ בְּלִבָּם יִהְיֶה כֵּה כַח רוּחָנוּ כִּיּוֹן שֶׁהִיא עֲמוּפָה בִּירְאֵת ה' וְאֶהְבָּתוֹ וְאִמוֹנָתוֹ וְעַל כֵּן הָרִי הִיא קְשׁוּרָה לְהַשִּׁי"ת, וְתוֹרָה כּוֹזֵאת תְּדַבֵּר כְּנֶגֶד יְצִר

וּלְמִתְאֵמֵץ בְּכָל כַּחוֹ יוֹתֵר מֵהַהֲשַׁתְּדְלוֹת הַרְגִּילָה וְהַטְּבַעִית אֶפִּילוּ בְּדוֹר הַשְּׁפֵל הַזֶּה זֶה וְזֶה בְּרוּר וּפְשׁוּט לְהַמְתַּבּוֹן יוֹתֵר עֲמוּק.

הרע, כי תורה שקשורה להשי"ת היא התורה שדברה כנגד יצר הרע, ועליה נאמר בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין (קידושין ל ע"ב) ותורה כזו שקשורה להשי"ת היא תפעיל גם קשר בלבם להשי"ת וכמוש"כ הרמח"ל הג"ל (בפרק ג), (וגם מש"כ הרמב"ם שאין מחשבות יצה"ר מצויה אלא בלב פנוי מהחכמה כונתו דוקא על תורה כזו שנקראת תורת ה' וזו היא שאינה נותנת ליצה"ר להכנס ללבו כי מכח קדושתה שהיא אש אוכלה, שורפת את היצה"ר), מה שאין כן לימוד תורה באופן שהוא רק חצוניות אין בה שפע אלוקי וכמבואר ברמח"ל הג"ל ולכן אין בה כח להשיב נפש ולשמח הלב ולדבר כנגד היצר הרע^ע, שלא יצמרכו לרעות בשדות זרים ח"ו, על כן עלינו לשים לב לכל הנוכח ולתקן מה שבידינו וכחינו.

ד

ויש להעיר עוד בענין חינוך ילדים ותלמידים, שנחויז מאוד לתת להם הרבה תשומת לב אהבה וחמימות ולבביות, כי זה עוזר מאוד לגידול ופיתוח הילד, כי כשם שהגוף גדל ומתפתח בכח המזון ושאר צרכי הגוף, כמו כן רוח האדם גדלה ומתפתחת על ידי אהבה וחמימות הלב שהוא מקבל, וכשחסר ענין זה בילדותו הרי זה פוגע בגידול ופיתוח כשרונותיו ומדותיו, וכל עניני מצב רוחו ונפשו תלויים בזה, ולכן כהיום ששורר בעולם הרבה מתח ואי סבלנות וכו' זו אחת מהסיבות על פי דרך הטבע שהרבה ילדים נשארים יוצאי דופן וחולי נפש ורוח ה' ישמרנו, והרבה פעמים זה גורם להתדרדרות ח"ו כשמתבגרים ואכמ"ל בזה, ולכן יש לשום לב לענין זה ויש לדעת כי הרבה פעמים אלו שמשתוללים

^ע ואעפ"כ אם הילד אינו נמשך להעומ"ש ויראה ואהבת ה' ח"ו, בודאי שעכ"ז אין להמנע מללמדו תורה אלא אדרבה יש למלאות לבו אפילו יותר באהבת ולימוד התורה"ק ולקיים מארז"ל (כתובות נ' ע"א) ספי ליה כתורא, והעיקר שיהיה עם הרבה אהבה כי אפילו לימוד תורה כזה יפעול בו קצת רושם בכל אופן וכמוש"כ הרמח"ל (שם ח"ד פ"ב) שאפילו לימוד תורה באופ"ז יש בה קצת רושם דקדושה ועל כן על ידי שיתמיד בה תמיד יש בכחה סוכ"ס להשפיע עליו קצת התעוררות והארה קטנה פעם אחרי פעם עד שסו"ס המאור שבה תחזירהו למוטב כמארז"ל (במדרש איכה פתיחתא ב') ע"כ.

בבית וכמו כן בבתי ספר ולא מצייתים הרי זה מחמת חוסר אהבה שאינם מקבלים כפי הצורך וזה מצוי מאוד (ולפעמים מפני שלא קבלו בעבר או בילדותם ומאז נכנס בלבם התמרמרות, ולפעמים רק כשמתבגרים ה"ז מבצבץ ויוצא ורק אז זה ניכר ולא מקודם) ועל כן מכח התמרמרות נפשם הרי הם מורדים בתוריהם ובמחנכיהם⁷⁵.

ויש לדעת כי הילדים יותר רגישים ונפגעים ביותר מכל דבור ותנועה מהוריהם ומחנכיהם ממה שנפגעים משאר כל אדם מכיון שיש להם הערכה גדולה אליהם ולכן מתייחסים מאוד לכל תנועה שלהם, כי כך הוא הטבע אצל כל בן אדם שלמי שיש לו הערכה גדולה ובפרט אם מחכה לקבל ממנו התקרבות ותשומת לב הרי זה גורם שישפוט כל תנועה שלו בפרט מה שנוגע אליו, ובפרט אם זה נוגע לגבי ההתייחסות והחשיבות וההערכה אליו כי זה כל אדם צריך חשיבות ממי שמעליו ובפרט כשהוא כנוע אליו, ולכן ממבע האדם לדון כל תנועה וכמו כן עושה עליו רושם מאוד כל הסברת פנים אליו (וכמו כן הוא ההתייחסות האשה לגבי בעלה)⁷⁶ ובענין זה הנזכר לתת להזולת הערכה וחשיבות

⁷⁵ ויש לפרש על פי זה הפסוק והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם וכבר תמהו על זה איזה ריחוק בלב יהיה בין האבות להבנים, ואף על פי שבעיקבתא דמשיחא יהיה בן קם באביו וכו' (כמבואר בסוף סוטה) אבל ברגע שתופיע הגאולה שלימה בודאי יתבטל כל זה מאליו ובודאי יתפייסו זה עם זה על כל המחלוקת ושנאת חנם שהרי הם רק מהבלי היצר הרע, ולמה יצטרך אליהו זל"ט לעשות שלום ביניהם. (ובשם החדושי הר"ם איתא שאז יתגלו ויראו בני אדם כל הענינים הרוחניים ועל כן יבינו הבנים שהוריהם שהולידום המשיכו להם לבוש מגושם וגם מכח התנהגותם שלא בקדושה וטהרה הרוחנית ועל כן יאשימו הילדים אותם על כל חטאיהם שלא היה להם כח לעמוד נגד יצרם מכח לבושם הגס ויכעסו עליהם ועל זה יהיה הריב עמם, ועל כן יצטרך אליהו הנביא לעשות שלום ביניהם ע"כ), ועפ"י האמור יל"פ ג"כ בדרך פשוט כי אז תתרבה הדעת ועל כן יבינו הילדים כמה גרמו להם קלקול על שלא נתנו להם מה שהיו צריכים ולא דאגו על חינוכם בדרך הנכונה בכל הענינים הנזכרים וזה קלקל להם את כל העתיד שלהם, ועל זה יהיה עבודה קשה לפייסם זה עם זה ולא יהיה שום בנ"א מסוגל לפייסם רק אליהו הנביא זל"ט.

⁷⁶ ובנוסף לכל זה יש לדעת שלפי הטבע הילדים המה הרבה יותר רגישים מהמבוגרים, והם נפגעים בקלות מכל דבר, מכיון שלבם ומוחם עדיין רך ופנוי, על כן כל דבר עושה

ותשומת לב, חשוב מאוד לדעת כי לגבי ילדים ואנשים צעירים ה"ז כפי המבוע עוזר ומוסיף לגידולם ופיתוח כשרונותיהם ופיתוחם בכלליות, (והרכה אנשים כהיום ובפרט המדוכאים סובלים הרבה מזה שהיה חסר להם כל הנזכר בצעירותם או בהווה).

ועל כן יש לשים לב לדבר זה כי זה חובה על האדם לזוהר מאוד בכבוד הבריות ובפרט על האומללים כדאיתא בגמ' (בבא מציעא נ"ט א') לזוהר מאוד בכבוד האשה שאונתה ודמעתה מצויה, וכמו כן התורה הקדושה כשמוזהירה על אונאת דברים, ה"ה מרגישה ביותר על אונאת ועינוי יתום ואלמנה ככתוב

רושם גדול וחודר תוך עומק לבם ומוחם, ועל כן נשאר בזכרונם כל הימים כל מה ששמעו וראו וגם כל ההרגשות וא"א להם כ"כ לשכוח מהצער וההרגשה, ולפעמים זה מפריע להם כל חייהם וכמו שרואים לפעמים שאם אירע לילד איזה דבר שעל ידי זה נכנס בו פחד וכדו' ואפילו אם הילד עדיין מונח בעריסה פחות מכן שנה ולא מבין כלל, בכל זאת לפעמים סובל מזה כל השנים שנשאר בו פחד לתמיד, וכמו כן הוא לגבי הרגשה של פגיעה מאיזה מלה שאמרו לו וכדו' שיכול להיות שיהיה נשאר בלבו ההרגשה והפגיעה לתמיד אם לא יוציאו את זה מלבו, ועל כן צריכים תיכף ומיד להוציא מלב הילד כל פחד או פגיעה וכדו' ולפייסו עד שיתרצה ויתבטל הפגיעה שנפגע נפשו כדי שלא יסבול ח"ו אח"כ סבל נפשי וכמו כן שלא ישאר בתוכו ח"ו שנאה להוריו ומוריו שפגעו בו לפי דעתו והבנתו, וזה גורם לפעמים מרידה נגדם כל הימים ולפעמים כתוצאה מזה הרי הוא בוגד בכל החינוך שקבל דרכם, והמציאות של כהיום מעידה על כל זה, כידוע ליודעים ומבינים בזה, ואע"פ שא"א לזוהר בכל זה בהחלט עד הסוף וסוכ"ס הכל תלוי בגזירת עליון ובהשגחה עליונה (והסיבות המה רק לבושים שמתלבש בהם הגזירה), בכל זאת החיוב על האדם להיות נזהר ולשמור על כל זה כפי מיטב יכולתו בכדי שלא יהיה אשם בזה ויהיה נדון ח"ו כאלו הוא עשאו וגרם לזה בפשיעתו וכמו שמבואר בחז"ל עה"פ כי יפול הנופל וגו'. (דברים כ"ג) הובא ברש"י שם.

ועל כן נצרך סבלנות מרובה לילדים ולהתנהג אתם ולנהלם כפי רכות לבבם ונפשם וכמ"ש יאע"ה אתנהלה לאטי לרגל הילדים וגו' כי הילדים רכים וכו' ומכיון שכן חייב האדם להרגיל את עצמו מאוד במדת הסבלנות לגבי ילדים ותלמידים כי אם יהיה נגרם להם נזק על ידי חוסר מדת הסבלנות של המחנכים יהיו עתידים ליתן את הדין על זה מאוד כי הרי זה אחריות שלהם לדאוג על חנוכם ושלא יהיה התרשלות מצד פשיעותם בזה בין האבות ובין המחנכים ומוריהם.

(שמות כ"ב) כל אלמנה ויתום לא תענון. כי אם ענה תענה וגו' אם צעוק יצעק אלי וגו' כי הם מדוכאים ומרגישים את עצמם פחותי ערך לגבי שאר אנשים וגם חסר להם החמימות ושאר הדברים הנ"ל על כן המה רגישים ביותר לכל הנזכר.

לבן החכם עיניו בראשו יבין איך להתנהג עם אלו הילדים וכמו כן המלמדים ומחנכים עם אלו התלמידים שאדרבה ישתדלו להעניק להם הרבה אהבה והערכה ותשומת לב כפי האפשר, ולפעמים יותר קל למחנך להעניק לתלמידיו ממה שההורים יוכלו לתת לילדיהם, כי המתח והטירדות בבית מפריעים לזה, ועל כן בכל אופן ובפרט כשיש קשיים עם ילד הדבר הראשון על המחנך להשתדל להעניק להילד כל מה שחסר לו מהבית, ובוזה יציל עצמו מלהיות מהגורמים להפיל הרבה חללים ח"ו, ובודאי יראה פרי טוב בעמלו. ובשכר שמטפל במסירות לכו בזרע קודש בניו האהובים של אבינו שבשמים, כודאי ישלם ה' פעלו ומשכורתו שלימה מאתו יתברך ויראה זרע ויאריך ימים בטוב ובנעימים²⁷.

ה

ונוסף לכל הנזכר צריכים לקבוע לדבר אליהם תמיד בעניני אמונה ובטחון ואהבת ה' ויראתו, כי בדורות שלפנינו היו גדלים כך מעת שיצאו ממעי אמם, האם היתה מעניקה להם זאת בגדר תורת אמך, ואחרי זה היו האבות מכניסים אותם לעול התורה ומצות, וממילא היתה יראתם קודמת לחכמתם והיתה גם יראתם וגם חכמתם מתקיימת. ומעת חסרנו כל אלה ונתהפך כל הסדר שקבעו חז"ל שתהיה יראתו קודמת לחכמתו הרי נתהפכה השליא על פניהם וכאלו לא באו עדיין לעולם, וא"כ אין תמיהה שהתורה הקדושה שמנסים להעניק להם שהיא חכמתם אינה מתקיימת אצלם ח"ו, על כן עלינו גם ההורים וגם המחנכים לתקן זאת ולהשלים לילדים קודם כל מה שחסר להם מגידולם,

²⁷ ויש להוסיף עוד הרבה כללים (חוץ מפרטים הרבה מאוד) נחוצים לדעת בענין חינוך אבל אכ"מ, וחלק מהדברים נתבארו בסיעתא דשמיא בשאר מקומות ונפוצים הם תוך כמה וכמה מאמרים מענינים שונים זעיר שם זעיר שם תדרשהו משם.

ולדבר אתם תמיד הרבה על כל הענינים הנזכרים ^{רפג}, ובפרט, כדי לעורר אהבת ה' נצרך לדבר הרבה על הנושא, ולפתוח עינים לראות מתוך כל הבריאה את האהבה שהשי"ת מעניק ומשפיע כי באמת כל העולם מלא אהבה ממנו ית' שמעניק כל מיני הטבות אבל צריך לשים לב ולפתוח עינים לראותה, ועמש"כ הרמב"ם (בה' תשובה פ"י ה"ו) וז"ל דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ע"כ. ועל כן צריכים דוקא לתדר בזה ביותר להרבות הדיבור בזה (כנגד המשחיתים כנוכר לעיל פרק ג' אות ז' בשם הרשב"א) ולהרגילם על כל דבר טוב שמקבלים לייחס את זה תומ"י להשי"ת ולהודות לו

^{רפג} והרבה מהצעירים היום בחורים ואברכים מתלוננים מאד במרירות גדולה על מחנכיהם ומוריהם שלא דברו אתם על ענינים אלו כלל, ובוכים במר נפשם על גורלם, כי מרגישים שזו סיבת ריחוקם מתכלית החיים וכנ"ל, וגם הרבה מאלו שח"ו התדרדרו לגמרי ל"ע אומרים בפירוש שהסיבה שהגיעו לידי כך, כי לא דברו אליהם ולא הכניסו בלבם אמונה ויראת שמים, וכל מה שהיו רגילים לשמוע הוא לשמור על התנהגותם שלא יחללו כבוד המקום או המשפחה וכדומה וכל הרושם שקבלו [בענין יהדותם] הוא התייחסות לגבי אנשים מה יאמרו הבריות ולא שצריכים לפחד ולהתייחס בכל דבר ודבר כלפי שמיא, וגם שלא הכניסו בהם אהבת ה' והרגשת טעם בתפלה, ויראת שמים, וזה גרם להם רפיון ידיים בזה, וממילא ירדו גם מהתורה שלימדו אותם ומהכל, (ואפילו המלמד דרדקי של היום מועטים המה אשר מכניסים בהילדים אהבת ה' ויראת שמים ואמונה טהורה וחמימות כמו שהיה בכל הדורות), וזהו מהעיקרים שהפעוטות צריכים לקבל ממוריהם כי הלימוד שהם מסוגלים ללמוד הוא מעט מאוד, אבל הגישה להלימוד ולכל מהלך החיים זה מה שהם זקוקים לה ביותר, וזה נעשה להם אח"כ היסוד לכל החיים, ומי שיודע איך היה בדורות שלפנינו יכול להעיד שכך היה, וכהיום ישנם כאלו שאע"פ שמעניקים להילדים אהבת תורה בכל זאת שוכחים לצרף גם אהבת ה' ואהבת יראת שמים וכמו שמבקשים כשמברכין החודש שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים ובגמרא (יבמות ק"ט ב') האומר אין לי אלא תורה אפילו תורה אין לו, ובמשנה אבות (פרק ג' משנה ט') שצריך להיות יראתו קודמת לחכמתו, ושמעתי פעם מאברך בן תורה שהיה מלמד דרדקי (בגיל יב יג יד) וביקר פעם אצל הצדיק הר"ר יחזקאל לעוינשטיין המשגיח דישיבת פונביז צ"ל וכשהזכיר לפניו שהוא מלמד, שאל אותו תיכף ומיד האם אתה מדבר עם הילדים על הרבש"ע האם אתה מספר להם שישנו רבוננו של עולם, ע"כ.

תמיד ותהיה כך שגורה בפיהם ומחשבתם ולכם ואם נעשה כן נבטיח לעצמינו שהתורה הקדושה ומצותיה תשאר אצלם קנין עולם ותקיים לעד בס"ד.

ובפרט כהיום שהחושך יכסה ארץ בכל מיני נסיונות קשים אשר לא שערום אבותינו, ואין דרך לנמות בלי להלחץ אל הקיר, לא נשאר לנו אלא הצלה והגנה זאת לצרף יחד ללימוד התורה הקדושה להתחזק ולדבק לבנו באמונה ובטחון ולהיות תמיד בכל עת ושעה דבוק בה' ביחד עם הלימוד, כי לולא זאת ח"ו מתמוטטים בגשם וברוח, ואין לנו אלא להשען כל רגע ורגע על אבינו שבשמים ^{רפ}, על כן עלינו למלא את ליבנו ולב בנינו ובנותינו ותלמידינו בהרבה אמונה ובטחון כנזכר, ובזכות זה נבטיח בעזרתו ית' את קיומם הנצחי וקיום התורה הקדושה ועמידתם בכל נסיונות הזמן.

ו

ואחרי כל הנזכר יש להוסיף עוד ענין אחד שבלעדו עדיין אין אנו בטוחין בההצלחה כלל וכלל, ^{רפ} והוא להרבות בתפלות ובתחנונים לה' שיגמור

^{רפ} ורק מי שמחזיק את עצמו חזק בזה יוכל לעבור בשלום את כל הנסיונות המופיעים, וכמו שרואים בחוש כהיום שאלו שאינם חזקים באמונה ובטחון, בכל נסיון ודאגה קטנה שמופיע להם, אם על פרנסתם או שאר דבר תיכף ומיד מתיאשים ומאבדים את ישוב דעתם והרבה מהם עוזבים תיכף ומיד את לימוד תורתם, ומי יודע מה שעוד עומד להופיע אם יתמשך עוד הזמן עד שנגאל ב"ב, וכפי שהזהירו והכינו אותנו צדיקי הדורות שלפני כמאתיים שנה שעומדים להופיע נסיונות ובירורים קשים ודייקא בעיני אמונה, ובשם הרה"ק מרוז"ן שאמר דמאי דאיתא בגמרא (סוף מכות) שבא חבקוק והעמידן על אחת זה נאמר בעיקר על הדור האחרון שהדרך היחידה שנשאר עבורם לעמוד בנסיונותם הרי הוא רק ע"י שיחזיקו מאוד באמונה ובזה יחיו בזה ובבא.

^{רפ} וכפי המבואר בספה"ק שאין שום פעולה והשתדלות יכולה לעזור ולפעול בלי ליווי התפלה, ואדרבה התפלה היא הקובעת יותר מההשתדלות ואע"פ שחייב האדם להשתדל בין בענינים גשמיים ובין בענינים רוחניים כי כך גזרה חכמתו ורצונו יתברך שהעולם הזה יתנהל עפ"י התלבשות סדר ודרך הטבע, אלא שבכל זאת כל הענינים נגזרים ונקבעים בשמים ואחרי שנגזר ונקבע בשמים על כל דבר ודבר, אח"ז על האדם להגיש

בעדינו וכראיתא בספה"ק גודל החיוב על האב והאם להתפלל על בניהם וצאצאיהם, עיין מ"ב (ס"י) מזו ס"ק י' שכתב וז"ל תמיד תהיה תפלת אב ואם שגורה בפיהם להתפלל על בניהם שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מדות טובות, ויכוין מאוד בברכת אהבה רבה, ובברכת התורה בשעה שאומרים ונהיה אנחנו וצאצאינו, וכן כשאומר בוכא לציון גואל למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה עכ"ל.¹⁹¹ וכדי לדעת גודל החשיבות וכוחה של תפלה זו נזכיר מש"כ

הכלי במה לקבלו, והוא הלבוש של השתדלות בדרך הטבע שדרכו יקבל מה שנגזר עבורו, אבל אך ורק כמה שנגזר עליו לא פחות ולא יותר, אלא שיש הבדל בין הנושאים כלומר שבענינים גשמיים אין ההשתדלות מוסיפה שום זכות לקבלת השפע או להרבות השפע, אלא שגודל ההשתדלות המבוקש ממנו בתורת כלי תלוי ג"כ אצל כל אחד ואחד כפי כמה שהוא צריך להטריח את עצמו ולהתייגע עבור כפרת עונותיו ותקונו שהוא זקוק לה, אבל אם יוסיף על סכום ההוא לא יתוסף לו כלום עבור זה, רק השתדלות התפלה היא מה שיכולה לפעול שיוסיפו לו משמים על מה שנגזר עליו.

משא"כ בענינים רוחניים אע"פ שגם על זה קובעים בשמים כמה שפע רוחני יקבל האדם, וכמה יצליח בעבודתו ועבודת הקודש, אבל זה תלוי בבחירת האדם וקובעים בשמים לפי רבוי השתדלות והתאמצות האדם וע"פ מסירות נפשו על הענין, נמצא ההשתדלות וההתאמצות היא העיקר ברוחניות אשר בה תלוי הקביעות בשמים ומוסיפה זכות כמו התפלה בגשמיות, ועפ"ז נגזר גמר ההצלחה כלומר שבלי התפלה לא יוכל להשיג דבר שלם ונשאר הכל בבחינת חצי דבר וככתוב (תהלים י"ז) לקל גומר עלי והד' יגמור בעדי וגו' (תהלים קלח), וכן הוא הענין בין לגבי הקום ועשה ובין לגבי מניעת העבירה להתגבר נגד היצה"ר וכדאי' בחז"ל יצרו של אדם וכו' ואלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו, ומכיון שכן הרי הדרך לקבל עזר מה' בודאי הוא על ידי תפלה, ולפי האמור מובן מאוד שאחרי כל ההשתדלות המתבקשת בחינוך הילדים, הצלחת הענין תלויה בתפלה.

¹⁹¹ וראה עוד בחיי אדם כלל כד סי"ט והועתק במ"ב סי' קכ"ב סק"ח וז"ל: נכון וראוי לכל אדם להתפלל בכל יום ביחוד על צרכיו ופרנסתו ושלא ימוש התורה מפיו וזרעו וזרע זרעו, ושיהיו כל יוצאי חלציו עובדי ה' באמת, ושלא ימצא פסול בזרעו... ואם אינו יודע לדבר צחות בלה"ק יאמרנה אף בלשון אשכנזי "רק שיהיה מקירות לבו" עכ"ל. ובספר פוקד עקרים להגה"ק ר' צדוק הכהן (דף טז א') כתב וז"ל: וכשמתפלל על בנים צריך להתפלל לבנים כשרים ות"ח ושיהיה כבוד שמים מתגדל ומתקדש ומתרבה על

בתנא דבי אליהו תחלת פי"ח (ונראה כונתו שם להוכיח כמה האדם יכול לפעול אצל השי"ת בכח תפלתו על ילדיו ומביא שם) מעשה מכהן אחד וכו' שהיה לו עשרה בנים וכו' בכל יום ויום היה מתפלל ומשתטח ומבקש רחמים ומלחך בלשונו עפר, כדי שלא יבא אחד מהן לידי עבירה ולידי דבר מכוער, וכו'¹⁷ עד שראה כהנים גדולים ופרחי כהונה מבניו ומבני בניו וכו' עליו הכתוב אומר בטח בה' ועשה טוב וגו' ויתן לך משאלות לבך וגו' עכ"ל שם. רצונו לומר שזכה לכל הגדולה בזכות התפלות¹⁸ באופן זה, וזה שהיה משקיע כל כך כח בתפלתו ה"ז

ידיהם, ושמעתי דזהו ענין הקדיש שהבן אומר אחר אביו "יתגדל ויתקדש וגו'" לומר דכונת אביו בהולדת הבנים כדי שיתגדל ויתקדש שמו יתברך ע"כ.

¹⁷ ואע"פ שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים בכל זאת מה שמקבל האדם על ידי תפלה נחשב כבידי אדם ולכן אפשר להתפלל גם על יראת שמים שהאדם משתדל ומתאמץ בתפלתו ועי"ז ניתן לו משמים לכן נחשב בידי אדם, וכמו"כ אפשר לפעול על ידי תפלה יראת שמים גם בעבור אדם אחר כדמוכח בגמרא (ברכות י') בדביתהו דר"מ שאמרה לו לר' מאיר שיתפלל על החוטאים שיחזרו בתשובה, ואע"פ שתלוי בבחירת האדם על כן יש לתמוה איך יכול האחד לבחור עבור השני, כתב ע"ז החזו"א (בגלינות החומש שבסוף חלק אר"ח) שאע"פ שזה דבר שכביכול אין השי"ת עושה (כי הכל ביד"ש חוץ מיראת שמים) בכל זאת מכיון שכל ישראל נחשבים כאיש אחד על כן יכול אדם אחד לבחור לזכות עבור השני כמו שיכול האדם לבחור עבור עצמו, ע"כ. וכמובן שצריך להשקיע הרבה יותר כח התאמצות בתפלתו כדי לפעול יר"ש עבור השני לא רק להשפיע לו יר"ש אלא גם לבטל בחירת השני לרעה ח"ו ועכ"פ על ילדיו של עצמו מסתבר שיותר קל לפעול מכיון שאחריותם עליו ביותר וגם הם ממש חלק ממנו כדאי' בחז"ל ברא כרעא דאבוה.

¹⁸ ואע"פ שרואים לפעמים שאע"פ שההורים מרבים תפלות על צאצאיהם ובכ"ז לא רואים פירותיהם בעה"ז לפי ראות עיני האדם, וכמו כן לפעמים שאע"פ שלא מתפללים ע"ז ובכ"ז יש להם בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות, יש לדעת שעל כל דבר ודבר יש חשבון מיוחד בשמים, ובדרך כלל ברוב הדברים והמאורעות האדם רואה לעיניו רק חצי תמונה כי האמת הוא שכל ימי חיי הבלינו עלי אדמות ה"ה אצל כאו"א המשך מחייו הקודמים בגלגולים השני של העבר, ואם היינו רואים כל התמונה מהתחלת חיינו עד עתה לא היה שום קושיא כלל אלא היינו מצדיקים עלינו את הדין והיינו מודים ומשבחים להשי"ת על חסדו הגדול אתנו שדן אותנו ברחמים וחסדים גדולים ולא לפי

מפני שהיה בומח שרק על ידי תפלותיו ישיג מבוקשתו (ולא סמך על חכמתו ובינתו שמכין איך לחנכם), אבל כמובן שצריך גם "ועשה טוב" כלומר לעשות את הטוב שביכלתינו, ואע"פ שלא עליך המלאכה לגמור אלא תלוי בה' בכל זאת אין אתה בן חורין להבטל הימנה, אבל עם כל זה עלינו לדעת שגמר ההצלחה בזה תלוי

מה שמגיע לנו ע"פ שורת הדין על מעשינו הקודמים, ועוד יש לדעת שלא כל פעם האדם יורד בגלגולו החדש באותו צורה שהיה לו בגלגול הקודם כלומר שיתכן שבגלגול הקודם היה האדם צדיק והיום איננו כך, וכמו"כ ההיפוך יתכן שהיה בינוני או ח"ו יותר גרוע וכהיום ה"ה יורד בצורה של ירא שמים וצדיק, וכמו"כ מדותיו יכולים להיות באופן אחר מאז, ולמשל יתכן שהיה לו בגלגול הקודם טבע של נדיבת לב והיה קל לו לעשות חסד מטבעו אבל לא עבד את השי"ת מספיק בזה כפי המבוקש ממנו, ועל כן מורידים אותו בגלגול השני בטבע של אביר לב וקמצן וצריך ללחום קשה עם טבעו על כל פרוטה שרוצה לתת לצדקה ועל כל חסד שיעשה, ובזה הוא תקונו ועונו, וכמו"כ לעניינינו יתכן שבגלגולו הקודם התפלל הרבה מאוד על הצלחת ילדיו ביראת השם וגם השתדל והשקיע כח בחינוך ובכ"ז היה איזה סיבה וענין שמנע את הענין שיצא לפועל ועל כן משלימים לו את זה בגלגולו עתה. נמצא מה שמשיג ומקבל היום איננו בחנם אלא רק בזכות תפלותיו והשתדלותו ויגיעו הקודמים ויש להאריך בענינים אלו הרבה מאוד בלי גבול אבל אכמ"ל בזה יותר אלא הזכרנו פרט קטן לפתוח עינים להבין כי ישרים דרכי ה' וכל דרכיו משפט ולתת לאיש כדרכיו ופרי מעלליו, ואידך פירושא הוא זיל גמור ובהדי כבשי דרחמנא למ"ל. ועלינו רק להאמין באמונת אומן ולשום בטחונינו בו ית' שהכל על מקומו יבא בשלום ועיקר השכר אנו מקבלים על מה שבאמונה אנו עושים וצדיק באמונתו יחיה ובפרט בתקופתנו אלה (וכידוע בשם הריזניר זצ"ל, שפסוק זה נאמר בעיקר על דור האחרון) שא"א לעבור כל הנסיונות ובירור הקשה אלא על ידי שנחיה בבטחון ואמונה בו ית' כדאיתא בחז"ל (מכות כ"ג) בא חבוקק והעמידן על אחת וכו', ועיני ראו בנ"א שהיה להם הרבה עגמ"נ ל"ע מבניהם שירדו מדרכם והתפללו עליהם שנים הרבה בדמעות שליש בלי להתייאש ואחרי הרבה שנים ומצב של ייאוש פתאום חזרו בהם, וגם לפעמים צאצאיהם חזרו על האכסניא שלה ובאופן של השגחה למעלה מדרך הטבע עד שהיה ברור לעין כל שרק יד ה' עשתה זאת, עכ"פ העיקר הוא להיות תמים עם ה' אלוקיך ולעשות את שלו ולהאמין שאין שום פעולה ותנועה קלה ודבור ומחשבה ורעותא דלבא של יהודי ופניה שפונה אל השי"ת הולך ח"ו לבטלה, אלא וסוף הכבוד לבא או בגלוי בזה העולם או בלעתיד לבא ב"ב.

רק בהש"ת וככתוב (תהלים נ"ז) לקל גומר עלי (ובתהלים קל"ח) וה' יגמור בעדי. ולכן השקיע הכהן המזוכר בתנר"א כ"כ התאמצות בפנייתו לה' עד שהיה מלחך העפר בלשונו בתפלתו, ומעתה יש לנו ללמוד מזה ק"ו לגבי תקופתנו שהסכנה החופפת על רוחניותם של הילדים הרי הוא מול עינינו ועל כן כמה צריכים להשקיע כח ולהשתטח בתפלה^{רפ"ט} להצילם מהסכנה אחרי כל ההשתדלות שלנו בבחינת ועשה טוב בחינוכם, ודי בזו ההערה.

* * *

^{רפ"ט} (הוספת המעתיק) ומובא בשם הרה"ק מהרי"ד מבעלזא ז"ע שאמר שמי שיל בנים, ואפילו אדם שהשיא כבר את בנו, לא יניח שמונה עשרה אחת יבשה בלא דמעות בתפלה על בנים טובים. והרה"ק מהר"א מבעלזא ז"ע אמר: מי שאינו מרטיב עינו בדמעות חמות ג' פעמים ביום, איני מבין איך יכול לראות הצלחה ונחת מבניו ע"כ.

ומובא בספר זכור לדוד שיצא לאור לזכרו של ר' דוד פרנקל זצ"ל (בח"ב עמוד ר"ה) שפעם אחת כשיצא הגר"ז מבריסק זצ"ל לטיול היומי כדרכו לצורך בריאות ובנו ר' רפאל נלווה אליו ושוחחו ביניהם, באמצע הטיול הופיע יהודי אחד לקראתם ואמר בזה"ל: בריסקער רב אני מקנא בכם, אחרי השבר הנורא במלחמת העולם השניה כמעט בכל בית יש אחד שנתעקם בדעות או שיצא לתרבות רעה ח"ו ואילו אצל הרב כל בניו הולכים בדרך התורה. הגר"ז לא השיב מאומה והמשיך בדרכו. ר' רפאל המשיך לדבר עם אביו על מה שדיברו מקודם וכך נמשך הדבר עד קרוב לסוף הטיול, פתאום פנה הגר"ז אל בנו ר' רפאל ואמר לו בזה"ל (בתרגום ללשה"ק): "כן, היודעים כמה נהרי דמעות שפכתי בעמדי ליד עריסות ילדי בקטנותם" עכ"ל. וכן אמר בהזדמנות אחרת שאין יודעים כמה בכיות ותפלות השקעתי, אחרים מנדנדים העריסה ושרים ואני במקום זה אמרתי תהילים ע"כ (מספר תורת חיים על אבות לבית בריסק פ"ב עמוד ק"א). וכן מובא על בעל הקה"י זצ"ל שבא א' וביקש ממנו ברכה על הצלחה בחינוך, ענה לו הקה"י "צריך שאתה תתפלל! מה אתה חושב, עד היום אני מתפלל כל יום על בני שליט"א, והיה זה כאשר בנו הגר"ח שליט"א כבר היה בן חמשים ושנים. ועי' קובץ אגרות להחזו"א ח"א מכתב ע"ד שכתב נוסח מיוחד של תפלה על הצלחת הילדים בתורה וז"ל: יה"ר מלפניך... שתרחם על בני ותהפוך לבבו לאהבה וליראה את שמך ולשקוד בתורתך הקדושה ותסיר מלפניו כל הסיבות המונעות אותו משקידת תורתך הקדושה, ותכין את כל הסיבות המביאות לתורתך הקדושה, כי אתה שומע תפילת עמך ישראל עכ"ל.

תוכן ענינים מפורט

אקדמות מילין:

- א. יבואר בו מהות התפלה וענינה ושהיא הסולם לעלות בית קל בכל עניני עבודת ה'.
- ב. הקשר שלנו עם השי"ת הוא בכוחם ודרכם של האבה"ק.
- ג. התבוננות באמירת שם אלוקינו והלימוד מזה למעשה.
- ד. גם יבאר מטרת הקונטרס הנוכחי ונחיצותה.

מדות "הגדול הגבור והנורא" שהמשיכו האבה"ק על ידי עבודתם. ביאור מאמר רז"ל תפלות אבות תקנום. ביאור הכתוב כי מי גוי גדול וגו' הלא הקב"ה שומע גם תפילות העכו"ם. הטעם שמקדימין אלוקינו לאלוקי אבותינו. לבחון עצמו בקבלת עומ"ש אם הוא מקבל כל מאורעותיו באהבה. ענין הרגשת אהבה ויראה ובושה בעת התפלה, ואיך יתנהג מי שעדיין רחוק מכל זה בפנימיות לבו. ביאור לשון ספר חסידים הבושת והאמונה נצמדות. באיזה אופן יהיה דבוק בת"ח וברבותיו שיבא עי"ז לדביקות בהשי"ת. הקשר של האדם עם השי"ת צריך להיות מוחשי בלב ולא יספיק לזה הסכמת השכל בלבד. גודל ההכרח לעמול במסירות נפש דייקא בעניני עבודת ה' ותיקון המדות. מבאר שא"א לדביקות בה' א"כ תקדם לזה אהבה לה', וביאור בפ' השירה בלשון "ויאמרו לאמר".

פרק א:

- א. חובת הזהירות במצות התפלה בכל פרטיה.
 - ב. כמה דברים הגורמים לבג"א לזלזל במצות התפלה ובהלכותיה מחמת חוסר שימת לב.
 - ג. בענין גודל הנחיצות והתועלת בלימוד הלכות תפלה ושינונם.
- שצריך לחיות באופן של קבלת עול וכמה דברים נחוצים בזה. כל דבר שאדם רואה או שומע נעשה מזה רושם במוחו. עיונים- אופן החזרה על לימודו צריך להיות באופן רגוע דוקא, ועוד כמה פרטים נחוצים בענין זה. החטאים גורמים לשכחת ההלכות בשעה שהוא צריך להם- (נ"א). עיונים- מ"מ לבאר שיש חיוב להקדים לימוד הל' תפלה לשאר לימודים.

פרק ב:

- א. שהתפלה היא היסוד לעליית האדם בעבודת ה', ושהכל תלוי בה.
 - ב. באיזה אופן יכול האדם להתעלות ע"י התפלה הן בסור מרע והן בעשה טוב.
 - ג. בענין התפלה על השגת התורה.
- מבאר ההכרח להקדים תפלה לכל ענין שרוצה להצליח בו הן בגשמיות והן ברוחניות. עוד יותר נצרך להקדים תפלה להצלחה בתורה ותפלה. גם ההוגים בתורה תמיד צריכים תפלה ובקשה להנצל מן החטא- מדברי היע"ז. במעלת אותם שמתאספים באמירת תהלים בציבור, והערה בענין זה. מעשה נורא שהיה בזמן הרמב"ן בחכם א' שזלזל בתפלה מצד היותו דבוק מאד בתורה. ומביא עצה ותחבולה שתועיל לכוונת התפלה מבעל הפלא יועץ. מעשה מהר"ר שמעלקא מניקלשבורג זצוק"ל בענין שא"א לכוין לאמיתה של תורה ביום שלא התפלל על כך. דברי החזו"א- שתורה ותפלה קשורים זה בזה ומשלימין זה את זה. עובדא מהגרי"י אברמסקי זצ"ל בענין הנזכר.

פרק ג:

- א. כמה סיבות שמחייבות אותנו בזמננו להשקיע יותר התאמצות בעבודת התפלה.
- ב. מעורר ומבאר שני ענינים שהם עיקר הגלות של זמננו והעצה להשתחרר ממנה.

על ידי זלזול קל בתפלה נגרם ח"ו התדרדרות יותר ויותר, ומבאר ההיזק הגדול הנגרם ע"י אי סגירת הטלפון בעת התפלה./בענין החיוב לעשות תורתו קבע ומלאכתו ארעי, ושצריך זהירות מפיתוי היצר שיש בענין זה./ביאור הגמ' (ר"ה טז ב') למה תוקעין ומריעין... כדי לעררב השטן.

פרק ד:

א. באיזה אופן התפלה היא כ"עתר" שיש בכחה להפך מחומר לצורה.

ב-ג. במה שנקרא האדם מבעה ע"ש התפלה.

ד. בענין חיות הנשמה מכח התפלה.

ה. עוד אוצרות נפלאים שיש בתפלה.

לשון הקודש הוא שם העצם./במה שנזכר לשון "העתרה" לגבי המכות (-עיונים)/בדברי התניא בהא דיש רשעים חייבי כריתות שמאריכים ימים./טעם במצות חינוך קטנים בתפלה./באיסור אכילה קודם התפלה ודברי המגיד ממעזריטש ז"ל./המעשה בירושלמי בספינה א' של עכ"ם ובו תינוק א' של ישראל.

פרק ה:

א. גודל מעלת התפלה בעת צרה או מצוקה.

ב. למה חיוב התפלה מן התורה הוא דוקא בעת צרה – לדעת הרמב"ן.

ג. האופן שיכול האדם להתעלות ביותר דוקא מתוך צרתו.

מביא מדברי ספר העקרים והמב"ט דאף כאשר גרמו מעשיהם להביא הצרה כשמתפללין אליו ית', מושיע אותם./בטעם שצריך לכוון רגליו בתפלה- (מדברי הרשב"א בחי' אגדות)/ענין חבלי משיח הדומים לחבלי לידה./עיונים- גודל המכשול והקלקולים המצויים בזמננו ע"י התייעצות עם הפסיכולוגים אפילו שומרי ת"מ –וביאור מאמר חז"ל חכמה בגוים תאמינ'./במה ששורה כהיום חוסר רגיעה וחוסר שלות הנפש בכל העולם.

פרק ו:

א. למה התפלה נקראת "עבודה".

ב. תכלית כל ענין התפלה ומשל נפלא על זה.

ליקוט מדברי הראשונים ז"ל שעיקר טעם התפלה להורות שמאתו ית"ש הכל, ושאלו תלויין בו. ומביא מדברי המב"ט למה א"ז נחשב לעזות לחזור ולבקש על אותו הענין כל יום וכמה פעמים ביום./דברי האבן עזרא והשל"ה הק' בביאור לשון "עבודה" בתפלה./בהא דעיון תפלה נחשב לחטא./דברי הירושלמי שר"כ היה מבית עלי וזכה לאריכות ימים ע"י התפלה./שהתפלה מקשרת עולם התחתון בעליון דוגמת הקרבן- (רוח חיים)./אם נאנס ונטרדה מחשבתו בעת התפלה שיזוהר עכ"פ מכאן ולהבא לתפוס מה שיש בידו.

פרק ז:

א. כמה סיבות שגורמים לבנ"א לזלזל בתפלה והדרך להנצל מזה.

ב. גודל החשיבות והתועלת שיש בתפלה של כאר"א.

ג. שכל תפלה פועלת לטובה אף כשאין נראית הישועה.

ד. בגדר תפלת תחנונים ועוד.

ה. היגיעה בתפלה מכפרת עוונותיו.

ו. באיזה אופן יוכל האדם לבחון אם מתאמץ כפי כוחו או שזה למעלה מכוחות נפשו.

דברי רבינו יונה ז"ל בביאור סמיכת גאולה לתפלה./בענין מי שהתפלל הרבה ולא נענה- דברי הקה"י זצ"ל./שלא יתפלל שיעשה הקב"ה כפי דעתו ורצונו רק יעורר רחמים לסלק מעליו

הדינים/עיונים- ביאור ומ"מ בדברי מהר"ו ז"ל במש"כ שצריך לכוין בתפלה לקיים מצות השי"ת. גם בזמננו ע"י אמונה פשוטה וריבוי תפלה יכולים לבטל גזירות קשות/אפילו מי שאינו ראוי מצד מעשיו יכול לפעול בתפלתו לבטל הגזירה./דברי הרה"ק מקוברין על מאמר הבעש"ט בפסוק בא אתה וכל ביתך אל התיבה.

פּרָק ח':

- א. מהו הגורם שכ"כ קשה בזמננו לכוין בתפלה.
 - ב. עצות להתחזק ולהתגבר על זה.
 - ג. ידבר בענין אמונה ובטחון.
 - ד. מהו ענין התפלה מאחר שאנו מאמינים שכל מה שעובר עלינו הוא לטובתינו.
 - ה. יבואר איך התפלה היא הכלי לקבלת השפע והברכה מן השמים.
 - ו. כמה נחוץ לכל אדם להעיתיר ולהתפלל על הגאולה השלימה.
- ביאור העונש במדה כנגד מדה במה שנתרבו בזמננו מחלות וחולשות שלא היו עדיין בעולם. /ביאור בעומק דברי הבעש"ט הק' במאמר בא אתה וכל ביתך אל התיבה./ גודל הדביקות הנהוג אצל אנשי מעשה בעת התפלה./ ביאור הגמ' שבת דף פ"ח בהוא דחזייה לרבא שנתמעכו אצבעותיו ולא הרגיש וכו'./ יביא מדברי הראשונים והאחרונים על גודל הענין להרגיל עצמו להתפלל ולבקש על כל דבר קטן./ גדר ענין הבטחון- (מהגר"א ז"ל)./ במה שחקרו הקדמונים איך פועלת התפלה לשנות הגור דין- (מבני יששכר)

פּרָק ט':

- א. עצות ודרכים להקל על קושי הריכוז בתפלה.
 - ב. ענין הכנת הלב לתפלה – חובתה, מעלתה, ואופן הכנתה.
 - ג. עוד עצה להקל על כוונת הלב בתפלה.
 - ד. ענין עבודת הלב בתפלה.
- בענין חובת הזהירות בכוונת השמות הק'./ התועלת והזכות מההשתדלות לעשות מצוה אף אם לא עלתה בידו./ אופן קבלת עומ"ש בק"ש, ומביא דברי הרשב"א בתשובה שהאריך בזה, וגם מש"כ הראשונים ז"ל שיקבל על"ע מס"נ בק"ש./ ענין הזהירות מלדבר דברי חול קודם התפלה./ בענין הניגון בעת התפלה כדי להקל על הכוונה ולעורר שמחת הלב בהקב"ה./ בביאור מה שהג' אחרונות של שמ"ע נחשבין לברכות שבו והודאה./ אופנים ועצות להרגיל עצמו לכוין בתפלה ובברכות- (מספר יש נוחלין)/ גודל ההתעלות והרווחים ע"י אמירת הברכות בכוונה./ האדם יכול לבחון דרגתו ע"י התפלה שלו./ תפלה המיוחס לראשונים ז"ל להנצל ממחשבה זרה בשעת קיום מצוה.

פּרָק י':

- א. בענין כונת הלב בתפלה ואיך לקיימה בכל פרט מעניני התפלה (וביאור בברכת שמע קלנו).
 - ב. אופן אמירת הוידוי וגודל מעלתה.
- דברי הוזה"ק לכלול עצמו בתפלתו עם העניים באמירת עוזר דלים, ועוד כמה ענינים עד"ז (מדברי האריז"ל)/ החובה להרגיש בכל עת, שכל חכמתו ותבונתו הוא מהשי"ת, ובל יכשל בהרגשת כוחי ועוצם ידי./ דברי החז"א זצוק"ל בגדר מצות התפלה./ ליקוט בענין החיוב לזכור חסדי ה'./ מעלת אמירת נפילת אפים בכוונה./ ביאור נפלא בנוסח אשמנו שבידוי.

פּרָק י"א:

- א. גודל קדושת תיבות התפלה והכח הנפלא הטמון בהם.

ב.ג. עצת הנפה"ח בענין הכונה בתפלה, ומביא כמה עובדות כמה התענגו גדולי הדורות בתיבות התורה והתפלה.

ד. עצה למי שעומד להתפלל ומוצא את לבו רחוק מכל הרגש בענין תפלה.

ה. חובת הזהירות לדייק בתיבות התפלה.

מעלת אמירת שירת הים בשמחה./בענין מה שנעשה לכל אדם עטרת תפארת לראשו ע"י התפלה./באיזה אופן היה בוחן הגר"א ז"ל מי ראוי להיות תלמידו/שתפלה על רוחניות מתקבלת לעולם./שהמלאכים בודקין כל תפלה ומעלין אותה מעולם לעולם./ביאור מאמר רז"ל ששכר מצוה מצוה./אופן ההנהגה למי שסובל מספיקות והיסוסים באמירת תיבות התפלה.

פרק י"ב:

א. חשיבות כל חלק מחלקי התפלה, והתועלת שיש לכל אחד מחזרת הש"ץ.

ב. בענין העונה איש"ר בכל כוחו.

ג. מעלת אמירת פרשת העקדה ופ' הקרבנות ופטום הקטורת.

פרק י"ג:

א. השמחה בעבודת התפלה – כיצד.

ב. איך יקיים השמחה בחלק הבקשות שבתפלה.

ג. איזה חלק יותר עיקרי בתפלה אמירת השבח או הבקשות.

ד. גודל כח אמירת השבח בהמשכת שפע וברכה.

ה. איך ירגיל א"ע לקנות בנפשו הענינים הנ"ל.

בדברי רבנו יונה ז"ל שברוחניות היראה והשמחה מתאחדים./איך לקיים שיהא התפלה מתוך שמחה של מצוה./גם מי שנפשו עגומה עליו ואינו יכול להיות בשמחה אסור לו לבטל התפלה משום כך./תכלית יצירת האדם כדי שיודה וישבח להש"ת. (ליקוט מחז"ל וראשונים ועוד)/טעם אמירת כל הברכות היא לטובתינו להמשיך על ידם השפע הטוב, ומעשה נורא המובא בספר א"ז./עבודת האדם לומר השבח ולהתפלל בפשיטות ולא לכונן עבור השכר והשפע הטוב שיקבל ע"ז./ גם אחרי שיעלה האדם לדרגות נשגבות אסור לו לעזוב פשטות המצוה וקיום ההלכה, ובענין מה שיש עובדות מצדיקים שנראה כסתירה לענין זה.

פרק י"ד:

התפלה על הכלל ועל צער השכינה.

להתפלל על החולה אפי' הוא רשע, וחיוב התפלה בתמידות על הת"ח/ האם מותר להתפלל על צער השכינה כשעדיין לבו רחוק מזה הענין./ בזמננו החיוב יותר על כל אחד לשתף עצמו בצער השכינה ולבקש על הגאולה (שם בהערה)./ מה שגילו מן השמים בטעם שמתעכב הגאולה/ טעם לשבח במה שתפלת הצדיק מתקבלת ביותר/ פעולת הנשמה בעת קיום המצוה ושזה תלוי כפי השיעור שמבטל עצמו לחיבות התפלה/ למה לא תקנו בפירוש בקשות על תיקון העולמות העליונים (מספר בן יהוידע).

פרק ט"ו:

א. התפלה - קשר של אהבה.

ב. באיזה אופן יכול כל אחד לעורר בלבו הרגשת האהבה לה'.

ג. איך יתעלה האדם בענין אהבת ה' ע"י כל תפלה או קיום שום מצוה.

ד. ליקוט מהראשונים ז"ל במצות אהבת ה'.

הערה נחוצה בענין אהבת ה'./ביאור הנצי"ב במש"כ (שה"ש ב,ה) סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני./הדיבור משפיע על הלב יותר מהמחשבה./דברי רב סעדיה גאון ז"ל במש"כ הרמב"ם שהעצה לעורר האהבה לה' הוא ע"י התבוננות בפלאי הבריאה./מו"מ בגדר מצות "ובו תדבק" (מהראשונים ואחרונים ז"ל).

פרק מז:

התפלה - סוד היחוד.

שצריך לעבוד בכל כחו על פרט אחד למשך זמן, ורק אח"כ להוסיף ולעמול על פרט נוסף.

פרק יז:

א. ביאור הכתוב פנה אל תפלת הערער וחזיון נפלא הנלמד מזה.

ב. איך יתכן שדוקא תפילות דורנו יקרבו את הגאולה.

ג. מה שישראל הם עזין שבאומות הוא בשביל עזות דקדושה.

אין לנו השגה באבה"ק, אך מותר לנו לפרש מעשיהם בדרך רמז ומוסר מה שאנו יכולים להתעורר מזה/ הכנעת הלב היא יסוד התפלה וענינה (ליקוט מראשונים ואחרונים)/ מי ששפל בעיניו זוכה שתפלתו מתקבלת ביותר, ודברי החי' הר"ם בענין אצר מתנת חנם/ כשאדם מתפלל בכל לבו תפלתו נענית אף שהכנעתו באה רק מתוך צרתו/ המבחן לאדם שעבודתו בדרגא הרצויה.

פרק יח:

סיום: מבואר בו כמה כללים נחוצים הנוגעים לכל החיבור.

פרק יט:

ליקוט מספה"ק בעניני תפלה.

ביאור בדברי היערות דבש דמי שמדת הדין מתוחה עליו אין תפלתו מתקבלת כ"כ – וצריך לבקש מאחרים שיתפללו עליו./בקושיית מהר"ם שיף ז"ל למה צריך לבקש "הכניסו דמעוטינו" הלא שערי דמעה לא ננעלו.

פרק כ:

פרפרת דרוש נאה בפסוקים בתפלת יצחק ורבקה.

מאריך בדברי הגר"א ז"ל ותלמידי הבעש"ט הק' שגם בתפלת י"ח אין לכזין עבור צורך גשמי אלא יתפלל רק עבור השכינה הקדושה.

מילואים והשלמות

א. בענין שיש להשתמש בכח הדמיון כדי לעורר ההרגשים הרוחניים.

ב. בענין כשאדם מתעלה ועולה בדרגא אעפ"כ אסור לו לעזוב הדרגא הראשונה.

ג. בענין הנהגת הצדיקים להתפלל בפשטות אע"פ שהיו בקיאים בכל הכוונות והיחודים.

ד. בענין עבודת האבות הק' ומה יש עלינו ללמוד מדרכיהם בכדי ללכת בדרכי האבות.

ה. בענין ג' עמודי עולם, ויבואר בו כמה יסודות חשובים בענין לימוד התורה.

